

Voormalige aanlegplaats van de redarboten
van de "Reederij op de Lek"

*Onthulling van de balie
aan de Lekdijk...*

COLOFON

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter:

H. van den Heuvel Voorstraat 99 4132 AP Vianen tel. 0347-355180

Vice-voorzitter:

G.W. Groenendijk De Geer 7a 4233 HX Ameide tel. 0183-601886

Secretaris:

C.W. Broekman Broekseweg 59 4233 CT Ameide tel. 0183-601811

Penningmeester:

J. Stasse De Bogerd 19 4233 GN Ameide tel. 0183-602488

Algemeen adjunct:

J.A. Maatkamp Lekdijk 18 2769 GA Langerak tel. 0183-602071

Leden:

C. van Gelderen Prinsengracht 43 4233 ET Ameide tel. 0183-602198

D. Siegersma Fransestraat 12 4233 ED Ameide tel. 0183-602676

A. Terlouw-vd Grijn Vijf Akkers 18 4235 AH Tienhoven tel. 0183-602110

J. Verwolf Paramasiebaan 4b 4233 EX Ameide tel. 0183-601749

BESCHERMHEER

dr. C.C. van Stolk, Ambachtsheer van Ameide

ERELEDEN

A.M. den Oudsten, C. Rijnhout en G. Streefkerk

CORRESPONDENTIEADRES

C.W. Broekman info@ameide-tienhoven.nl internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

J.D.C. Laroo hv@laroo.net

REDACTIE NIEUWSBLAD

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

C. van der Grijn cvdgrijn@hetnet.nl

B. Provoost bram.provoost@kpnplanet.nl

A. Tukker a.tukker74@hetnet.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse jstasse@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt minimaal €15,- per jaar, over te maken op bankrekeningnummer 301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging.

Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen. Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Het is zonder voorafgaande toestemming van de auteur niet toegestaan een artikel of delen daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te veelevoudigen.

Inhoud december 2012

- 3 Van de redactie
- 3 In memoriam Paul Will
- 3 In memoriam mr. Philippus Lodewijk van der Lee
- 4 In memoriam Peter van Toor
- 4 Familiekaarten in Ameide en Tienhoven
- 4 Reacties van lezers
- 6 Natuurlyke Historie van Holland
- 7 Ontwikkeling ledenbestand
- 8 Zijn we niet een knus volkje?
- 13 Sprokkelingen
- 16 Terbruilofte
- 20 “Dien Hemelschen Schat in Vlaender Lant”
- 30 De windvaan van de Sint Nicolaaskerk in Tienhoven
- 31 Verenigingsnieuws
- 31 De onthulling van de balie aan de Lekdijk
- 34 Expositie "Kersentijd in Ameide en Tienhoven": bijna tweeduizend bezoekers
- 36 Gastenboek der stede Ameide
- 38 Momento mori mr. Hendrik Marsman (1899 – 1940)
- 41 De beginjaren van onze Historische Vereniging
- 44 Herinneringen levend houden...
- 47 Een praatje met een plaatje

Afbeelding op de voorpagina

Twee geboren en getogen Ameidenaren, Krijn van der Grijn (links) en Cees van Toor (rechts), hebben zaterdag 1 september aan de Lekdijk de balie van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven onthuld. Het hekwerk met twee plaquettes houdt de herinnering levendig aan de raderboten van de “Reederij op de Lek”, die tot 1950 de dienst tussen Rotterdam en Culemborg onderhielden, en aan de in 2007 overleden antropologe Carla Jonker, die in de regio bekend is door het in 2010 verschenen boek “Macht en armoede aan de rivier. Ameide en Tienhoven 1870-1940”.

In memoriam Paul Will (1928-2012)

Eind vorig jaar zei Paul Will tegen zijn mederedacteuren van het Nieuwsblad van de

Historische Vereniging Ameide en Tienhoven dat hij het met het oog op zijn gevorderde leeftijd raadzaam achtte om de redactievergaderingen niet langer bij te wonen, hoezeer hij ook hechtte aan de camaraderie in huize Beckmann aan de Zouwendijk. Niemand kon toen bevroeden dat hij acht maanden later plotseling zou overlijden.

Paul Will was binnen de Historische Vereniging een begrip. Begin februari 1991 behoorde hij samen met zijn mede-ereleden Gerrit Streefkerk en Aldert den Oudsten en vier anderen tot de oprichters van de vereniging en tot eind juni 2002 was hij de eerste secretaris van het bestuur. Ook was hij van meet af aan nauw betrokken bij de activiteiten van de Werkgroep 4 mei herdenking.

De geboren en getogen Ameidenaar beschikte niet alleen over bestuurlijke, maar ook over redactionele kwaliteiten. Hij was een getalenteerde en buitengemeen productieve scribent, die in een periode van niet minder dan 21 jaar een lange reeks artikelen schreef voor het Nieuwsblad. Wat de keuze van zijn onderwerpen betreft beperkte Paul zich niet tot locale aangelegenheden. Integendeel, hij begaf zich met grote regelmaat ver buiten de eigen regio, met name om aandacht te besteden aan het oeuvre van oude schrijvers en dichters, zoals Jacob Cats, Pieter Cornelisz. Hooft, Constantijn Huygens en Joost van den Vondel.

Verder was Paul Will betrokken bij de samenstelling van verschillende publicaties over (de geschiedenis van) Ameide en Tienhoven, die voor een deel onder auspiciën van de Historische Vereniging werden uitgegeven. Het gaat hierbij onder andere om "Eeuw in, eeuw uit, 100 jaar School met de Bijbel te Ameide, 1890-1990" (1990), "Ameide en Tienhoven in grootmoeders tijd" (1992), "Nijver Ameide en Tienhoven in de dertiger jaren" (1993), "Termeise Trekpleisters. Verenigingsleven en clubleven van weleer" (1994), "Van toen naar nu. Ameide en Tienhoven 1939-1949" (1999) en "Ameide en Tienhoven in heden en verleden" (2002), waarbij hij samenwerkte met achtereenvolgens Riks Smith, Jan den Oudsten en Henk van der Vliet, Aart de Wit, Aart van der Grijn, K.J. van den Assem en IJ. Verveer en André Tukker. Ook werden in de jaren negentig literaire kritieken van zijn hand gepubliceerd in de reeks "Uitgelezen".

Paul Will was een zoon van Christiaan Will en Margje Frederikze. Hij trad wat aangaat zijn beroepskeuze in de voetsporen van zijn vader, die van 1924 tot 1963 onderwijzer was aan de School met de Bijbel te Ameide en door iedereen "meester Will" werd genoemd. Zijn zoon Paul gaf in 1947 op negentienjarige leeftijd al les aan leerlingen van de christelijke lagere school in Groot-Ammers en was daarna verbonden aan lagere scholen in Driebergen en Veenendaal, een MULO in Rijswijk (ZH) en van 1959 tot 1987 aan de Kweekschool/Pedagogische Academie in Dordrecht, aanvankelijk als leraar Nederlands, Duits en schoonschrijven en vanaf 1970 als adjunct-directeur.

Zowel voor als na zijn terugkeer in Ameide in 1984 vervulde Paul Will verscheidene nevenfuncties. Zo was hij in Dordrecht en in Ameide lid van de kerkenraad van de Nederlands Hervormde Gemeente en bestuurslid van de Vereniging voor In- en Uitwendige Zending, het Stronck Kampfonds (een instelling voor christelijk onderwijs) en de Stichting Streektaal Alblasserwaard en Vijfheerenlanden.

Paul Will was niet iemand die de vooraanzittingen beminde. Het tegendeel was het geval: hij verbleef het liefst tussen of achter de coulissen, waar hij eenieder voorkomend bejegende. Hij was – om een Engelse uitdrukking te gebruiken – "a man without enemies", een man zonder vijanden, aan wie binnen de Historische Vereniging nog vaak met respect zal worden teruggedacht.

Vanzelfsprekend mag niet onvermeld blijven dat de heer Paulus Will in 1997 op grond van zijn vele maatschappelijke verdiensten werd benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau.

In dit nummer treft u alle artikelen van Paul Will aan die de redactie nog in voorraad had om zo op een waardige wijze het tijdperk van meester-verteller Paul Will af te sluiten.

In memoriam mr. Philippus Lodewijk van der Lee (1921-2012)

In Hei- en Boeicop overleed op 24 augustus van dit jaar mr. Philippus Lodewijk van der Lee, "oud-advocaat, touwslager en dijkgraaf", zoals er op de

rouwkaart staat. Nog geen vier weken later overleed, eveneens in Hei-en Boeicop, zijn op 17 mei 1924 in Utrecht geboren weduwe Anna Geertruida van der Lee-Tiele. Philippus Lode-

wijk van der Lee kwam op 18 juli 1921 in Scheveningen ter wereld als het oudste kind van mr. Joannes Adrianus van der Lee en Johanna Cordula Begram van Eeten. Hij had een broer en een zuster, die aanzienlijk minder oud werden: Adrianus (Arie) was 71 jaar toen hij in 1997 overleed en de in 1928 geboren Cordula ging in 1975 heen op de leeftijd van 47 jaar. De heer Van der Lee droeg de voornamen van zijn grootvader van moederszijde, Philippus Lodewijk Begram van Eeten, heer van Jaarsveld.

De ouders van de heer Van der Lee lieten in het begin van de jaren dertig van de vorige eeuw op de locatie van een voormalig kasteel aan de binnenzijde van de Lekdijk te Tienhoven een landhuis in Zwitserse stijl bouwen, dat in de regio bekendheid geniet als het "Slot Herlaer". De kinderen van het echtpaar groeiden daar op. De oudste zoon nam later zijn intrek in "Huize Jaarsveld" in de gemeente Lopik, Arie bleef op het slot wonen en Cordula vestigde zich na haar huwelijk in Athene.

Zijn hoge leeftijd en afnemende gezondheid ten spijt is mr. Van der Lee de redactie van dit blad in de afgelopen jaren behulpzaam geweest bij het documenteren en illustreren van artikelen over de genealogie van de geslachten (Begram) van Eeten en Graswinckel en de geschiedenis van het Huis te Jaarsveld.

Mr. Philippus Lodewijk van der Lee was Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

In memoriam Peter van Toor (1923-2012)

Op 14 oktober van dit jaar overleed Peter (Peet) van Toor. Hij werd op 18 september 1923 in Tienhoven

tezamen met zijn tweelingbroer Dirk geboren. Als twintigjarige ging hij studeren aan het Geologisch Instituut in het gebouw Payenborgh aan de Utrechtse Oude Gracht. Na vier maanden studie sloot de universiteit op last van de Duitse bezetters. Tijdens een razzia in Ameide op 25

juni 1944 werd hij samen met broer Dirk opgepakt. Via Kamp Amersfoort kwam hij in het Sonderlager/KZ Hinzert bij Trier en tenslotte in een Nebenlager van Buchenwald terecht.

Op 9 februari 1945 zag hij kans daar te ontsnappen. Nu eens kreeg hij wat te eten van een goeie Duitser, dan weer vond hij een brok beschimmeld brood op

een vuilnishoop. Na een bewogen tocht vol ontberingen en beschietingen kwam de verstekeling per spoor met een transport doodzieke Hollanders aan in Utrecht. Vandaar ging het weer te voet naar Jaarsveld. Hier heeft een oud-schoolkameraad hem met een kano overgezet naar Achthoven. Zo kwam hij, vel over been, op 14 maart weer in Ameide aan.

Na de bevrijding werd Peter samen met 25 andere Ameidenaren opgeroepen voor de politionele acties in Nederlands-Indië.

Pas in 1950 nam hij zijn studie geologie in Utrecht weer op bij professor Vening Meinesz. Na zijn kandidaats gehaald te hebben ging hij werken bij de Geologische dienst in Haarlem. Omdat de Geologische dienst dreigde verplaatst te worden naar Groningen, nam hij zijn ontslag en werd leraar aan een scholengemeenschap in Haarlem. Na zijn pensionering ging hij terug naar de Universiteit om zijn studie geologie af te ronden.

Peter heeft veel gepubliceerd in ons Nieuwsblad, eerst schreef de geoloog over de ondergrond van Ameide en Tienhoven. Maar gaandeweg verlegde hij zijn aandacht naar historische kaarten en prenten van Ameide-Herlaer-Tienhoven. In de zomer van het jaar 2000 kwam er een dubbelnummer van zijn hand over dit laatst genoemde onderwerp.

Heel bijzonder was zijn transcriptie van het handgeschreven boek *'Beschrijving van de Heerlijkheid, en stede AMEYDE, enz. mitsgaders van den Huize, en Hofstede van Ameyde, en van den huize, en het Kasteel, en de Domaniale geregtigheden van Herlaer, met zijn toebehooren. Als ook van de Heerlijkheid en stede Vyanen, voor zooveel de voors. Ameide en Herlaer daarmee eenige gemeenschap, of daartoe betrekking hebben. Nevens de successie en opvolging van de heeren en vrouwen van Ameide en Herlaer, voor zoverre die uit de oudste bescheiden waren na te vorschen tot den letsten bezitter toe. Mitsgaders de oudste verlijbrieven, egte stukken en bescheiden, nevens de afteekeningen en verbeeldingen der voors. Landschappen, steden, sloten, huizen, geslachtwapenen, zegelen, enz.'* Dit door Mr. P. van der Schelling in 1749 geschreven boek was in het bezit van mr. Philippus Lodewijk van der Lee te Jaarsveld.

Familiekaarten in Ameide en Tienhoven

In het Nieuwsblad 2004-III van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven lezen we dat de vereniging is gestart met het verzamelen van geboorte-, verlovings-, trouw- en overlijdenskaarten. Ook bedankkaartjes, foto's, krantenknipsels en andere documenten zijn welkom. Deze verzameling wordt verzorgd door Teuni de Wit, zoals we in dit nummer kunnen lezen.

Tijdens de Open Monumentendag 2012 (8 september) heeft Teuni de Wit de laatste kaarten verwerkt in de ordners en haar werkzaamheden overgedragen. De verzameling omvat inmiddels het formidabele

Familiekaarten in Ameide en Tienhoven verwerkt in ordners.

aantal van 1512 familieberichten. Gedurende acht jaar heeft Teuni dit kunnen opbouwen, de kaarten verwerkt in zo'n dertig ordners op alfabetische volgorde plus een aparte index. Vanaf deze plaats willen we Teuni de Wit van harte bedanken voor al het werk dat zij voor de vereniging heeft verricht. Ook Georges de Wit wordt bedankt voor het maken en bijhouden van de index.

De verzameling van familiekaarten is overgedragen aan Greet Groenendijk, De Geer 7A te Ameide (0183-601886). Met uw hulp kan deze verzameling nog verder worden uitgebreid. Tussen uw oude papieren zijn wellicht familiekaarten aanwezig die u zou willen afstaan aan de vereniging. Bij verhuizing en sterfgevallen komt het voor dat dit soort paperassen worden weggegooid of bij het oud papier terecht komen. Dat is natuurlijk jammer, want voor stamboekonderzoek en voor onderzoek naar de plaatselijke historie zijn deze zaken van groot belang. Gooi uw paperassen dus niet weg, maar geef ze aan de ver-

eniging. Natuurlijk kan het zo zijn dat u uw kaarten nog wilt bewaren, met fotokopieën daarvan is de vereniging ook gebaat. Het kopiëren of scannen van uw verzameling wil de vereniging graag verzorgen. Hiertoe kunt u contact opnemen met Greet Groenendijk.

Reacties van lezers

Twee leden van onze Vereniging, mevrouw Cor Kanselaar-van Lomwel en oud-vice-voorzitter Jack Laroo, beiden wonend in Ameide, hebben gereageerd op de inhoud van artikelen, die in de vorige editie van dit blad staan.

In het eerste geval gaat het om het verhaal over "Arie de Koopman", waarin wordt vermeld dat hij met de verkoop van kruidenierswaren begon "vanuit een schuur achter het huis van Aart de Groot aan het eind van de Sluisendijk". Cor Kanselaar kan zich evenwel nog goed herinneren dat Arie Versluis in een eerder stadium al met koopwaar op pad ging vanuit zijn ouderlijke woning op "Het Fort" aan de Zouwendijk.

Jack Laroo gaat in op het artikel over de expositie over de vroegere kersenplukkers uit Ameide en Tienhoven, waarin een verwijzing voorkomt naar de betekenis van het woord "heuen" in de zin van "vee hoeden" in het Groot Woordenboek der Nederlandse Taal van van Dale. Hij merkt in dit verband het volgende op:

"De grondbetekenis van het woord "heuen" is "een paard aansporen", dus "hort sik".

Maar in Amsterdam werd in mijn tijd het woord "(op)heuen" ook gebruikt met betrekking tot personen. "Iemand opheuen" c.q. "iemand stangen" c.q. "iemand jennen" hebben daar ongeveer dezelfde betekenis: "iemand sarren", "iemand verontrusten".

Als we dit gegeven naar de kersenpluk doortrekken, dan is "heuen" goed in verband te brengen met het sarren, met het verjagen van spreuwen. Niet alleen in de Alblasserwaard, maar ook in de Lopikerwaard wordt dit woord daarvoor gebruikt.

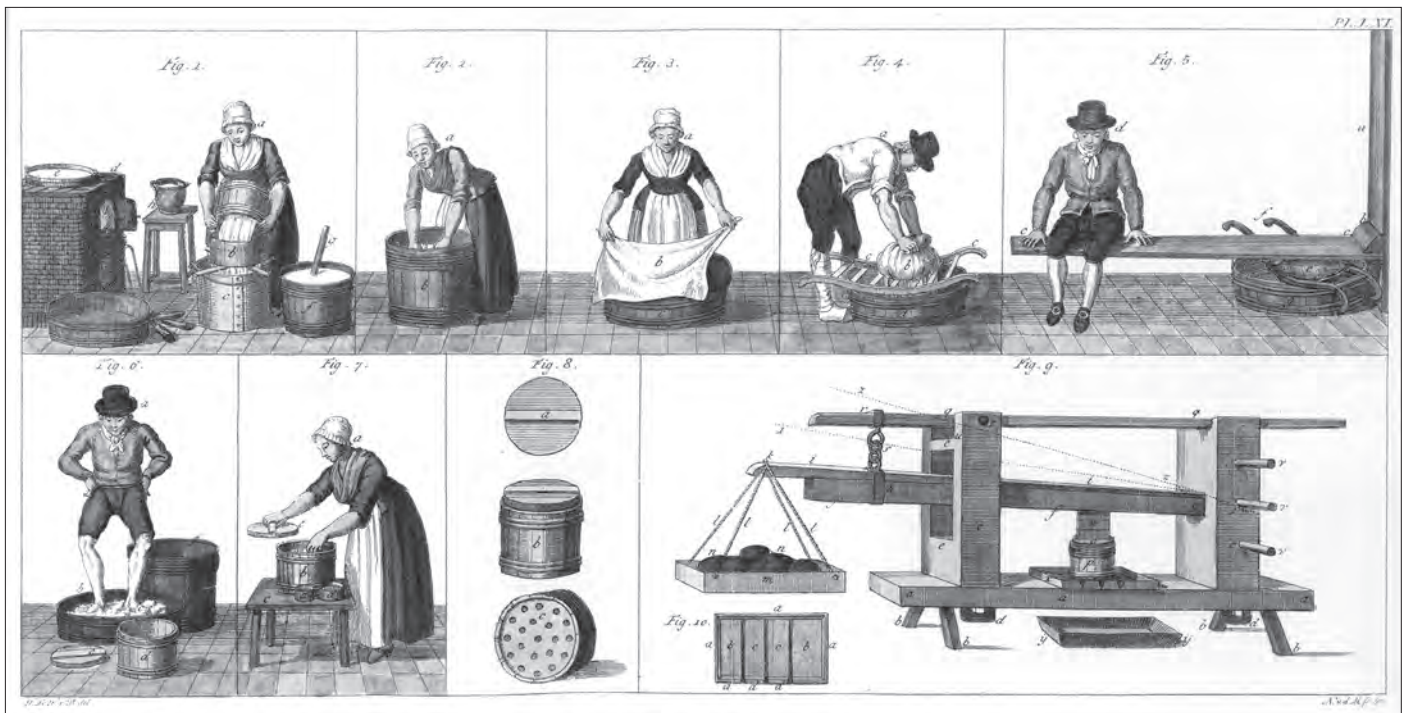
"Heuen" in de laatste betekenis komt echter niet voor in het dertigdelige WNT en ook naar "stangen" zoeken we tevergeefs. Dit houdt in dat deze twee woorden niet in de "literatuur" zijn aangetroffen. Dat is met "jennen" wel het geval, zij het dat dit werkwoord pas voorkomt in de later uitgegeven "Aanvullingen".

Via Ageeth van den Heuvel, een van drie in Den Haag wonende leden van onze vereniging, bereikte de redactie de volgende reactie van de bekende kunsthistorica en publiciste drs. Reinildis van Ditzhuyzen op vorm en inhoud van de editie 2012-II van het Nieuwsblad:

"Wat een geweldig blad en wat een interessante artikelen!. Ik heb vrijwel het gehele tijdschrift gelezen. Hulde!"

Via Krijn van der Ham ontving de redactie een uitgebreide reactie van mevrouw Ina Schrijver uit 's-Hertogenbosch. De tekst is hieronder ten dele weergegeven.

"Ik heb genoten van mijn bezoek aan Ameide. Veel

Illustratie uit "Natuurlyke Historie van Holland.

herinneringen en een aantal bekende mensen ontmoeten, is prachtig.

Wat een mooie tentoonstelling was het over de Kersenpluk. Zowel de inrichting, erg mooi met die boom en de spullen die gebruikt werden, als de vele foto's. Zeer goed gedocumenteerd en wat een werk moet dat zijn geweest!!!

Ook petje af voor de PowerPoint. Leuk, dat ook de info er geheel opstaat, zodat je nog eens wat terug kan lezen en natuurlijk kijken. Mijn complimenten aan degenen, die er bij betrokken zijn.

Ik ben ook zeer blij dat ik lid ben geworden van de Historische Vereniging. Wat een hoge kwaliteit heeft het blad, het ziet er qua inhoud en qua buitenkant zeer mooi uit. Door het blad kom ik onder de indruk van de historie van Ameide. Dit heb ik me nog nooit zo gerealiseerd, wat eigenlijk heel vreemd is".

Het spreekt voor zichzelf dat de redactie niet ongevoelig is voor deze lofuitingen.

Natuurlyke Historie van Holland

Van de familie van Winkoop te Ameide (onlangs lid geworden van onze vereniging) ontving de vereniging een prachtige heruitgave van het boek Natuurlyke Historie van Holland door J. le Francq van Berkhey, negende deel met de nodige afbeeldingen. De oorspronkelijke uitgave van het negende deel van de Natuurlyke Historie van Holland is verschenen in 1811. Om een indruk van de inhoud van dit boek te geven, volgt hierna een hoofdstukbeschrijving:

1. Bevattende de beschrijving van het aanleggen eener Boerebruiker of Woning, Veestal, enz.
2. Behelzende eene beschrijving van het Hooi, Gras, derzelve Bijsoorten, en het Onkruid.
3. Bevattende eene beschrijving van het behandelen der Wei- en Hooilanden, mitsgaders het zuiveren derzelve van schadelijke planten en dieren.
4. Handelende over het bemesten der Wei- en Hooilanden.
5. Bevattende, ten vervolge op het vierde Hoofdstuk, eene beschrijving van de Haagsche Waterkar, en toepassing van dezelve op de wijze van het besproeijen en begieren der landen, als mede op nadere verbeteringen aan de gewone gierbak.
6. Bevattende eene beschrijving van het hooimaaijen, het hooijen en de werktuigen, daartoe, gebruikt werdende.
7. Behelzende eene beschrijving van den opstal der Hooibergen, het opleggen van het hooi in dezelve, als mede het einde van den hooibouw en eenige, daartoe betrekkelijke, zaken.
8. Behelzende eene beschrijving der verschillende wijze van stalling van het Rundvee, als mede de behandeling van hetzelfde in de stallen en in de weiden, benevens andere, daartoe betrekkelijke, zaken.
9. Bevattende eene beschrijving van de behandeling der kalven, het mesten van dezelve, en andere, daartoe betrekkelijke, zaken.
10. Behelzende eene inleiding tot de beschrijving van het botermaken; als mede eene beschrijving van de eigenschappen en soorten der boter.
11. Bevattende eene beschrijving van het bekoelen en roomen der melk, als mede van eenige daartoe betrekkelijke zaken.
12. Bevattende eene beschrijving van het karnen van den room tot boter, en van verschillende karntonnen.
13. Behelzende eene beschrijving van het Boter bouwen, en daartoe gebruikt wordende Gereedschappen.

14. Bevattende eene beschrijving van het kaasmaken, en de daartoe gebruikt wordende werktuigen en gereedschappen.
15. Behelzende eene beschrijving van den koophandel in Rundvee, en in eenige, daartoe betrekkelijke, zaken, als mede van eenige gebruikelijkheden op de markten.

Over de schrijver van dit boek vinden we meer op wikipedia. Johannes le Francq van Berkhey, ook: Joannes le Franc van Berkhey (Leiden, 23 januari 1729 - Leiden, 13 maart 1812) was een Nederlandse natuuronderzoeker, arts, dichter en schilder.

Johannes le Francq van Berkhey.

Johannes le Francq van Berkhey was de zoon van Evert le Francq en Maria Berkhey. Als kind verloor Johannes zijn vader. Hij groeide op bij grootvader Jan Berkhey en voegde later de naam Berkhey aan zijn achternaam toe, o.a. vanwege een legaat van zijn moeder. De lagere school bezocht hij in Katwijk. Daarna ging hij in de kunsthandel van zijn vader werken, wat zijn

interesse in kunst en biologie opwekte. In 1747 schreef hij zich in aan de Leidse universiteit, oorspronkelijk voor een studie klassieke talen. In 1761 promoveerde hij op een medisch proefschrift, *Expositio de structura florum qui dicuntur compositi*.

Hij vestigde zich eerst als arts in Amsterdam en drie jaar later, in 1764, op het landgoed Leevliet te Warmond. Daar begon hij zijn hoofdwerk *Natuurlyke Historie van Holland*, waarvan in 1769 het eerste deel verscheen. Het zesdelige werk werd een succes en werd vertaald in het Duits en Frans. In 1773 werd Le Francq van Berkhey lector in de natuurlijke historie aan de Universiteit Leiden. Hij verzamelde duizenden tekeningen en schetsen van natuurkundige voorwerpen. Hij was ook als dichter zeer actief. Dat hij een vurig aanhanger van Oranje was, liet hij in woord, geschrift en beeld (een vlot in het Rapenburg) weten. Het bracht hem in diverse conflicten, leidde tot de gedwongen verkoop van zijn natuurkundige verzameling en in 1795 zelfs tot zijn ontslag bij de Leidse universiteit. Koper van de collectie Berkhey was in 1785 het Koninklijk Kabinet van Natuurlijke Historie van Spanje. De collectie kwam terecht in de Real Jardín Botánico, de Spaanse

Koninklijke Bibliotheek en het Museo Nacional de Ciencias Naturales. (Delen uit de nalatenschap van Le Francq van Berkhey zijn behalve in Spanje ook in Leiden (Regionaal Archief Leiden en Universiteitsbibliotheek Leiden) en in Den Haag (Koninklijke Bibliotheek) te vinden.) Begin 2012 was een deel van de enorme collectie te zien in museum Naturalis in Leiden. In september 2012 kon het Limburgs Museum in Venlo een bijzondere tentoonstelling uit de collectie laten zien, parallel aan de Floriade in Venlo. De Spaanse curator María Pilar de San Pío Aladrén noemt Le Francq van Berkhey een “visionair” en “een van de eersten die een relatie legde tussen kunst en wetenschap”. Het schrijversmotto van Le Francq van Berkhey was “vranc en vry”. Dat was ook de titel van de dissertatie die Robert Arpots in 1990 over hem schreef.

In 1807 verloor Le Francq van Berkhey bij de Leidse buskruitramp zijn huis en bijna zijn leven. Hij woonde tijdelijk in Huis ten Bosch in Den Haag, waar een daklozenopvang was ingericht, en stierf uiteindelijk in het huis van zijn dochter in Leiden. Le Francq van Berkhey werd begraven in de Hooglandse Kerk.

De plantenfamilie Berkheya (van het geslacht Asterales) is naar Johannes le Francq van Berkhey genoemd. In 2010 werd planetoïde 27567 aan le Francq van Berkhey opgedragen.

Ontwikkeling ledenbestand

Sinds de publicatie van de vorige editie van het Nieuwsblad zijn drie leden van onze vereniging overleden. Het gaat om de heren Wim de Ruijter en Paul Will uit Ameide en Peet van Toor uit Haarlem.

In dezelfde periode hebben zich negentien nieuwe leden aangemeld. Het betreft in alfabetische volgorde:

- J. van den Broek – Ameide
- M. van der Grijn – Leiden
- E.F.H. de Groot – Rotterdam
- S.J. van der Ham – Hardinxveld-Giessendam
- H. van Lomwel – Meerkerk
- mevr. J. Meerkerk-den Hartog – Nieuw-Lekkerland
- H.C. Mesker - Ameide
- mevr. C. van der Plaat-de Zeeuw - Meerkerk
- mevr. I Schrijver – 's-Hertogenbosch
- mevr. T.A.W. Slob-Bouwmeester – Ameide
- mevr. R. Smallegange-Verheij – Ameide
- J. Stuurman – Meerkerk
- mevr. Terlouw-van der Ham- Maartensdijk
- C. van Toor – Culemborg
- D.C. Versluis – Ameide
- K. de Vroome – Ameide
- familie Van Winkoop – Ameide
- L. van der Zijden – Ameide en
- mevr. K. van der Zouwen – Ameide.

De vereniging telt thans **563** leden.

Zijn we niet een knus volkje?

Paul Will

Beginnen we met een citaat, wat zoiets is als een zinsnede gebruiken zonder te hoeven betalen. Is dat niet iets wat ons Nederlanders wel ligt? Deze aanhaling komt van Allard Pierson die in 'Oudere Tijdgenooten' (1880) ook neerschreef: "Een volk dat van verkleinwoorden houdt en in het gebruik daarvan zijn bescheidenheid en natuurlijke bedeesdheid bevestigt, blijft aan hartstochtelijkheid vreemd en is bij uitnemendheid huiselijk".

Allard Pierson (1831-1896).

Over dit taaltrekje willen we 't in dit relaas hebben. Weet u, de vaderlandse woordenschat laat zien welke onderscheidingen en benamingen de taalgebruikers van belang achten. De aanwezigheid van woorden of woordvormen die in een taal veelvuldig, maar in een andere amper voorkomen, zegt iets over de

gewoonten van een volk en zijn kijk op dingen. Eerst maar eens een *kijkje* nemen bij onze buurtalen: het Engels mag een voornaam als *Betty* bezigen, maar men voegt doorgaans *little* voor kleinheden in - ons *luttel* -. Het Duits kent er twee, daar bungelt een *-chen-* of een minder gewoon *-lein-*voegsel' achter het stamwoord. Deze worden er slechts weinig gebruikt, terwijl bij ons die veelvormige 'staartjes' gegroeid zijn als kool

Op heel diverse terreinen maken wij gul gebruik van deze verkleiningen oftewel met een deftig woord: *diminutieven*. Hoor maar op het gebied van eten en drinken: de Oosterburen genieten van 'eine Tasse Tee', de Westerburen van 'a cup of tea', terwijl wij 't houden op een kopje thee en we nemen er een *chocolaatje*, een *plakje cake* of een *koekje* bij. We eten een *sneetje brood*, een *zacht gekookt eitje* of een *krentenkadetje* toe. In Engeland krijgen kinderen 'an ice' en Duitse 'ein Eis', bij ons een *ijsje*. De volwassenen pakken soms een *borreltje* met een *toastje* erbij. Zijn we wellicht niet zo veeleisend of

ook wat 'zunig' of tevreden met een *beetje*? Uit dat veelvuldig gebruik blijkt in ieder geval dat we van huiselijkheid en knusheid houden. Zo maken we een *praatje*, sommigen roken (te) veel *sigaretjes* tijdens het leggen van een *kaartje*, anderen doen een *dutje*. Weer anderen gaan een *ommetje maken*, een *rondje fietsen* of i.p.v. een *da(a)gje* uit zelfs een *reisje boeken*. Hoe bescheiden kunnen Hollanders zijn? Vraagt een bedeesd mens niet of hij/zij iemand een *ogenblikje*, *eventjes* maar, zou kunnen spreken en/of deze wellicht een *goed woordje* wil doen? Of is het meer een vorm van terughoudendheid en willen we niet te vrijpostig overkomen? We *steken ergens een stokje voor*, *geven iemand een zetje / een duwtje*, *doen het nog 's dunnetjes over* of een *schepje er bovenop*? Nu is 't wel *welletjes*.

Al bladerende in 'Nederlandse Spreekwoorden en Gezegden' van F.A. Stoett en een tweede verzameling viel mij op dat er een heleboel voorbeelden zijn, waarin verkleinde dieren een rol spelen: *over koetjes en kalfjes praten*, wij zullen *dat varkentje wel 's even wassen*, *zijn schaapjes op het droge hebben*, hij wil altijd *haantje de voorste zijn*, *dat muisje zal nog een staartje hebben*, *het haasje zijn* en een *hazenslaapje doen*.

Zo spreekt het ook bijna vanzelf dat in de kindertaal veel van deze exempels te vinden zijn, bijv. in namen van *spelletjes*: *touwtje springen*, *vadertje en moedertje* of *verstoppertje spelen*, *zakdoekje leggen*, enzovoort.

Omdat we doende zijn een *artikel* voor het blad van de Historische Vereniging te schrijven, leek het me gepast *eventjes een duikje te nemen* in het verleden. En wat blijkt; het verkleinen is warempel vanouds een typerend vaderlands taaltrekje.

We behoeften dan ook niet lang te zoeken of we doken een der 'Sangen' op van de 17de-eeuwse dichter P.C. Hooft. Deze probeert ene *Klaartje* te troosten vanwege liefdesverdriet. Om het klein te houden beperken we ons tot drie van de vijf coupletten':

*Klaere: wat heeft 'er uw hartje verlept,
Dat het verdriet in vroolijckheid schept'
En, altijd eeven beneepen, verdort,
Gelijck een bloempje, dat dauwetje schort?*

1 schept = put uit

Pieter Corneliszoon Hooft (1581 - 1647).

*Krielt het van vrijers niet om uw deur?
Mooghje niet gaen te kust en te keur?
En doeje niet branden, en blaecken, en braên
Al, waer 't u op lust een lonckje te slaen.
Anders en speelt het windetje niet,
Op elsetacken en leuterigh riedt².
Als: lustighjes, lustighjes. Lustighjes gaet
Het waertertje, daer 't tegen 't walletje slaet.*

In die laatste twee volgen er nog een handvol, waaronder het *zonnetje* dat haar een lieflijk ooghelijn toewerpt.

Dat ouderwetse *-lijn* wijst ook naar eertijds. Zongen wij ouderen ooit op school niet uit volle borst van *het klein vogelijn* - zittend op groene tak - dat zijn lustig lied kweelde?

'Hoe zachtkens glijdt ons bootje al over 't spiegelend meer! Dat *zachtkens* zal een deel van onze lezerszangers niet onbekend in de oren klinken. Het staat in Gezang 184, in het 'Liedboek der Kerken' nu 14: *'De Heer is mijn Herder, Die zal mij geleiden naar grazige weiden en zachtkens voeren aan waat'ren der rust.'*

Verder neuzend, kwam ik in een hoog-bejaarde letterkundige bloemlezing 'Van Toen en Thans' van E. Rijpma tegen een ander illustratief versje van Nicolaas Beets, getiteld 'Het Breistertje'. Vooruit, een

Nicolaas Beets (1814-1903)
Nederlands letterkundige.

enkele regel eruit: *'Mooi Kniertje staat van dag tot dag / En breit voor haar deur een kwartiertje: / Voor wien dat paar kousen wel wezen mag? / Zucht dag op dag die bleeke Krijnbuur / Voor moërtjen of voor vaärtje?, / Of zijn ze voor Grietjen of Saartje? /.../ Die kousen zijn voor me moërtje niet, / Ze passen niet voor me vaärtje; / Ze zijn niet voor 't kleine Saartje. / Voor geen oompje en geen meu / Ze zijn - ze zijn - zoo witjes, zoo netjes, zoo fijn, / Ze zijn - voor twee bloote voetjes.*

Om een beetje eigentijds te geraken, volgt nu vrij willekeurig een stukje knus rijm uit 1950 van Annie M.G. Schmidt over

'Twee lepeltjes in een doosje':

*Die lagen daar zoet en stil.
Ze lagen daar al een poosje,
De hele maand april*

*Ze lagen daar maar te praten
met een heel verdrietig gezicht.
Ze voelden zich zo verlaten,
het doosje bleef altijd dicht.*

*Wie wil er met ons roeren
In koffie of in thee
Of 't kindje pap met ons voeren,
zo riepen ze alle twee.*

Over het algemeen plakken we die verkleinings-uitgang aan namen van mensen en dingen, maar ook andere woordsoorten komen daarvoor in aanmerking. In Hooft's troostdicht kwamen we al tegen drie maal *lustighjes*, bij Beets *witjes en netjes* en Annie Schmidt heeft 't over *poosje*, terwijl je van dat *zoet en stil* uit regel een zomaar kan vormen *zoetjes en stilltjes*. Op die woordsoorten komen we nog terug.

Naast de reeds genoemde bejaarde vormen zoals *-lijn* (bijv. in *maagdelijn*), *-kijn* (in *kindekijn*) is er nog een

Annie M.G. Schmidt (1911-1995).

derde antiquiteit, namelijk de uitgang *-el*. Toen die *-el* in bijv. *druppel, kruimel, trommel, pukkel* en *stippel* niet meer als verkleining werd ervaren, plakte de goegemeente er *lustige* -tje aan vast en maakte er een stapelvorm van. Zo is *klein trommeltje* in wezen drievoudig verkleind.

Nog vier opmerkingen over dat improductieve *-kijn* of afgezwakt tot *-ken*:

1. Het echoot nog na - verworden tot *ke* - in meisjesnamen zoals Anneke, Janneke, Hanneke, Joke, Lieneke en Marieke.
2. Dat *-ke(n)* is nog steeds springlevend in o.a. de Zuid-Nederlandse tongval, zelfs in het oud-Gorkums nog merkbaar.
3. In de aloude Statenvertaling komt het nog voor in bij voorbeeld Markus 7. Daar is sprake van een ontmoeting van Jezus met een Kananese vrouw, wier dochtertje heerlijk bezeten is. Voegt Jezus in eerste instantie haar beeldsprakig toe dat het ongepast is de heidense *hondekens* te voeden - let wel: de Heiland gebruikt niet het harde woord hond, maar vervangt het liefdevol door de veel zachtere verkleining. Deze moeder-in-nood smeekt Hem haar te helpen en zinspeelt zelfs door haar groot vertrouwen in Jezus op Diens beeldspraak dat de *hondekens* eten onder de tafel van de *kruimekens* der kinderen! Is het wonder dat de Heiland haar aanziet en haar geloof ziende antwoordt: "*Groot is uw geloof, U geschiede gelijk gij wenst*".
Trouwens in de oude berijming van Psalm 84 legt de zwaluw nog altijd haar *jongskens* bij het altaar neer. Enne... klinkt dat hertaalde *jongen* nu echt waardiger?
4. Luistert u mee naar huppelversje dat is ontstaan begin 19de eeuw. We doelen op: '*Hopla Janneke, stroop in 't kanneke, / Laat de poppetjes dansen. / Vroeger was er de prins in 't land / En nu de kale Fransen*'. Daarop volgen dezelfde eerste 2 regels om te eindigen met: '*Hij wiegt er het kind en hij roert de pap / En hij laat het hondje dansen*'.
Mogen we wijzen op twee schakeringen? Behalve dat de vormen *-ke* en *-je* beide gebruikt worden, is er al sprake van een vrolijke huishoudelijke 'hij', die het kind wiegt, de pap roert en het hondje laat dansen. Kijk 's an, werd er warempel toen al genuanceerd gedacht over mannen-emancipatie! Staan we nog even stil bij de triomftocht van die *-je* vorm plus trawanten en diens concurrent *-ie*. De eerste is in de Standaardtaal reeds eeuwen ingeburgerd, maar bepaalde *ie*-achtervoegsels blijken in beschaafde mond laatbloeiers te zijn; luister maar naar *pakkie an, apies kijken, kaas uit 't vuissie, op 'n draffie*, of het *bussie* dat zo komt, naast *bussie* trappen? Voor alle duidelijkheid: in gesproken taal hoor je die, zelden zie je ze geschreven en zeker niet in ambtelijke stukken! In ons Polderhollands echter bloeit die *-ie* nog vrij en blij: wat dacht je bij voorbeeld van *korties bij dichies, jo(n)chie, maissie* - op z'n Termeis: *messie* -, *koppie* en *schutteltje*, *boekie* of dat rare Dordtse *stoeltie*? Trouwens in ouwe deuntjes als over *Ketelbinkie* of '*Pappie, loop toch niet zo snel*',

'*Me wiegie was een stijfsekissie*' of '*D' olieman van 't pleintje had 'n fordje opgedaan*'. De familie zou een *daagje* gaan toeren - pa moest voor ma eerst z'n *strikkie* recht zetten, - de burenen staan te loeren- , maar '*t vehikeltje*, zweeg...en een jochie riep: "*Dat ding het astma, Nelis, zet er maar een bokkie voor*".

Let wel het verreweg meest gebruikte toevoegsel is niet *-je* , maar de varianten (e)*tje, -pje* en *-kje*, al naargelang de letterbouw van het voorafgaande stamwoord.

Voorts zijn er ook woorden die amper zonder verkleining voorkomen: *borrelglaasje, huwelijksbootje, lucifersdoosje, madeliefje, sneeuw witje*.... Er zijn er zelfs die niet zonder kunnen fungeren, denk maar aan dat nare *fietsplaatje* uit de crisistijd.

Verder vind je in onze taal bij bosjes *jes*-koppels als tussenvoegsel in bijv. samenstellingen: *mondjesmaat, tientjeslid, klootjesvolk, spruitjeslucht, sijsjeslijmer* (= kerel zonder fut), *huisjesmelker, lapjeskat, praatjesmaker, houtje-touwtjesjas, streepjespak, dirkjespeer*. Nog 'n zôôchie: *vestjeszak, potjeslatijn, dagjesmensen, katjesdrop, neepjesmuts, dagjesmens, klusjesman, kroontjespen*...

De taal der bevindelijken is eveneens doorregen met verkleinwoorden: We hebben nog 's doorgebladerd een uitgave, ruim een eeuw geleden grotendeels langs de Lek geschreven. Het gaat om een briefwisseling van ene Jacob Oosterwijk, die correspondeerde gedurende zijn laatste 15 levensjaren met vooral Flakkeese broeders in den gelove. 'Deze doorgeleide christen uit Nieuw-Lekkerland *stond naar zijn hooge jaren voor het laatste riviertje*. Anno Domini 1896 werd hij tot zijn vaders verzameld. Voordien *kwam hij lettertjes te schrijven na doorkropen kapitteltjes* te hebben gelezen, waarbij hij *vertroostinkjes* had ervaren. Dit in de hoop *goeie woordjes van het vrome volkje* terug te krijgen. Naar *zoodanige lichtstraaltjes* of een *bevestigingetje* zag hij vurig uit. Voor alle duidelijkheid: dit stelletje voorbeelden heb ik ter wille van de mij geboden schrijfruimte met eerbied en respect in een vijftal zinswendingen gestopt. Anders aangepakt heb ik een aantal zinswendingen, die een eeuw eerder in een bekend geworden roman in briefvorm zijn verschenen. Ik doel namelijk op de '*Historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart*' (1782) van de hand van Aagje Wolff en Betje Deken. Dit auteursduo meende de schijnheilige vroomheid van de zgn. 'fijnen' aan de kaak te moeten stellen. Weliswaar hebben die twee zeer eenzijdig enkel maar karikaturen geschapen door o.a. Broeder Benjamin en Cornelia Slimpslamp - let op de karakternamen - ongenadig te typeren door hun een groot aantal diminutieven in de mond te leggen. Zie brief 6: "*Zusje-lief! Wel daar heb ik zoo effentjes van broeder Benjamin gehoord, dat Sara, die woeste meid zich weer onstuimigjes aan de tafel gedragen heeft. Heden, liefje, ik hoop niet, dat je al te veel ontdaan bent. Het is, of er altoos toch zoo een hinderpaaltje in ons wegje moet zijn*".

E. Wolff

A. Deken

Aagje Wolff en Betje Deken.

Betjes onvermoeid ijveren voor de beginselen der Verlichting was vele orthodoxen een doorn in het oog. Zeker als zij in een van haar stukken belijdt: *‘In weerwil van de Dordtse Santen, (...) Wij houden ’t met de Toleranten Wij storen ons aan haat noch blaam. We eerbiedigen de zachte Wetten der vriendelijke verdraagzaamheid. Zijn die laatste twee eigenschappen niet verre te zoeken!*

We laten Betje en Aagje nu verder rusten, maar willen u wijzen op diminutieven bij vrouwspersonen, die zijn afgeleid van mansnamen. Let maar op eigennamen als: *Aartje, Bertje, Cootje, Pietje, Gijsje, Dirkje, Leentje, Hendrikje, Teuntje, Driekje of Dir(k)je en Ja(a)ntje.* Moeten we dit trekje beschouwen als iets van mannen-emancipatie, of zijn het meer bewijzen van het liefkozende, zeker als we bedenken dat dit ook voor jongetjes gebruikelijk is. Anders dan vanuit de stam van een werkwoord, zoals: *mo(e)tje, loopje, weetje, zegje en hapje* zijn er ook concentraties door inkortingen, bijv. *bes(t)je < bestemoedertje, grootje < groot moedertje, broekje < broekenmannetje; beschuit met muisjes < muizenkeuteltjes, strikje < strijkorkestje; bedankje < bedankbriefje.*

Weer andere zijn afgeleid van een bijvoeglijk naamwoord, zoals *blondje, zwartje, brutaaltje, nieuwtje, koeltje, zuurtje, ouwetje* naast *oudje*, wat niet hetzelfde zegt, en weer zo’n zegswijze als: *dat kan bruintje niet trekken < bruin paardje.* Afgeleiden van stofnamen, zoals *een biertje, advocaatje, ijsje* of *snoepje*, doen het en smaken nog altijd goed. Ook kinderen of het gehele gezin worden geleid met dat *-jes*, bijv. *de Willetjes, de Bakkertjes*, zelfs hele voorname families als *de Graswinkeltjes!* Buiten de tot nu toe genoemde woordsoorten zijn er twee die in onze taal strijdig met hun aard ooit of nog vallen voor verkleiningen. Denk maar aan de telwoorden: *eentje, met z’n tweetjes, met ons drietjes.* Let erop dat dit knusse verkleinen beperkt blijft tot de laagste getallen, wat weer wel anders was bij verzamelaars, die de mond vol hadden van muntnamen als *halfjes, vijffes, kwartjes* en *gouden tientjes.* Verder wagen eigengereide voorzetsels ’t soms zo’n toevoegsel te claimen, bijv. bij *ommetje, rondje, uitje* en *tussendoortje.*

Bladerend in boeken uit vervlogen jaren boordevol baker- en kinderrijmen liggen die diminutieven voor het grijpen. We rapen er een stelletje bijeen: *‘Torentje, torentje bussekruit’.* *‘Aaltje zat op een paaltje Hop Marjannetje, stroop in ’t kanneke’, Slaap, kindje slaap, daar buiten loopt een schaap met witte voetjes, dat drinkt er zijn melk zoo zoetjes’, ‘Schuitje varen, Theetje drinken...’.* Dan weer *‘die zeven kikkertjes die in een boerensloot zaten.’* Of dat *‘kleine, kleine kleutertje wat doe je in mijn hof, je plukt er al de bloempjes af en maakt het veel te grof’.* Over die *blommetjes* effe een tussendoortje: Betekent *‘de bloemetjes buiten zetten’* niet heel wat anders dan *‘de bloempjes buiten zetten’?* Dan weer:’

Mamaatje die zal kijven, Papaatje die zal slaan! ‘
Dikkertje-Dap, die op de trap zat...

En wat vindt u van *Kortjakje*, dat tamelijk bedlegerige *vrouwetje*, dat vooral midweeks instortte, maar des zondags weer *het haantje* was – in haar geval *het kipje*-. Dan ging zij opzichtig met hèt Boek ter kerke? Of *‘Daar was ereis een niet wijs mannetje, dat bouwde zijn huisje op het ijs’*, maar o, toen het begon te vriezen. Besluiten we met: nog een handjevol ongeluksvogels: *Hummeltje, Tummeltje, die op den wagen klom*, maar er pardoes aftuimelde en geen ene timmerman zag kans hem te maken, of *‘Daar gingen eens drie ouwe wijfjes over een zwik-zwak bruggetje’*, om te vervolgen met pechvogel *‘Aaltje die op een krakkemikkig paaltje zat’*.

Laten we nu echt eindigen met dat dramaatje met goeie afloop: *‘Daar buiten in de biezen, / Daar lei een hondje dood; / zijn staartje was bevroren, / Zijn billetjes waren bloot’*. Noch de twee Lijsjes wisten raad, noch slager Jan, maar Tijs de timmerman *die lapte er weer een staartje an’*.

Nog even iets over dat extra verkleinen. We kwamen zojuist het opzegversje van dat *kleine kleine kleutertje tegen*, dat doende was andermans tuintje *stilletjes* te oogsten. Het heeft zelfs iets vertederends en het zij hem/haar vergeven. De dichter acht het kind immers nog hèèl jong; verkleint zijn/haar positie zelfs dubbel. Dit extra gering voorstellen schuilt eveneens in: *een klein wereldje*

*Klein, klein kleutertje,
wat doe je in mijn hof?
Je plukt er alle bloempjes af
en maakt het veel te grof.
O, lieve Mamaatje,
zeg het niet tegen Papaatje.
Ik zal zoet naar school toe gaan
en de bloempjes laten staan.*

Je komt er meer in dubbele graad tegen: het is *een klein kunstje* er een paar op te sommen: *een klein stukkie* lopen, ondertussen *een klein happie* eten, terwijl *een klein beetje* mist *een klein wereldje* schept. Je kunt zo druk zijn *als een klein baasje* om de *kleine lettertjes* in je tweetraps-testament te doorgronden, je moet zelfs *een klein beetje* oppassen die niet in de *kleine uurtjes* te willen lezen. Had je niet reeds als *klein baasje een klein kansje* om *pietluttigheidjes* in een tekst te snappen, zeker als die niet voor een *klein kereltje* bedoeld waren.

*Drie kleine stoute eendjes
plaagden poesje-nel:
ze traptten op haar pootjes
en pikten in haar vel.
Ze beten in haar staartje
en waren heel brutaal.
Waf, woef - daar kwam het hondje aan
en de eendjes moesten gaan.*

*Zus liep eens op een bruggetje,
dat bruggetje was zo glad.
Toen stak 'r op eens een muggetje,
dat op haar neusje zat.
Van schrik viel ze op haar ruggetje,
haar melk viel in het nat;
Dat alles kwam door 't muggetje
dat op haar neusje zat.*

Afsluitend wil ik pogen het veld te verkavelen in percelen op grond van de functies. Sommige hebben we al bij de kop gehad, andere sluiten niet naadloos aan; er zijn overlappingen en een grote verscheidenheid: Ze worden niet altijd gebruikt voor wat klein is in zijn soort, ze hebben ook gevoelswaarde:

- wat klein van stuk is: *een veulentje*
- vervrouwelijkend: *collegaatje, blondje*
- geringschattend: *een schoolmeestertje, ambtenaartje, kneusje*
- iets verzachtends zeggen: *een aardig duitje verdienen*
- ietwat gemoedelijks aangeven in onder meer *regenbuitje* of een *gestaag regentje*
- als uiting van bescheidenheid: *een cadeautje, bloemetje meebrengen*
- als liefkozing bedoeld: *schatje, dotje, maatje*
- op het gebied van eten en drinken zoals *spruitjes, liflaffes, borreltje, neutje,*

Nu is het echt welletjes, dus: *poppetje gezien, kastje dicht.*

Sprokkelingen

Herman Beckmann

Kasteel Schalkwijk, tekening van Roelant Roghman, 1646-1647.

Een paar jaar geleden heb ik het boek *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw* van Kees van Zandvliet aangeschaft. Dit boek is een soort ‘Wie is wie?’ van de Gouden Eeuw en geeft een overzicht van geld, macht en relaties en ook een inzicht in de levensstijl van de toenmalige rijken.

Ik werd gefascineerd door de persoon die op de 118de plaats staat: Beatrix Adriana Ram van Schalckwijck. Zou zij familie zijn van ‘onze’ Jan Wijnand Ram? Ik besloot om het uit te zoeken en kwam via een Belgisch biercafé bij de Portugese tak van de Van Brederode’s terecht.

Op 20 december 1633 koopt Adriaan Ram¹ het kasteel Schalckwijck. Hij was katholiek en richtte de zuidelijke toren van het kasteel in als schuilkerk. Ook was er in deze toren een kamer voor een rondtrekkende priester. In 1647 koopt hij ook de ambachtsheerlijkheid Schalckwijck, Tull en ‘t Waal, Pothuysen, Blockhoven en Rietvelt. Adriaan Ram was getrouwd met Margareta van

Ysendoorn à Blois. Zij kregen zes kinderen: Beatrix Adriana, Everard, Alard, Walraven, Willemina en Michiel. Op 22 mei 1640 koopt Adriaan Ram het huis Clarenburg² dat aan het Achter Clarenburg³ in het centrum van Utrecht ligt. Hij stelde Clarenburg ter beschikking aan de parochianen van de Buurkerk, omdat zij door de Reformatie hun kerk waren kwijtgeraakt. Zo werd het huis Clarenburg een schuilkerk⁴.

De schuilkerk in de toren van het kasteel in Schalkwijk werd goed bezocht totdat in 1651 de

² Tegenwoordig is in het huis Clarenburg het Belgische biercafé Olivier gevestigd.

³ De naam Clarenburg komt van de middeleeuwse woorden ‘claar’ en ‘burcht’. ‘Claar’ zal betrekking hebben op de kleur van de gevelstenen gemaakt van lichte (‘clare’) natuursteen. Het laatste woord verwijst naar een versterkt huis, een burcht. Bron: Van der Ven, A. in *Jaarboek Oud-Utrecht* 1952.

⁴ Iris Meindersma heeft hierover een scriptie geschreven, getiteld: *De beeldengroep in St. Marie achter Clarenburg. De kerkhistorische, lokaalhistorische en kunsthistorische context*. Zie: <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2008-0110-200210/UUindex.html>

¹ Geen familie van Jan Wijnand Ram, ambachtsheer van Ameide en Tienhoven (1785-1789)

*Exterieur en interieur biercafé "Olivier"
aan het Achter Clarenburg in Utrecht*

maarschalk van het Sticht, Johan Strick IV van Linschoten, daaraan een eind maakte. Hij nam het kasteel in en nam Adriaan Ram en zijn echtgenote gevangen. Zij werden in Utrecht berecht. De ronde toren van het kasteel werd vervolgens tot op de grond toe afgebroken. Jonkheer Ram werd van zijn rechten als ambachtsheer vervallen verklaard en samen met zijn gezin voor een periode van tien jaar uit het Sticht verbannen. Hij vestigde zich eerst in Vianen en verkocht kort na zijn verbanning de ridderhofstad in 1653 aan Frederik van Renesse van Elderen.

Frederik van Renesse van Elderen, (1625-1666), Heer van Mal, Streefkerk en Heesbeen. Schilderij op koper van Cornelis van Poelenburch. 17 x 13,5 cm. Westfälisches Landesmuseum, Münster, Duitsland.

Later komen we Adriaan Ram in Frankrijk tegen, waar hij trouwt met een dame uit het geslacht Courcelles⁵. Het echtpaar krijgt een zoon: Nicolaas. Vanuit Frankrijk vertrekt de familie naar Brazilië⁶, waar Adriaan bezittingen had. Adriaan Ram overleed in Brazilië.

Zijn dochter Beatrix Adriana Ram van Schalckwijck was de weduwe van Anthony van Wijnbergen met wie zij in 1651 getrouwd was. Op 27 april 1656 trouwde zij met de eveneens katholieke jonkheer Pieter Nooms, baron des Heiligen Rooms Rijk en Heer van Arlanderveen.

Ter gelegenheid van dit huwelijk schreef Vondel het gedicht⁷: *Ter bruilofte van den hoogen edelen gestren*

5 Wat er met Margareta van Ysendoorn à Blois is gebeurd is niet meer te achterhalen.

6 Een gedeelte van Brazilië was van 1630 tot 1654 een Nederlandse kolonie.

7 Paul Will bespreekt dit gedicht in een artikel in dit blad.

Johan Strick IV van Linschoten (1625-1686) treed in de voetsporen van zijn vader en wordt kanunnik van het Kapittel van Oudmunster in Utrecht. In 1644 was hij benoemd tot maarschalk van het Overkwartier, een van de vier militaire districten in de provincie Utrecht. Ook hij koopt, net als zijn vader, land op in de buurt van Linschoten. Zo koopt hij de ambachtsheerlijkheden, Polanen, Kromwijk en de Haar. Hij trouwt op 30 november 1647 met Christina Taets van Amerongen (1627-1686), dochter van een zeer aanzienlijke familie in Utrecht. Zij krijgen zeven kinderen. Alleen Adriaan overleeft zijn ouders. De familie laat zich in 1653 vereeuwigden op een groot schilderij, het wordt geschilderd door Jan van Bijlert. Het kind met de boog in zijn hand is Johan Strick V. Daarnaast staat zijn jongere broer Adriaan die na de dood van Johan Strick IV de wettelijke erfgenaam wordt.

gen heere Peter Nooms, baron des H. R. Rijcks, heere van Arelanderveen, en de hooge edele joffer Beatrix Adriana Ram Van Schalckwyck. "Felices animae".

Pieters vader, Willem Nooms, was een succesvolle koopman in Amsterdam met een huis op de Herengracht. Willem Nooms liet bij zijn overlijden in 1637 een vermogen van meer dan 200.000 gulden aan zijn zoon Pieter na.

Pieters moeder was Brigitta Raauwers die op 5 november 1632 op huwelijkse voorwaarden met Willem Nooms getrouwd was.

Beatrix Adriana Ram van Schalckwijck en Pieter Nooms krijgen een dochter: Brigitta Maria Theresia (1658-1692). Pieter Nooms overlijdt eerder dan Beatrix Adriana. Zij laat aan haar dochter Brigitta Maria Theresia een bedrag van 350.000 gulden na⁸. Op 27 juni 1681 trouwt Brigitta Maria Theresia op 23 jarige leeftijd met Hendrik Maximiliaan van Brederode in de Pastoorkerke in de West Achterstraat in Vianen. Hendrik Maximiliaan was heer van Bolswaert bij Lexmond en opperhoutvester van het land van Vianen en Ameyde.

Op 15 juni 1684 wordt hun zoon Lodewijk Pieter van Brederode in Vianen geboren.

Hij was heer van Bolswaert bij Lexmond en Arlanderveen, kapitein-ter-zee in de Portugese marine en ridder in de militaire orde van Christus van Portugal. Lodewijk Pieter trouwde op 5 november 1732 met de tweeëntwintigjarige Margarita Ursula van Zeller (1710-1791).

Het echtpaar krijgt twee kinderen: Maria Brigida en Hendrik Lodewijk Pieter, geboren in Lissabon op 15 mei 1737.

Lodewijk Pieter van Brederode stierf in 1739 in Lissabon.

Hendrik Lodewijk Pieter was kommandant-ter-zee in de Nederlandse Marine. In 1759 neemt hij ontslag en gaat naar Portugal. Hij was dienstdoend kamerheer van Jozef II, Rooms Keizer en Koning van Hongarije en kolonel in het leger der Verenigde Provinciën.

Op 16 december 1760 trouwt Hendrik Lodewijk Pieter in Velsen met de twintigjarige Cornelia Maria Catharina Andrioli (1740-1784). Ze krijgen drie zoons die óf vroeg overlijden óf niet getrouwd waren. Hierdoor sterft ook deze tak in de mannelijke lijn uit. Cornelia Maria Catharina Andrioli sterft op 23 november 1784 en wordt in Hillegom begraven. In het zuider transept van de Martenskerk in Hillegom hangt een ietwat zonderlinge obelisk uit 1784, ter nagedachtenis aan Vrouwe Cornelia Maria Catharina Andrioli, echtgenote van de heer Hendrik Lodewijk Petrus Graaf van Brederode.

Hendrik Lodewijk Pieter sterft in Brussel in maart 1804 op 66-jarige leeftijd en is begraven in Peuti bij Vilvoorde.

Maria Brigida van Brederode (1735-1775) trouwt met Joaquim Soares de Andrade. Ze kregen twee dochters: Margaride Gertudres de Andrade Brederode en Mariana José de Andrade Brederode. Via de vrouwelijke lijn lopen er zelfs vandaag de dag nog Brederodes rond in Portugal.

8 K. Zandvliet, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw*, Amsterdam, 2006.

Obelisk ter nagedachtenis ...

Zuider transept van de Martenskerk in Hillegom met de obelisk ter nagedachtenis aan Vrouwe Cornelia Maria Catharina Andrioli, echtgenote van de heer Hendrik Lodewijk Petrus Graaf van Brederode.

TER BRUILOFTE¹

Van den hoogen edelen gestrengen Heere,
PETER NOOMS,
Baron des H.R. Rijcks, Heere van Arelanderveen.

En de hooge edele Joffer,
BEATRIX ADRIANA RAM VAN SCHALCKWYCK.*

FELICES ANIMAE.

De reislust, om te zien wat vreemt is en uitheemsch,
De zeden, en het volck, en tongen² t' onderscheiden,
Had NOOMS gevoert aen 't hof en d' oevers van den Teems,
En daer de Seine vloeit door zegenrijcke weiden.
Hy keerde in 't vaderlant, vernoecht om 't geen hy zagh
En hoorde, en overwoegh³ by wijl zijn wedervaeren,
Niet zonder hoop om eens, op eenen hoogen dagh,
Zich wettigh met zijn ga voor 't hoogh altaer te paren⁴.
De hemel wist wat lot zijn jeught beschoren was,
Hy niet, en wenschte dat zijn toeleghe moght gelucken.
Hy minde alreede in 't hart, gereet, als zuiver was,
t' Ontfangen zulck een beelt als Godt hierin zou drucken.
Met die gedachten spoeit⁵ hy vierigh⁶ naer de kerck
En roept den hemel aen: O Godt, op uw behagen⁷
Verwacht ick mijne Bruit te kennen door een merck⁸,
Dat my gebiet mijn trouw en jeught haer op te draegen.
Indien my dit geluck gebeuren magh, O Godt,
'k Verbint me aen uwen dienst, te kleen voor zulck een waerde⁹,
En wijde u d'eerste spruit¹⁰, uit danck voor dit genot,
Den voorsmaeck van uw heil, een zaligheit op d'aerde.
Zoo bidt hy, en ziet om, vol yver, naer 't poortael,
Daer komt B E A T R I X met haer moeder aengetreden,
Gelijck een morgenstont, en voert den morgenstrael
In 't voorhoofd, en een' glans van schoonheit en van zeden¹¹.
Het blonde hair om 't hooft, de lely en de roos,

1 Dit artikel is geschreven door Paul Will.
2 tongen = talen.
3 overwoegh = overdacht, overwoog.
4 paren = tot een paar maken.
5 spoeit = spoedt zich.
6 vierigh = vurig verlangend.
7 op uw behagen = als gij het goedkeurt.
8 merck = teken.
9 waerde = kostbaar bezit.
10 wijde u d'eerste spruit = bestem mijn oudste kind voor de geestelijke stand.
11 van zeden = door haar zedig voorkomen.

Vol levens, en vol geurs, op lippen, mont en kaecken,
 Getuigen hoe Natuur den morgenstont verkoos
 Tot voorbeeld, om door deze een edel hart te blaecken¹².
 Zy hoeft geen toisel, noch geene uiterlijke pracht
 Van rijck borduursel, noch gesteente, noch gewaeden:
 Dees schoonheit, rijck genoegh, en in haer volle kracht,
 Dit lichaem, schoon van leest, ontleent¹³ hier geen cieraeden.
 Maer als zy voor 't altaer godtvruchtigh nederknielt,
 Zich zegent met Godts Kruis, en toegevouwe handen,
 Haere oogen slaet op Godt, die al 't geschapen zielt¹⁴,
 En d' oogen schooner dan de zilvre lampen branden;
 Dan schijntze hem geen mensch, maer eer een Serafijn,
 Wiens gloet zijn hart ontvonckt. o sterfelijke menschen,
 Waer ben ick? wie verschijnt my hier in dezen schijn¹⁵,
 Gewis een Zaligheid op d'aerde, om na te wenschen?
 Zoo spreeckt hy, en een galm van 't heiligh kerckgewelf
 Schijnt hem, alleen en stil, te luisteren¹⁶ in d'ooren:
 Dat is uw halve ziel: dat is de liefste zelf,
 Uw vryheerschap¹⁷ door 't lot des hemels toebeschooren¹⁸.

Nu staet hy, als verrukt, vereenight zijn gebeên
 Met haer gebedt, en zangk, en edele manieren.
 Hy wieroockt Gode in 't harte, om dat hem dees verscheen,
 Die alle harten treckt en ketent aen haer zwieren¹⁹.
 Zy rijst eerbiedighlijck ten leste, aen 's moeders zy,
 En scheidt van hier, en daelt van d' ingewijde²⁰ trappen,
 Vol aendachts²¹, onverzaet van 't feest en jaergety²²
 Gevolgt van 's Rijcks Baron, op 't spoor van haere stappen.
 Wat diensten vallen hem te lastigh²³, om haer gunst
 Te winnen, dagh op dagh, en d'ouders te beweegen?
 De wackre Min is kloeck, en afgerecht op kunst
 Van vryen²⁴, daer men hoopt op dien gewenschten zegen:
 Die valt hem in den schoot, op 't stemmen van haer wil
 Met zijnen wil en wensch: en d'onverziederde Hymen²⁵
 Geleit de bloode Bruit, nu root van schaemte, en stil,
 Naer 't kuische bruiloftsbedde, op feestmuzijck en rijmen.
 De speelnoots zingen: schep nu moedt, ô schoone Maeght:
 Wy zien hoe d' Engelen uw ledekant bestrojen,
 Hoe 't hooge bruiloftsbed de rijcksbaronnen draeght,
 Waer voor d'erfvyanden van 't Roomsche Rijck verschojen.
 Zoo mengen Schalckwijck zich, en Arelanderveen,
 De Leck en oude Rijn, als trouwe naegeburen,
 Outshoren, Egmont, Nooms, en Rammen onderreen.
 Zoo kan de stam en 't huis den grijzen tijt verduuren.
 De Lente noopt uw Min, en lacht u weligh toe.
 Terwijl ze 't jaer belooft met vrucht en ooft te kroonen,
 Uw liefde bloeje en groeje, en nimmer kussens moe,
 Verbinde u met een bant van dochteren en zoonen.

12 blaecken = in gloed zetten

13 ontleent = behoeft niet te lenen

14 zielt = bezielt.

15 schijn = gedaante.

16 luisteren = fluisteren

17 Uw vryheerschap = Nooms was bezitter van een heerlijkheid (zie opschrift)

18 toebeschooren = toebedeeld

19 zwieren = gelaatstrekken.

20 ingewijde = gewijde.

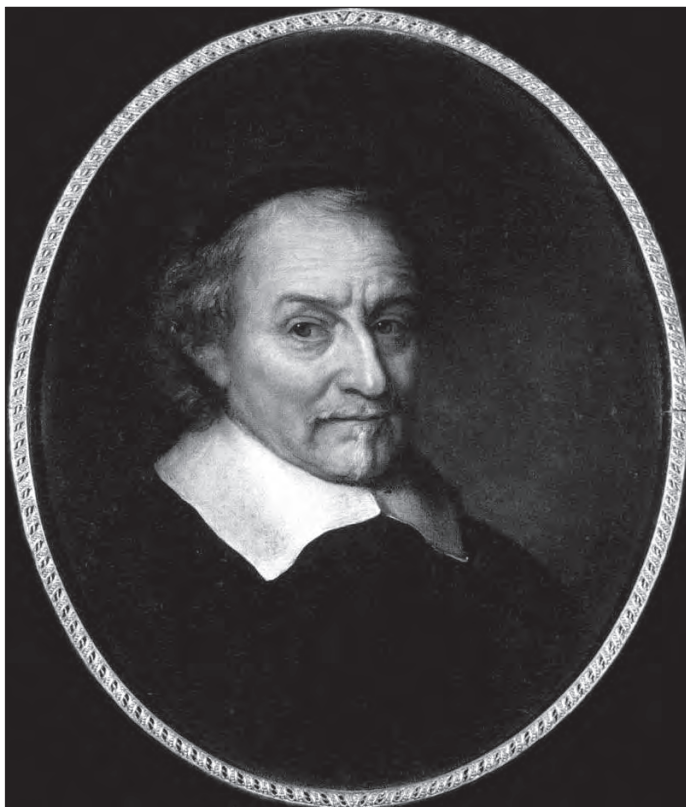
21 Andacht = vrome overpeinzing

22 onverzaet van 't feest en jaergety: nog steeds vervuld van de feestelijke en plechtige jaarlijkse herdenking. Welk 'jaergety' is bedoeld?

23 lastigh = drukkend zwaar

24 'vryen' = vrijen

25 onverziederde Hymen = Christelijk huwelijk

Joost van den Vondel geschilderd door Philips Koninck
Rijksmuseum, Amsterdam.

*Ik telde vijffenseventigh,
Toen Koning my dus levendigh
Te voorschijn bragt op zijn panneel.
Wie van de kunst met kennis spreekt,
Zeght, dat hier slechts de spraek ontbreekt.
Men kroon' het koninklijk penseel.*

Het gedicht op de voorgaande bladzijden is een pennenvrucht van de bijna 70-jarige Joost van den Vondel en naar de vorm is het echt Vondeliaans: elke regel heeft zes versvoeten, dat wil zeggen zes onbeklemtoonde en dito met klemtoon met als resultaat 12 lettergrepen, terwijl om de regel er nog één extra onbeklemtoond volgt.

Het is op verzoek geschreven en zal ter gelegenheid van het huwelijksfeest van het paar Nooms – Ram, gehouden op 28 mei 1656, wel voorgedragen zijn. De vader van de bruid, Jhr. Adrianus Ram, had in 1647 de heerlijkheid Schalkwyck gekocht voor 10 jaar, werd echter verbannen wegens 'paapse stoutigheden' naar Kuilenburg en Vianen. Dochter Beatrix huwde voor de tweede maal, nadat zij de weduwe van Anthony van Wijnbergen was geworden, met wie zij in 1651 was getrouwd. Nu terug naar de inhoud van het jubeldicht. In een van Vondels bundels 'Verscheiden Gedichten', met Aantekeningen van mr. J. van Lennep, vonden we het terug. Het begint met Peter Nooms te schilderen als een jongeling van welgestelde komaf, die oren en ogen de kost had gegeven op buitenlandse reizen. Met name doelt de dichter op Engeland en Frankrijk, maar noemt als typerende medenatuurvorser de

weiden en met name de rivieren die langs de hoofdsteden stromen. Teruggekeerd van deze tochten wenst hij op 'een hoogen (heuglijke) dagh voor 't hoog altaer te huwen.' Dit laat niet lang op zich wachten en vrij spoedig haast het gelukkige paar zich vurig ter kerke en 'roept den hemel aen'.

Welke kenner merkt niet dat dit ietwat lijkt op de eerste regels van de 'Gijsbrecht van Aemstel' (dat 'de' is veelzeggend): 'Het hemelsche gerecht heeft zich ... erbarremd over mij...' Na deze Godsbestiering schetst Vondel op zeer weelderige en niet minder katholieke wijze de entree van de bruid aan moeders zijde en hoe Beatrix in feite geen opsmuk behoefde, maar waarbij hij niet laten kan haar schoonheid te schilderen en hoe zij 'godtvruchigh nederknielt en een kruisje slaat, zo lijkt zij hem een ware Serafijn' (= engel). Voorts ziet Vondel in gedachten 'de schoone maeght het ledekant bestrojen' en in vers 19 belooft de bruidegom 'd' eerste spruit uit danck gode te wijden (= in katholieke dienst te treden) als voorsmaak van Godes heil'. Naar het eind is er zelfs sprake van onze omgeving: zelfs de Leck en de Oude Rijn worden genoemd!

Aanvankelijk meenden we dat zulke bruiloftsdichten uitzonderlijk waren en dat de Prins onzer dichters zich vooral toedeed op verheven kunst. Uit 1656 en de volgende 2 jaar vonden we er echter nog zeker een tiental. Daaronder twee bekendere namen: één ter bruilofte van staatsman Joan de Witt en Wendela Dickers en een ander van de schilder Govaert Flinck en Sofia van der Hoeven.

Zou er toch een verband kunnen bestaan dat op latere leeftijd zich omstandigheden hebben voorgedaan dat deze Prins-weduwenaar een extraatje best kon gebruiken, ... maar een bruiloftsgedicht?

Uit het gedicht blijkt zonneklaar dat er een overtuigend katholiek aan het woord is, wat niet verwonderlijk is, zie het eind van deze alinea. Wellicht is het levensverhaal van hem die Nederlands grootste dichter zou worden, meer bekend dan zijn werk. Maar in verband met de opdracht dit vers te bezien, ben ik zo vrij een en ander van zijn toch zorgelijk leven op te halen. Hij is buiten onze landsgrenzen geboren. Zijn ouders, Joost van den Vondel en Sara Kranen, doopsgezinde Antwerpenaren, waren wegens de geloofsvervolgung naar Keulen uitgeweken en daar zag junior Joost Anno Domini 1587 het levenslicht. Als 9-jarige is hij met zijn ouders vandaar langs omzwervingen o.a. via Utrecht naar Amsterdam getrokken. Opvallend is dat hij eens op z'n ouwe dag verzucht: "Doch levenslang verleit een heimelijke trek het hart naar mijn geboortstat, die aloude bisschopsstad".

Zijn vader vestigde zich in de Warmoesstraat als hoedenstoffeerder, de zaken liepen goed en intussen breidde ook het kindertal in huize 'de Trou' zich geleidelijk uit tot 3 zoons en 3 dochters. In 1610 huwt onze Joost met Maayke (ook wel Maria genaamd) de Wolf, stammend uit een familie, eveneens Keulenaren van Brabantse afkomst. Met haar betrekken zij na vaders heengaan diens

bedrijfspand, maar zetten een zaak op in vooral zijden kousen voor vrouw èn man. De zorg ervoor nam zij grotendeels voor haar rekening, literaire stof had meer 's mans belangstelling. Dat hij evenwel ook op kerkelijk gebied zich niet onbetuigd laat, blijkt wel uit wat ik terugvond in Gerard Brandt's ¹ biografie: 'Leven van Vondel' (1683): 'Hij hadde in 't stuk van Godtsdienst de leere der Doopsgezinden, volgens 't onderwys zyner ouderen aangenoomen en zich, onder zoo veele smaldeelten der verdeeltheden (= kleine afdelingen door onenigheden ontstaan) in de gemeente der Waterlander en begeben, en het Diakenschap onder hen bedient'. Onenigheid alom, geleidelijk raakte hij vervreemd van deze geloofsgemeenschap, maar aansluiten bij een andere weerhield hem voorlopig ook. Kenmerkend voor hem was een andere zielszucht: 'Vast woelt en hijght hij naer Die 't al Zijn wezen geeft'. Ook de strijd tussen de Remonstranten en Contra-remonstranten stond hem tegen, toen de laatstgenoemde heersers 't gedaan kregen dat de Amsterdamse vroedschap de

1 Arnout Leers (1698-1766) was de zoon van Reinier Leers en Cornelia Brandt. De vader van Cornelia Brandt was Gerard Brandt, een remonstrants predikant, geschiedschrijver en kerkhistoricus. Hij schreef ondermeer de biografieën van P.C. Hooft, Vondel en Michiel de Ruyter.

verdere opvoering verbood van de 'Ghysbreght van Aemstel' (dat 'de is veelzeggend). Te veel 'Roomschigheid' zou het stuk uitstralen! Naast dit kerkelijk geharrewar is ook huiselijk leed hem niet bespaard gebleven. In resp. 1632, 1633 en 1635 sterven achtereenvolgens twee kinderen 'Constantijntje, 't zaligh kijntje, Saartje, de vreught van de buurt en zijn lieve betgenoot. In haar 'Lyckklaght aan het Vrouwekoor' voert hij Maayke sprekende in, die als het ware nog meerouwt: 'k Verhuis, van 't aardse juck ontslagen, / Besorgh de panden van ons trouw, / Twee kinders, die ick heb gedragen'.

Zijn dochter Anna gaat het huishouden runnen en vader probeert troost te vinden in zijn literaire werk en zijn geloof. Na vele ernstige overwegingen is hij A.D. 1841 toegetreden tot de Katholieke kerk, waarbij Anna hem reeds was voorgegaan.

Het werkwoord '(toe)treden' kent 2 aspecten: een gunstige en een nare: 'De kleinen treên op het kleed,² / de groten treên op het hart'. Die uitspraak van vader Vondel heeft hij aan den lijve ervaren. Hij had in stoffelijk opzicht tot aan zijn dood onbezorgd kunnen leven, ware het niet dat het wangedrag van zijn enige zoon Joost, 'kleen van geest en los van hoofde' hem bijna brodeloos had gemaakt. Deze woonde tussen 1650 en 1660, eerst gehuwd met Aeltje van Bancken met hun drie kinders, bij weduwnaar Joost sr. in. Als Aeltje overlijdt hertrouwt de zoon schielijk met ene Baertje Hooft, welke keus een hoogst ongelukkige bleek te zijn. Zij was zeer verkwistend en ook gingen 's mans zaken hollend achteruit. Dit heeft de oude dichter beslist niet onberoerd gelaten met het gevolg dat hij zoonlief – nou: lief? – bijstond met grote sommen gelds. Eindelijk in 1659 werd hij mede op vaders verzoek min of meer geprest naar de Oost te vertrekken met een boodschap: de zogenoemde 'Drie H's-op-de-rug'³. Het hem daar houden bleek overbodig te zijn: hij overleed onderweg.

Als reeds gezegd: om zijn eerlijke naam te redden, had de dichter vrijwel zijn ganse vermogen geofferd en hield ternauwernood genoeg over om van te leven. Gelukkig heeft de stedelijke vroedschap hem een boekhouderspostje aan de Bank van Lening kunnen verschaffen. Dit lommerdbaantje, dat hij 10 lange jaren heeft volgehouden, heeft hij als 'een halven kerker' ervaren. Vandaar dat zo'n verzoek eens een lofdicht te leveren hem zeker welkom geweest moet zijn!

2 kleed=kleding

3 'Drie H's-op-de-rug' (= Hou Hem Hier).

'Dien Hemelschen Schat in Vlaender Lant'¹

Samengesteld door Herman Beckmann

Op het ogenblik loopt, zoals ze dat zo mooi zeggen, in het museum Boymans-van Beuningen in Rotterdam de tentoonstelling 'De weg naar van Eyck'. U kunt deze unieke tentoonstelling tot 10 februari 2013 gaan zien. In samenwerking met de Gemäldegalerie van de Staatliche Museen in Berlijn is deze expositie voorbereid. Deze twee musea beschikken samen over negen panelen van de gebroeders van Eyck²: *de drie Maria's aan het graf, de Madonna in een kerk, de man met een anjer, het portret van Baudouin de Lannoy, het portret van Giovanni Arnolfini, een Christus-kop, het portret van Bonne van Artois, Christus aan het kruis met Maria en Johannes en een portret van een man met een rode roos*.

Verder zullen op de tentoonstelling kostbare bruiklenen te zien zijn uit het Louvre in Parijs, the Metropolitan Museum of Art in New York en The National Gallery of Art in Washington.

The National Gallery in Londen - in het bezit van drie van Eyck's - weigerde aan de tentoonstelling mee te werken. Het geheel wordt gecompleteerd met miniaturen, edelsmeedwerk, sculpturen en tapijten uit de periode rond 1400 die samen een rijk geschakeerd beeld vormen van een periode die jammer genoeg in de kunstgeschiedenis onderbelicht is gebleven.

Om een idee te geven wat zo'n tentoonstelling kost, citeer ik een krantenbericht: *'Enkele maanden geleden maakte museum Boymans-van Beuningen bekend een groot financieel risico te nemen met de unieke najaarstentoonstelling 'De weg naar van Eyck'. De oprichting van het Blockbusterfonds maakt het mogelijk om risico's rondom dit soort grote culturele projecten te verkleinen. Met de bijdrage van het Blockbusterfonds is een derde deel van de begroting van € 1,4 miljoen³ gegarandeerd. Het fonds stelt het museum hiermee in staat om een extra impuls aan de communicatie over de tentoonstelling te geven. De BankGiro Loterij, een van de initiatiefnemende partners in het nieuwe fonds, garandeert bovendien de afname van 20.000*

1 Uitspraak van de Vlaamse schilder en verzamelaar Lucas de Heere in 1559 over het Lam Gods.

2 Boymans-van Beuningen heeft er één: De drie Maria's aan het graf.

3 Het museum Boymans-van Beuningen trekt jaarlijks zo'n 240.000 bezoekers. Er werken 175 medewerkers en vrijwilligers. In 2010 was het totale budget € 12.000.000,00. Een bedrag van € 1.400.000,00 is in deze tijden van bezuinigingen eenvoudig niet te behappen voor het museum!

entreekaarten. De nog lopende aanvragen bij cultuurfondsen en de groeiende steun van particulieren aan De kring van Van Eyck blijven daarnaast van groot belang om de begroting te dekken⁴.

Eén schilderij is gegarandeerd niet te zien op deze expositie, het beroemdste schilderij van België; 'Het Lam Gods', dat in de Sint Bavo kathedraal in Gent hangt.

Het ondergaat op het ogenblik een langdurige restauratie⁵, maar ook als dat niet het geval was, zou het niet te zien zijn in Rotterdam. Nederland leent de Nachtwacht ook niet uit!

Het veelluik heet 'het Lam Gods'. Wat betekent dat nu precies? Eigenlijk is de exacte titel van het veelluik: "De Aanbidding van het 'Lam Gods'". En deze aanbidding is het onderwerp op het centrale paneel. Het Lam staat op een altaar. Het is geslacht: uit een borstwond spuit bloed in een kelk. Het Lam heeft rond zijn hoofd een kruisvormige stralenkrans. Het Lam is de personificatie van Jezus Christus, maar het kan ook verwijzen naar het joodse paaslam, dat gegeten wordt om de bevrijding uit Egypte te herdenken. Nadat God de kinderen uit Israel heeft verlost, leidt Hij ze naar het beloofde land, oftewel Kanaän⁶. Een andere mogelijkheid is de uitspraak van de profeet Jeremina die zich zelf vergelijkt met een 'argeloos lam dat ter slachting wordt geleid' (Jer. 11,19).

Een nog duidelijkere verwijzing staat in Jesaja 53: *'Waarlijk, het waren onze ziekten die hij op zich nam en onze smarten die hij heeft gedragen... Hij werd doorstoken om onze weerspanning en om onze zonden gebroken... Hij werd gefolterd en diep vernederd, maar heeft zijn mond niet geopend, zoals een lam dat ter slachtbank geleid wordt...'*

De gebroeders van Eyck

Veel kunsthistorici hebben het bestaan van Hubert van Eyck om diverse redenen in twijfel getrokken, maar tegenwoordig betwist niemand meer dat hij ge-

4 Deze informatie is verstrekt door het museum Boymans-van Beuningen.

5 De restauratie van het Lam Gods is in september begonnen en duurt vijf jaar. De totale kosten bedragen 1,4 miljoen euro.

6 Dit valt geografisch grotendeels samen met het huidige Israël plus de Gazastrook, de Westelijke Jordaanoever en de Golanhoogten, alsmede aangrenzende delen van Syrië en Jordanië.

leefd heeft. Hubert was het oudste kind in de familie van Eyck. Hij had twee broers Jan en Lambert en een zuster Margaretha. Waar de familie precies woonde is nog steeds niet bekend. Maaseik in Belgisch Limburg claimt de geboorteplaats te zijn geweest en heeft een standbeeld van de gebroeders op het marktplein geplaatst.

Sinds enige tijd werpt de Kempense gemeente Arendonk in het oude Hertogdom Brabant zich op als alternatieve 'geboorteplaats' van Jan van Eyck. Ik kom hier later in dit artikel nog op terug. Hubert heeft het grootste deel van zijn leven in Gent gewoond en is daar in 1426 gestorven en in de Sint Bavo begraven. Op een bronzen plaat die op zijn grafsteen was aangebracht, stond:

*Hubrecht van Eyck was ik ghenant
Nu spijsse der wormen, voormaals bekant
In schilderije zeer hooghe gheert
Cort na was iet in niente verkeert*

Boeken zijn er vol over geschreven over de vraag wie nu wat van het wereldberoemde altaarstuk heeft geschilderd. Op het veelluik staat een opschrift, waarin wordt vermeld dat Hubert 'major quo nemo repertus' ofwel de grootste schilder van allemaal en met het werk begonnen is, en dat Jan, die 'arte secundus' ofwel de tweede man in de kunst, het veelluik in 1432 heeft voltooid. Over Hubert is vrijwel niets bekend. Over Jan iets meer, dankzij de boekhouding van zijn opdrachtgevers. Jan verbleef eerst in 's-Gravenhage waar hij aan de verfraaiing van het grafelijk paleis heeft gewerkt. Toen graaf Jan van Beieren in 1425 stierf en de Hoekse en Kabeljauwse Twisten in Holland weer oplaaiden, ging Jan naar zijn broer in Gent in het veilige Vlaanderen. Filips de Goede had van Jan gehoord en benoemde hem tot hofschilder met de titel 'valet de chambre'. In 1428 zond Filips de Goede hem als gezant naar Portugal om de hand te vragen van Isabella, dochter van koning Jan de Eerste, en om tegelijkertijd een portret van Isabella te schilderen.

Schilders van de Vlaamse School: Primitieven genaamd. Van de gebroeders Jan en Hubrecht van Eyck bewondert men te Gent het altaarstuk: De aanbidding van het Lam Gods. De uitvinding van de olieverf wordt hun toegeschreven.

De opdrachtgever

Op de onderste lijsten van de buitenluiken vinden we een kwatrijn⁷ in leonijnse⁸ hexameters⁹ met de volgende tekst in vrij onbeholpen Latijn. Dit kwatrijn werd echter niet door Jan van Eyck geschilderd, maar op last van Joos Vijd aangebracht. De eerste woorden in de derde regel zijn thans onleesbaar.

*Pictor Hubertus e Eyck major quo nemo repertus
incepit pondusque Johannes arte secundus
(frater) perfecit Judoci Vijd prece fretus
VersU seXta MaIVos CoLLoCat aCta tUerI*

De enigszins vrije vertaling¹⁰ van het bovenstaande kwatrijntje is als volgt:

Schilder Hubert van Eyck, een grotere heeft niet bestaan, heeft (dit werk) begonnen en zijn broeder Jan, de tweede in de kunst, heeft die zware taak voltooid op verzoek van Joos Vijd. Deze verzoekt U door dit vers zorg te dragen voor wat tot stand kwam op 6 mei (1432).

De laatste regel van het kwatrijntje bevat een chronogram¹¹ van het jaar 1432. Het vers bevat interessante gegevens: Het veelluik werd op 6 mei 1432 'onthuld' en de opdrachtgever was Judocus (Joos) Vijd. Hubert van Eyck is er mee begonnen. Toen Hubert in 1426 stierf heeft Jan het veelluik voltooid.

7 Maria van der Zeyde zegt in haar boek 'De hand van de dichter' over het kwatrijn: 'Wat is een kwatrijn? Een vierregelig gedicht, waarvan de eerste twee regels rijmen, de derde rijmt niet, en de vierde rijmt weer op de eerste twee. Een ietwat bizarre vorm dus: asymmetrisch, onrustig, om niet te zeggen verontrustend. Anderzijds wordt de lezer toch in het geheel niet in het onzekere gelaten; want na de losse, zwevende regel komt, niet gewoon voor de tweede maal, maar voor de derde maal dezelfde eindklank terug. Een onmiskenbare afsluiting. Men is daarmee nu 'ergens' aangekomen – bijvoorbeeld bij een conclusie of een oplossing, of is men veeleer terug op zijn uitgangspunt? Een kwatrijn geeft mij niet zelden het gevoel alsof de lezer, en niet minder de dichter zelf, even de mogelijkheid tot ontsnappen meent te zien, om dan met de vierde regel eerst recht te worden gestrikt. Het is als het ware een beperkte ruimte, waar je in zit en niet uit kan; overigens zonder in die situatie ooit echt te berusten.' Bron: Wikipedia.

8 Vernoemd naar Paus Leo I (440-461), die een bepaalde ritmische stijl in proza en poëzie voorstond.

9 Een hexameter is een vers dat bestaat uit zes versvoeten, in het bijzonder zo één waarvan de eerste vier een dactylus of spondeus (= twee lange betoonde lettergrepen) de vijfde een dactylus (- versvoet van drie lettergrepen waarvan de eerste lang is, terwijl de beide andere kort zijn, als bijv. hinderpaal), de laatste een spondeus of trocheus moet zijn (= versvoet die uit een lang en een daarop volgende korte syllabe bestaat.). Het epische vers der Grieken en Romeinen werd ook door onze dichters nagevolgd.

10 Jozef Duverger, *Het grafscript van Hubrecht van Eyck en het quatrain van het Gentsche Lam Gods-retabel* [etc.] Brussel: AWLSK, 1945.

11 Een jaardicht of chronogram bestaat uit één of meer versregels, of een korte spreuk, waarin de letters M, D, C, L, X, U, V, W, I en Y als Romeinse cijfers beschouwd, bij samentelling een bepaald jaartal geven (synoniem: *chronogram, jaartalvers, getalvers, tijdvers*). Alle letters die in de tekst voorkomen en, die een Romeins cijfer voorstellen, moeten gebruikt worden. Meestal staan zij als hoofdletters of groter afgebeeld, soms ook in een andere kleur. Strikt genomen moet de tekst in het Latijn gesteld zijn, in elk woord van de tekst moet minstens één Romeins cijfer voorkomen en de letter U moet als V geschreven worden. Om de jaartalwaarde van een chronogram te berekenen, moet je alle letters die een Romeins cijfer zijn — dus een getalwaarde hebben —, bij elkaar optellen. Meer bepaald: M = 1000, D = 500, C = 100, L = 50, X = 10, V (of U) = 5 en I (of J) = 1. Bij uitbreiding krijgen ook letters die niet in het Romeinse alfabet voorkwamen een getalwaarde, bijvoorbeeld als ze deel uitmaken van een naam of als het chronogram in een andere taal dan het Latijn is: W (dubbele V) = 10, Y (= IJ) = 2.

Joos Vijd was een Vlaamse patriciër, hij was heer van Pamele¹² en van Leedberghe bij Ninove en een vooraanstaand burger van Gent. Hoogstwaarschijnlijk trouwde hij in 1398 Isabella (Lysbette) Borluut. Het echtpaar kreeg geen kinderen.

In het Land van Waas had Joos Vijd verschillende lenen: het hof te Walle, een buitenverblijf te Waasmunster, een visserij aldaar ... Omstreeks 1414 stichtte hij te Beveren een godshuis en begiftigde het met gronden. Samen met andere grootgrondbezitters liet hij na 1415 in het Land van Waas ongeveer 500 hectaren Scheldepolder indijken. Maar ook al had hij er meerdere eigendommen, toch leert een opsomming van de pachtgoederen dat het eigen goed binnen Pamele belangrijker was dan alle gronden samen die hij in het Land van Waas bezat.

Joos was meerdere malen schepen in Gent en in 1433 – 1434 zelfs 'voorscepene'. Wij zouden hem thans burgemeester noemen. Joos Vijd was vertrouwensman van Filips de Goede.

12 Pamele is tegenwoordig een stadsdeel op de rechteroever van de Schelde in de Belgische stad Oudenaarde. Pamele ontwikkelde zich vanaf de 12de eeuw als een zelfstandige stadskern en was eigendom van de Heren van Pamele en bestond tot op het einde van de 16de eeuw als een tweede stedelijke kern naast die van Oudenaarde. De Heren van Pamele lieten de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Pamele optrekken, die veel rijker was dan de oude Sint-Walburgakerk van Oudenaarde. In deze kerk werd de buitenechtelijke dochter van keizer Karel V en Johanna van der Gheynst gedoopt. Ze werd Margaretha genoemd en werd later als Margaretha van Parma landvoogdes van de Nederlanden.

Hij was kerkmeester van de Sint-Janskerk (later werd dit de Sint Bavo (Baafs) kathedraal) en hij stichtte een kranskapel¹³. Het zal rond 1420 zijn geweest dat Hubert van Eyck de opdracht kreeg een veelluik te schilderen voor de Vijdkapel. Het retabel was doordeweeks gesloten. Het werd uitsluitend geopend op zon- en feestdagen.

In 1435 richtte het echtpaar een stichting op die als hoofddoelstelling had er voor te zorgen dat er elke dag een mis werd gelezen voor hun zielenheil. Om dit financieel mogelijk te maken werd een stuk land aan de Sint-Janskerk geschonken.

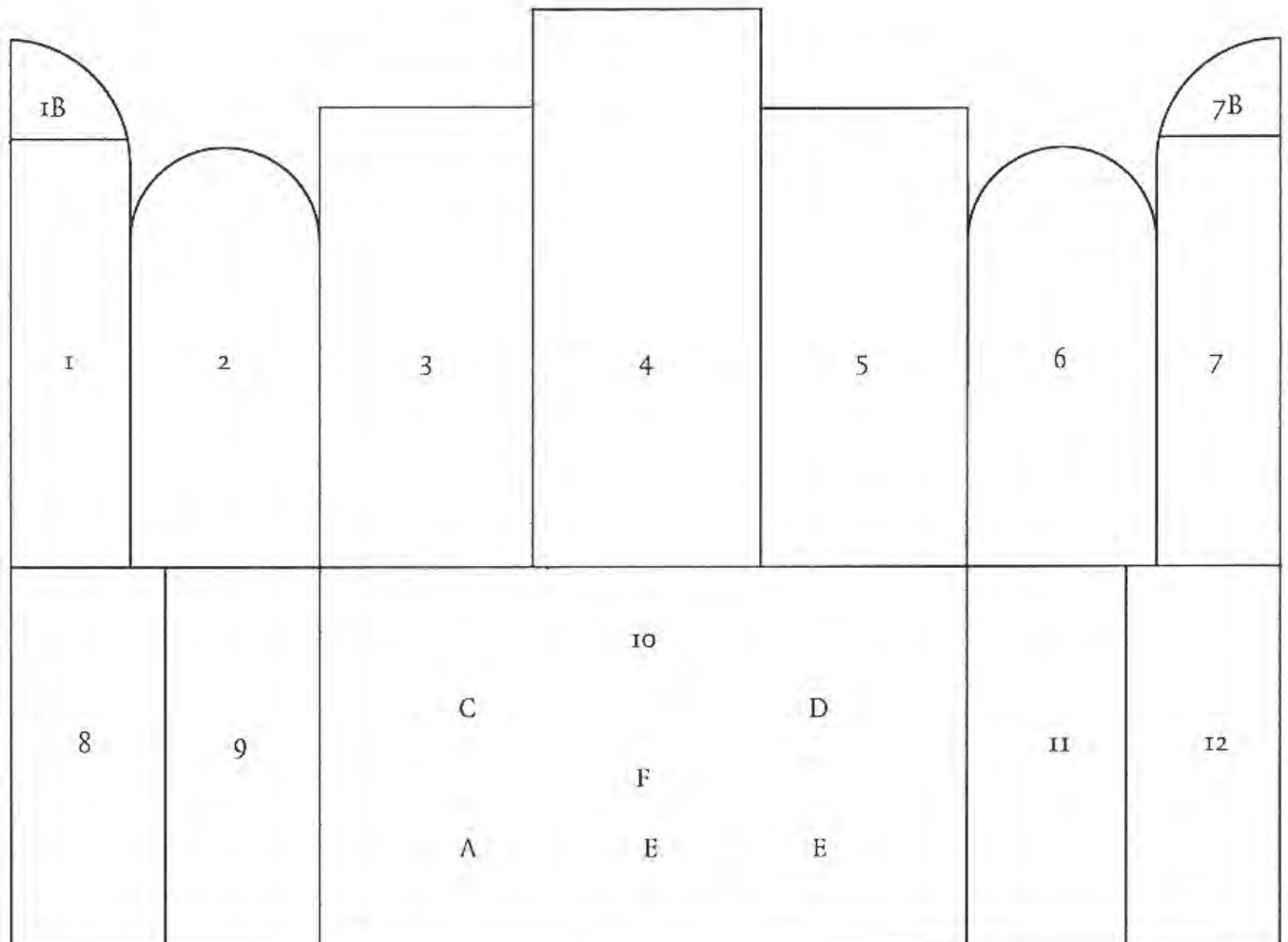
De Aanbidding van het 'Lam Gods'

Het geopende veelluik

1. ADAM
- 1B. HET OFFER VAN KAÏN EN ABEL
2. ZINGENDE ENGELEN
3. DE MAAGD
4. GOD
5. JOHANNES DE DOPER

13 Een straalkapel, absidiool of apsidiool (apsis op kleine grondslag) of kranskapel is een kapel die aan het koor of de kooromgang van een kerk is gebouwd. Hoe groter de kerk was, hoe meer straalkapellen aan de kerk zijn gebouwd. Kerken waar straalkapellen aan de kooromgang zijn gebouwd hebben 3 tot 5 straalkapellen. De Brabantse gotiek wordt gekenmerkt door een kooromgang met 7 straalkapellen.

Afbeeldingsvolgorde van het geopende veelluik.

6. MUSICERENDE ENGELEN
7. EVA
- 7B. DE BROEDERMOORD VAN KAÏN OP ABEL
8. DE RECHTVAARDIGE RECHTERS
9. DE RIDDERS VAN CHRISTUS
10. DE AANBIDDING VAN HET 'LAM GODS'
11. DE KLUIZENAARS
12. DE PELGRIMS

DE BINNENZIJDEN VAN HET VEELLUIK

HET BOVENSTE REGISTER

Men kan dit register het best omschrijven als de 'hemelse hofhouding', geflankeerd door de stamouders van de hele mensheid.

Panelen 1 en 7

1. ADAM

Boven de boog is de naam Adam uitgehouwen. Het feit dat hij gezondigd heeft, komt bij Adam sterker tot uitdrukking dan bij Eva. Dit is een van de meest expliciete mannelijke naaktfiguren uit de kunst: niets van deze aard was boven de Alpen eerder gezien en nauwelijks er onder. Het schilderij is modern en behoort tot een andere wereld dan die van de overige

figuren op het veelluik, dat wezenlijk in de middeleeuwen stoelt. Adams gelaatstrekken en spieren zijn aan een levend model ontleend. Van Eyck's verregaand realisme is vooral in de bekende details van handen en gezicht te zien, die, zoals bij een arbeider, veel donkerder zijn dan de rest van het lichaam. De uitvoering onder een ongebruikelijke perspectivische hoek (kikkerperspectief) is eveneens opmerkelijk. Adam lijkt naar voren te stappen. Het detail van de voet die over de nisrand komt, is een knap staaltje van perspectiefschildering, die de driedimensionale gestalte sterk doet uitkomen. De anatomie is naar renaissance-normen niet helemaal perfect, maar zowel het hoofd van Adam als dat van Eva zijn prachtig uitgevoerd. Vooral Adam straalt een indrukwekkende présence uit. Let er op dat Adam lichtpuntjes in de ogen heeft en Eva niet, helemaal volgens de fictieve lichtinval uit het tegenoverstaande glasraam van de Vijdkapel.

1B. HET OFFER VAN KAÏN EN ABEL en 7B. DE MOORD OP ABEL

Dit in grisaille geschilderde kwartlunet verbeeldt het zondige nageslacht van Adam en Eva. Op de lijst staat het opschrift: *'Adam nos i[n] morte[m] praecipitat'*, dat zoveel betekent als: 'Adam heeft ons in de dood gestort'. De figuren worden voorgesteld als beeldhouwwerk, dat deel uitmaakt van de bovenste arcade van de nissen als werden ze in zandsteen uitgehouwen.

Samen met de voorstelling in de kwartlunet boven Eva worden de eerste gevolgen van de zonde uitgebeeld: het offer van Adam's eerste zonen Kaïn en Abel en de daarop volgende broedermoord van Kaïn op Abel. Ook hier volgt de iconografie¹⁴ het Bijbelse verhaal van Genesis 4. Terzelfde tijd kan ook hier reeds verwezen worden naar de dood van Christus, waarvan de vermoorde Abel als prefiguratie¹⁵ gold. Op de lijst van de moord op Abel bevindt zich een opschrift uit Sint Augustinus' *Incarnatio Christi*¹⁶: *'Eva occidendo obfuit'*. Vrij vertaald wordt dit: 'Eva gaf aanleiding tot het doden'.

7. EVA

Net als bij Adam is haar naam uitgehouwen in de boog boven Eva. Van de bedachtzaam gemodelleerde Eva gaat een bijna mystieke rust uit. Van Eyck geeft ons een picturaal levensecht portret. Eva imponeert door haar in zichzelf gekeerde contemplatie. Zij is een levende, warme vrouwenfiguur, met een fluwelen huid en streelzachte haren. Eva is erotisch en overrompelend. Zij is gotisch: de grote vruchtbare schoot, de smalle schouders en de kleine borsten en vooral de verlengde ledematen maken haar tot een laat-middeleeuwse schoonheid. Eva houdt de 'verboden vrucht' in haar hand die echter niet de traditionele appel is maar een oosterse citrusvrucht, de 'etrog'. Dit is een vrucht die vooral tijdens het Joodse Soekot¹⁷ wordt gegeten. Hoogstwaarschijnlijk had van Eyck contact met joodse Bijbelgeleerden.

Panelen 2 en 6

De panelen staan in volkomen symmetrie tegenover elkaar en stellen zingende en muziekmakende hemelbewoners voor. Paneel twee toont een klein koor, dat paarsgewijs polyfoon¹⁸ zingt. Of we hier met engelen te doen hebben is te betwijfelen. Deze zeer rijk uitgedoste hemelbewoners hebben namelijk geen vleugels. Niet dat het veel uitmaakt! In beide gevallen gaat het om heiligen. Ik denk dat van Eyck de vleugels heeft weggelaten om zo tot een compactere

14 Iconografie is een tak van de kunstgeschiedenis en houdt het bestuderen en beschrijven in van onderwerpen in de beeldende kunst.

15 Voorafbeelding.

16 Incarnatio Christi = Christus' menswording.

17 Soekot (Sukkot) of Loofhuttenfeest is een joods feest dat zeven dagen duurt, en waarbij herdacht wordt, dat de joden veertig jaren lang in hutten in de woestijn omzwierven.

18 Onder polyfonie verstaat men in de muziek: gecomponeerde meerstemmigheid, dat wil zeggen, meerdere melodieën tegelijkertijd, al dan niet in verschillende stemregisters, soms zelfs complex bezet. Het basisprincipe daarbij is dat alle stemmen gelijkwaardig zijn, of althans een volwaardige rol hebben. Voorbeelden van polyfone compositietechnieken zijn de canon en de fuga. Bron: Wikipedia.

compositie te komen. De enige diepte werking komt van de vloertegels, die voorzien zijn van diverse voorstellingen, waaronder het 'Lam Gods' en het monogram van Jezus Christus IHS. Op de muziekstandaard zijn twee profeten en Sint Michaël en de zevenkoppige draak aangebracht. Let ook op de groene voering van de omgeslagen koorkap van de voorste zanger, die evenwicht brengt in de vlakverdeling op het paneel van de zangers tussen het rood van de koorkap en het bruin van de lezenaar.

Op het zesde paneel wordt muziek gemaakt door een harpiste, een violiste en een organiste, die gekleed is in een prachtige brokaten mantel en een weergaloos mooi orgel bespeelt.

Panelen 3, 4 en 5

Wie staat er op het centrale paneel? Is het God de Vader of is het Jezus Christus? Of is het een combinatie van die twee? Tot voor kort werd de

eerste interpretatie aangehouden. Belangrijke argumenten daarvoor zijn de aanwezigheid van scepter en schoeisel, de afwezigheid van verwondingen (stigmata) en het feit dat het retabel zo - samen met de duif en het Lam - de Drievuldigheid uitbeeldt. Daar staat tegenover dat er op het gewaad 'Koning der Koningen en Heer der Heren' als inscripties zijn geborduurd en die zijn beide benamingen voor Christus.

Op de booglijsten staat de volgende tekst:

+HIC E[ST] DEUS POTE[N] TISSIM[US]
P[RO]P[TER] DIVINA[M] MAIESTATE[M]
+ SU[MMUS] O[MN]I[U]M OPTI[MUS]
P[RO]P[TER] DULCEDI[N]S BO[N]ITATE[M]
+ REMUNERATOR LIBERALISSIMUS
PROPTER INMENSAM LARGITATEM

De vertaling is als volgt: *Deze is God, de Alvermogenste omwille van zijn Goddelijke Majesteit. De Allerhoogste. De Beste omwille van zijn lieflijke Goedheid, De Allermildste Beloner omwille van zijn mateloze Vrijgevigheid.*

Rechts van God zit Maria, getooid als bruid. Op de booglijsten rond haar hoofd staat de volgende tekst:

HEC E[ST] SPECIOSIOR + SUP[ER] O [MN] EM
STELLARU[M] DISPOSIC[IO]N[E]M
LUCI C[OM]PA[RA]TA I[N]VE[N]IT[UR] P[R]
IO[R].CA[N]DOR E[ST] ENI[M] LUCIS
ET[ER]NE + [ET] SPEC[U]L[U]M S[I]N[E]
MAC[U]LA DEI [M]A[J]ESTATIS].

De vertaling is als volgt: *Deze is schoner dan de zon en dan het gehele uitpansel. Met het licht vergeleken wordt Zij de meerdere bevonden. Zij is waarlijk de weerglans van het eeuwige licht en een vlekkeloze spiegel van God.*

Links van God zit Johannes de Doper.

Op de booglijsten rond zijn hoofd staat de volgende tekst:

HIC E[ST] BAPTISTA IOH[ANN]ES MAIOR HO[M]
I[N]E PAR ANG[E]LIS LEGIS SUM[M]A
EWA[N]GELII SACIO AP[OSTO]LOR[UM] VOX
SILE[N]CIU[M]
P[RO]PHETAR[UM] LUCERNA MUND[I] [DOMI]NI
TESTIS.

De vertaling is als volgt: *Deze is Johannes de Doper, groter dan de mens, aan de engelen gelijk, samenvatting van de wet, verkondiger van het Evangelie, stem van de Apostelen, stilzwijgen van de profeten, lamp van de wereld, getuige van de Heer.*

Johannes' rechter wijsvinger is op God gericht en op zijn knieën ligt een ongewoon attribuut: een opengeslagen boek. Het boek ligt open op de eerste

bladzijde van de profetie van Deuterocesaja¹⁹. Deze profetie begint met de woorden 'Consolamini - Troost, troost mijn volk'.

God, Maria en Johannes de Doper vormen samen de zogenaamde 'deësis'. In het Grieks betekent dit 'smeekbede, voorspraak'. Men ziet de 'deësis' vooral op voorstellingen van het Laatste Oordeel, de oordelende Christus geflankeerd door Maria en Johannes de Doper, die barmhartigheid afsmeken voor de zondaars.

Wat opvalt bij de afbeeldingen van de grote figuren op de zeven panelen van het bovenste register is het totale gebrek aan interactie. Adam en Eva kijken niet naar elkaar, noch naar iemand anders. Ook de engelen lijken voor zich zelf te musiceren en de drie centrale figuren zijn totaal in zich zelf gekeerd.

HET ONDERSTE REGISTER

De vijf panelen (8 - 12) van het onderste register vormen een aanmerkelijk grotere eenheid dan de zeven in het bovenste register. Dit wordt veroorzaakt door het vrij gesloten groene landschap met de hoge horizon.

Paneel 10

Op het centrale paneel staat de voorstelling waaraan het veelluik zijn naam ontleent: De aanbidding van het 'Lam Gods'. Van alle kanten komen groepen mensen toegestroomd, en deze voorstelling beeldt een gedeelte van het boek Apocalyps uit: 'Ik zag een grote menigte, die niemand tellen kon, uit alle rassen en stammen, volken en talen Zij stonden voor de troon en voor het Lam, gekleed in witte gewaden en met palmtakken in hun hand.'

Van Eyck heeft niet alle mensen in het wit gestoken en ook niet iedereen een palmtak in de hand gegeven.

Vooraan in het midden staat een fontein (E). Uit twaalf drakenkopjes klateren fijne waterstraaltjes in een achthoekig bassin. Boven op het zuiltje staat een engel, die uit kleine dikbuikige flesjes met een lange hals water laat lopen.

¹⁹ Het boek Deuterocesaja omvat hoofdzakelijk drie soorten profetieën. De voornaamste zijn de heilsorakels waarin de profeet de naderende verlossing uit de ballingschap aankondigt. De thema's zijn hier: terugkeer naar het vaderland in een tweede Exodus, bescherming op de tocht, heerlijk herstel van Sion. In de gerichtswoorden voert de HEER bij monde van de profeet als het ware een rechtsstrijd tegen Israël en tegen de heidenen. Tegen Israël verantwoordt Hij de ballingschap als een straf voor de voortdurende zondigheid van het volk Gods, door heel zijn geschiedenis heen. Tegen de heidenen verdedigt de HEER zijn exclusieve goddelijkheid Hij is de enige God, die de gehele geschiedenis beheerst. Het voorspellingsbewijs speelt hier een belangrijke rol. In enkele perikopen drijft Deuterocesaja de spot met de dwaze makers en aanbidder van afgodsbeelden. Ook in de disputen stelt de profeet de goddelijke soevereiniteit van de HEER in het licht. Op basis hiervan besluit hij dat het welslagen van Kores door de HEER geleid wordt, met het oog op zijn heilsplan voor het uitverkoren volk. Deuterocesaja is dus een verdediger van het monotheïsme. Zijn verdediging staat echter in dienst van zijn boodschap over de naderende verlossing. Vanuit letterkundig oogpunt mag men hem beschouwen als een van de grootste dichters van het Oude Testament, wat ook blijkt uit de prachtige hymnen, die we op verschillende plaatsen in zijn werk aantreffen. Bron: Willibrordbijbel.

Op de rand van de fontein staat de volgende tekst: HIC EST FONDS AQUE VITE PROCEDENS DE SEDE DEI + AGNI wat zoveel betekent als: 'Dit is de bron van levend water, opwellend uit de troon van God en van het Lam.' Dit is een verwijzing naar het boek Apocalyps en naar het Johannes Evangelie.

toren en de Heilige Dorothea met het bloemenmandje.

De hele scène wordt belicht door een duif in een schitterende stralenkrans: de Heilige Geest.

Paneel 8, 9, 11 en 12

In het midden van het paneel staat het witte 'Lam Gods' op een rood altaartje dat bedekt is met een witte dwaal.²⁰ Door de kring van hoofdzakelijk in het wit geklede engelen en de witte dwaal wordt alle aandacht naar het witte Lam getrokken.

Aan de horizon achter het Lam doemt de Utrechtse Domtoren op! Er wordt wel beweerd dat de Utrechtse schilder Jan van Scorel,²¹ die het veelluik in 1550 restaureerde de Dom er op geschilderd heeft. Maar op het paneel van de 'Madonna met de kanselier Rolin' dat in het Louvre hangt, heeft Jan Van Eyck òòk een Domtoren geschilderd!

Links voor staat en knielt een groep exotisch geklede uitverkorenen (profeten?) uit de voor-christelijke wereld (A). De eerste links geknielde profeet heeft een opengeslagen boek in de handen met volgende tekst: ISTE ERAT ELECTUS ALIOS ELIGI NEC LICET TESTIS DEEST ET EIS ESTO TESTIS EST IGITUR JANVAN DER MOELNERE EX ARENDONCA CIVITATE²². Dit eigenhandig geschrift van Jan Van Eyck vermeldt ook de bijnaam Van der Moelen, aan het molenaarsbedrijf ontleend, zoals hij te Arendonk in de schepenakten voorkomt, samen met de herkomst en de handtekening van de schilder.

In de groep rechts vooraan knielen 14 figuren, het zijn de twaalf apostelen aangevuld met waarschijnlijk Paulus en Barnabas. Achter hen staan pausen, bisschoppen en diakens gekleed in rode gewaden (waren het martelaren?) en daar achter staan voorname leken.

Links bovenaan (C) komen de zogenaamde 'belijders' uit de struiken om het 'Lam Gods' te vereren. Deze heiligen hebben hun heiligheid niet als martelaar verworven. Rechts bovenaan komen de heilige vrouwen aan, maagden en martelaressen, allen met een palmtak in de hand en een krans op het hoofd. Sommigen zijn te identificeren: de Heilige Agnes met haar Lam, de heilige Barbara met haar

²⁰ Dwaal is een witte altaarstuk.

²¹ Jan van Scorel (1495 - 1562) was een Noord-Nederlands schilder. Hij wordt beschouwd als een belangrijk vertegenwoordiger van de Renaissance in de Lage Landen.

²² Volgens Jack Laroo is de vertaling als volgt: 'Deze (persoon) werd gekozen door een andere uitverkorene, maar het is niet toegestaan dat een getuige ontbreekt en daarom is deze zijn getuige: Jan van der Meulen (?) uit de stad Arendonk.'

Op paneel 8 staan de ‘Iusti Iudices - Rechtvaardige Rechters’. Het gaat hier om rechters die vanwege hun onberispelijk gedrag mogen toetreden tot de hemelse glorie. In de nacht van 10 op 11 april 1934 werden twee panelen, Sint Jan de Doper en de Rechtvaardige Rechters, uit de Sint Baafs gestolen. Het paneel met Sint Jan de Doper werd terug bezorgd, maar dat van de Rechtvaardige Rechters bleef onvindbaar. In 1939-1940 schilderde J. van der Veken een kopie van het paneel.

Op paneel 9 staan negen ruiters, ridders en prinsen ‘Christi Milites – Ridders van Christus’ genaamd. Zij belichamen de machten van deze wereld. Voor de vorsten rijden drie pronkharnas dragende jonge ridders, die wimpels meevoeren.

De ‘Heremitae Sancti – Heilige Kluizenaars’ zijn afgebeeld op paneel 11. Op de achtergrond staat de boetvaardige Maria Magdalena, die herkenbaar is aan de balsempot.

Op paneel 12 staan de ‘Peregrini Sancti – Heilige Pelgrims’. De pelgrims worden vooraf gegaan door Sint Christoffel. Volgens diverse auteurs zou de reuzengestalte van Sint Christoffel verwijzen naar een overleden broer van Joods Vijd die dezelfde naam droeg. Naast hem loopt een pelgrim met een

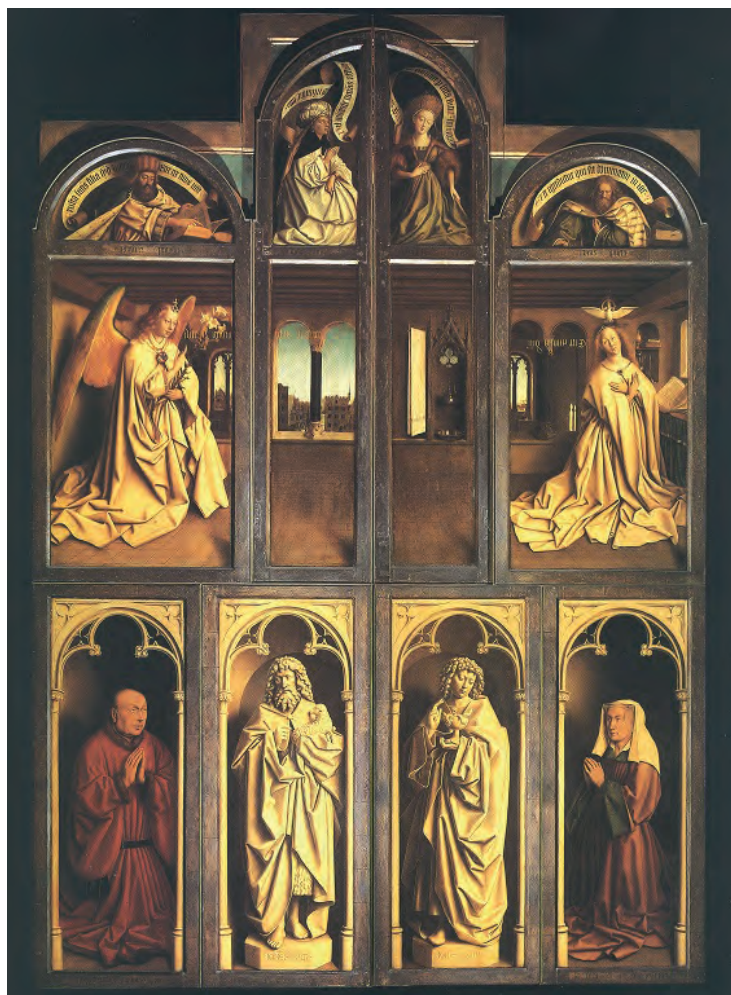
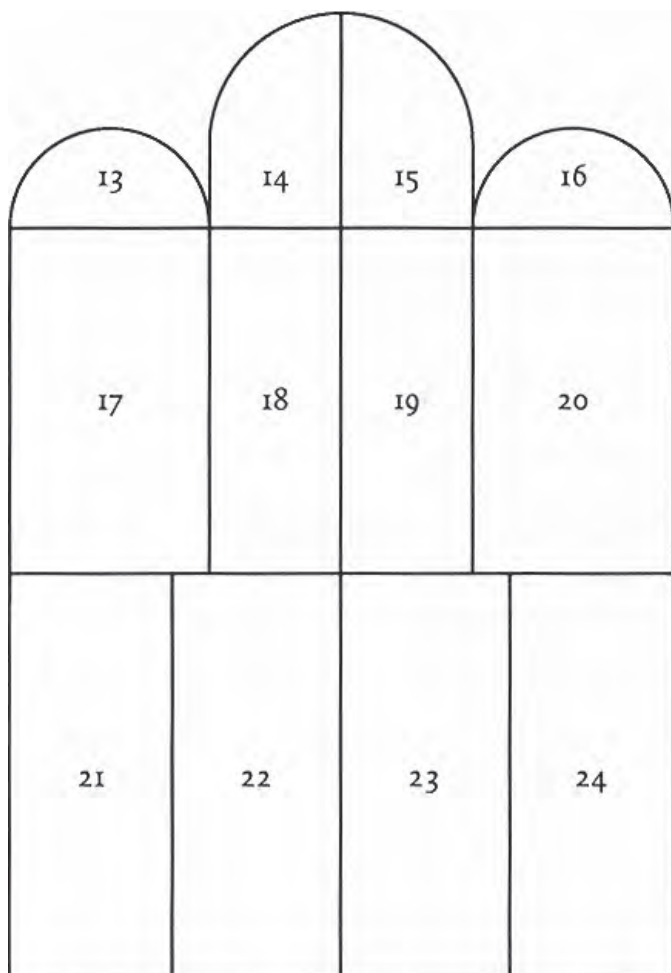
Jakobsschelp op zijn hoed. Hij heeft het graf van de apostel Jakobus in Santiago de Compostella bezocht.

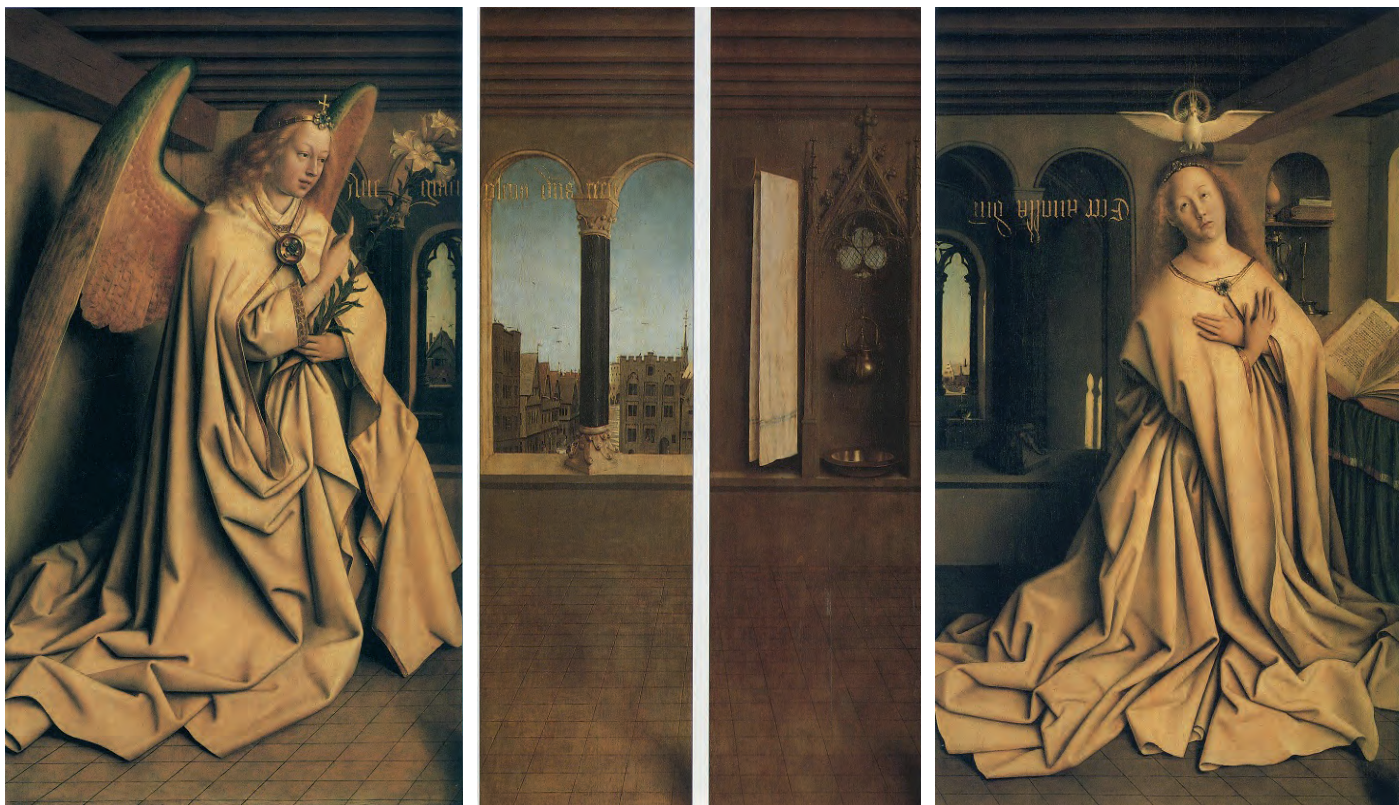
DE BUITENZIJDEN VAN HET VEELLUIK

13. DE PROFEET ZACHARIAS
14. DE SIBYLLE VAN ERITREA
15. DE SIBYLLE VAN CUMAE
16. DE PROFEET MICHA
17. DE ENGEL GABRIËL BRENGT DE BOODSCHAP AAN MARIA
18. INTERIEUR: DOORKIJK OP EEN GENTSE STRAAT
19. INTERIEUR: LAVABO MET HANDDOEK
20. MARIA IN GEBED, OVERSCHADUWD DOOR DE HEILIGE GEEST
21. JUDOCUS VIJD, SCHENKER VAN HET RETABEL
22. JOHANNES DE DOPER
23. JOHANNES DE EVANGELIST
24. ISABELLA BORLUUT, ECHTGENOTE VAN DE SCHENKER

Ook het gesloten veelluik heeft duidelijk twee verschillende registers; het bovenste toont de verkondiging en in het onderste register is de officiële introductie van het veelluik. Deze panelen vormen een geheel: de verkondiging

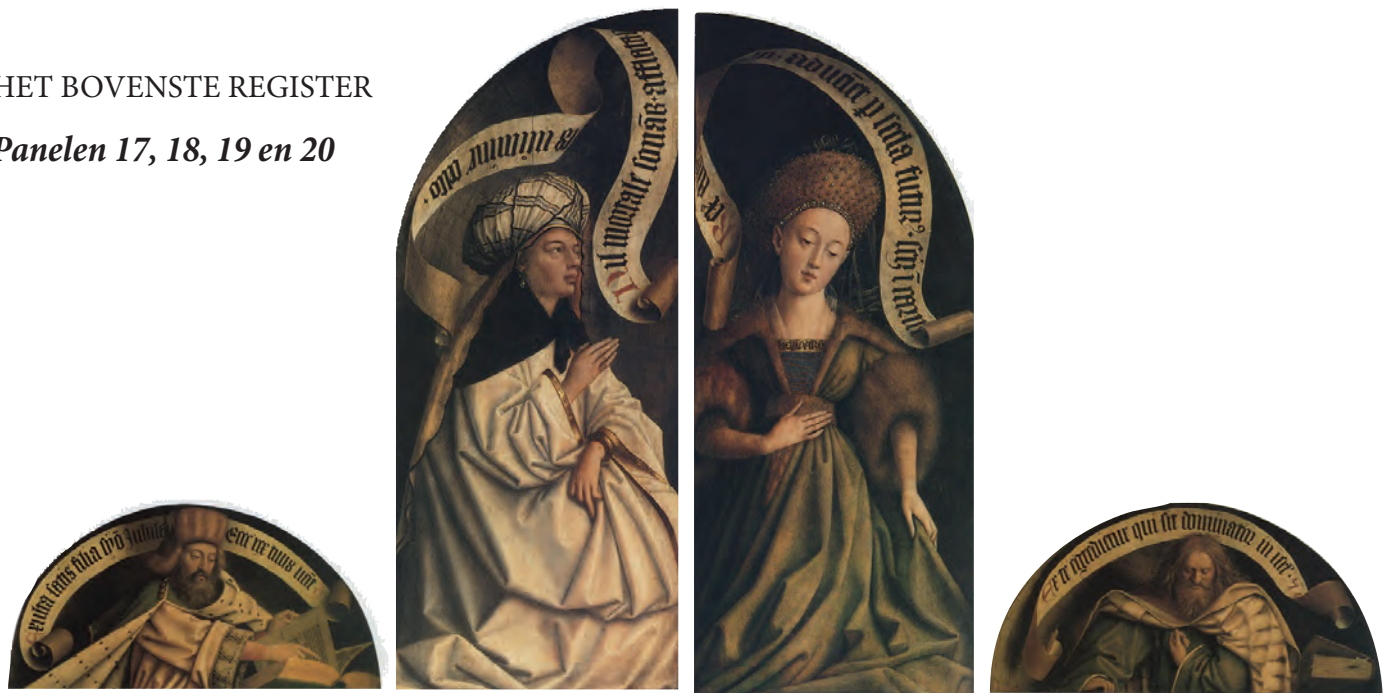
Afbeeldingsvolgorde van het gesloten paneel.

HET BOVENSTE REGISTER

Panelen 17, 18, 19 en 20

van de aartsengel Gabriël aan Maria.

Op het meest linker paneel verschijnt de door God gezonden engel Gabriël aan Maria.

Gabriël begroet de Maagd met: *'Ave gracia plena D[omi]n[u]s Tecu[m]* – wees gegroet, vol van genade, de heer is met U'. Het antwoord van Maria: *'Ecce ancilla d[omi]ni* – zie de dienstmaagd des Heren'. De tekst staat op zijn kop en loopt van rechts naar links en dus leesbaar voor de Heilige Geest.

In de linkerhand houdt Gabriël een lelietak, het symbool van Maria's maagdelijke zuiverheid. Zijn rechterhand wijst naar de tekst. Op het rechter paneel is Maria omgeven met belangrijke symbolen. Boven haar hoofd zweeft de Heilige Geest. Maria heeft haar handen gekruist. De tekst in het opengeslagen boek

maakt duidelijk dat het een traktaat over Gods macht is. In een nis achter Maria zien wij nog twee boeken, een tinnen kan, een bronzen kandelaar en een terracotta vaasje. Links van Maria kunnen wij door een raam nog een Gentse straat zien. Nog meer straat zien wij op paneel 18 en op paneel 19 hangt een lavabo in een nis boven een opvangschotel met daarnaast een handdoek. Het wasbekken en de handdoek zijn emblemen van de zuiverheid.

Er bestaat een directe relatie tussen de panelen 13 tot en met 16 en de verkondiging van de aartsengel Gabriël aan Maria. Zowel de profeet Zacharias (links) als ook de profeet Micha (rechts) hebben de verkondiging voorspeld. Maar ook twee heidense

zieners, die sibyllen genoemd worden, maakten deze voorspelling.

Zacharias is afgebeeld terwijl hij in een boek bladert. Op de banderol boven hem staat in het Latijn: *'Exulta satis filia Sion iubila filia Hierusalem ecce rex tuus veniet'*. Dit komt uit het boek van de profeet en betekent: *'Juich van vreugde, dochter van Sion, Jubel, dochter van Jeruzalem, Zie, uw Koning komt naar u toe'*. Dit verwijst naar de geboorte van Christus.

De profeet Micha is op het altaarstuk afgebeeld met naast hem een dicht boek en boven hem een banderol met daarop de woorden: *'Ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israhel'*. Dit komt uit het boek van de profeet en betekent: *'Uit u zal Mij Een ontspruiten, die over Israëel zal heersen'*. Dit verwijst eveneens naar de geboorte van Christus.

In de oudheid was sibylle de benaming voor een vrouw die, bezield door de godheid, met name Apollon, in extase profeteerde. In de beeldende kunst worden de sibyllen vaak in cycli afgebeeld als tegenhangers van de profeten. In de beeldende kunst wordt de sibylle van Erythrae (een plaats in Griekenland) vaak gebruikt als symbool voor Azië, en die van Cumae (bij het huidige Napels) voor Europa. Volgens laatmiddeleeuwse opvatting heeft iedere sibylle een voorval uit Christus' leven beschreven en deze uitspraken komen tot uiting in de attributen die ze bij zich hebben. De sibyllen die afgebeeld zijn op het altaarstuk, hebben echter geen attributen. Ze hebben beiden wel een banderol waarop een profetische uitspraak in het Latijn staat die waarschijnlijk verwijst naar Christus' geboorte. Bij de Erythrese Sibylle staat er: *'Gij biedt geen menselijke woorden doch zijt geïnspireerd door de Godheid van boven'*. Bij de Cumaanse Sibylle staat: *'Uw koning van toekomstige eeuwen is in aantocht om het vlees (te oordelen)'*.

HET ONDERSTE REGISTER

Panelen 21, 22, 23 en 24. Het schenkersechtpaar is in een biddende houding op de panelen 21 en 24 afgebeeld. Joos Vijd draagt een scharlaken gewaad met brede zakmouwen; een lage gordel houdt de overvloedige pijpplooien samen. Hij is voorgesteld op tamelijk gevorderde leeftijd, gebukt gaande onder de jaren en verantwoordelijkheden. Hij knielt enigszins onwennig voor Johannes de Doper, de patroon van Gent en van zijn kerk²³. Daarentegen knielt zijn echtgenote Isabella Borluut onbevangen naast Johannes de Evangelist. Hij wordt niet alleen beschouwd als de schrijver van het

23 In 1540 kreeg de Sint Janskerk een ander patrocinium en werd het de Sint Baafs. Keizer Karel V wilde het opstandige Gent een lesje leren door de opstandigen met een strop om de hals (de stropendragers) en in nachthemden achter elkaar door de stad te laten gaan. Hij wilde Gent voor altijd onder de knoet houden door op de plaats van de Sint-Baafsabdij een dwangburcht te bouwen. (Net als het Vreeburg in Utrecht.) Hierdoor waren de kanunniken van Sint-Baafs verplicht uit te wijken naar een andere kapittelplaats, die zij in 1539 vonden in de *Sint-Janskerk*. De kerk werd een collegiale kerk en stond voortaan bekend als de Sint-Baafskerk. Bij de bisschoppelijke herindeling van de Nederlanden in 1559 werd het bisdom Gent opgericht; de Sint-Baafskerk werd verheven tot kathedraal.

Johannesevangelie, maar ook van het boek Apocalyps²⁴, dat als 'leidmotief' fungeerde voor het veelluik.

Isabella is gekleed in een purperen kostuum waarvan de groene voering aan de halskraag en mouwomslagen zichtbaar is. Zij overleed op 5 mei 1443 en werd begraven in de Augustijnenkerk Sint Stefanus in Gent. Van Joos Vijd die vier jaar eerder was overleden, is de begraafplaats niet bekend.

BESLUIT

Het is moeilijk te zeggen wat ons het meest overweldigt in dit unieke kunstwerk, de volmaakte techniek, het schitterende koloriet, de perfecte harmonie of de onpeilbare mystiek.

Met het Lam Gods heeft van Eyck niet alleen een meesterwerk van de religieuze kunst geschapen, maar ook een meesterwerk van de westerse kunst in het algemeen.

Veelvuldig gebruikte en letterlijk aangehaalde literatuur:

- Jean-Claude Frère, Vlaamse Primitieven, Hedel, 2001
- Karel Braun, Alle tot nu toe bekende werken van Van Eyck, Rotterdam, 1976
- Peter Schmidt, Het Lam Gods, Leuven, 1995
- Elisabeth Dhaenens, Van Eyck, Antwerpen, 1980
- Elisabeth Dhaenens, Van Eyck, The Ghent Altarpiece, New York, 1973
- Ludo Beheydt, Één en toch apart, Leuven, 2002
- Till-Holger Borchert, Van Eyck tot Dürer, Tielt, 2010
- Roger van Schouten, De Vlaamse primitieven, Leuven, 1994

24 Apocalyps is de Griekse naam voor het boek Openbaringen uit het Nieuwe Testament. Aangezien in dit Bijbelboek het einde van de wereld wordt beschreven, wordt de term tegenwoordig vooral gebruikt om een situatie te beschrijven waarin de wereld lijkt onder te gaan. De oorspronkelijke betekenis van Apocalyps in de Grieks-joodse en vroeg christelijke literatuur is een openbaring van verborgen dingen door God aan een gekozen profeet. De term wordt vaker gebruikt om de geschreven uiteenzettingen van een dergelijke revelatie te beschrijven. De apocalyptische literatuur is van groot belang in de geschiedenis van de joodschristelijk-islamitische traditie, aangezien de overtuigingen zoals de verrijzenis uit de doden, de dag des oordeels, de hemel en de hel daarin alle expliciet worden gemaakt. De apocalyptische geloven antedateren christendom, verschijnen in andere godsdiensten en in de eigentijdse seculiere maatschappij. Bron:Wikipedia.

De windvaan

van de Sint Nicolaaskerk in Tienhoven

Herman Beckmann

Hoe vaak bent u langs de Sint Nicolaaskerk in Tienhoven gereden? "Vaak" zal het antwoord zijn. Kort geleden kwam ik op Internet op een site van het Reformatorisch Dagblad over windvanen¹. Ik tikte Tienhoven in en tot mijn verbazing staat er op het nokeind van de Sint Nicolaaskerk een windvaan! Die windvaan was mij in al die jaren nog nooit opgevallen.

Ik wilde er meer over weten en nam contact op met Henk Blom, die mij door verwees naar Rook Lakerveld. En inderdaad, Rook heeft de windvaan in 1992 ontworpen.

Hij had er zelfs nog een ontwerptekening van. Gerco den Oudsten heeft de windvaan gemaakt van rood koper en Arie Weeda heeft de windvaan met bladgoud bedekt en daarna heeft hij de afbeeldingen aan beide zijden beschilderd. Behalve het kerkzegel van de Nederlands Hervormde Gemeente Tienhoven staat er ook het voormalige gemeentewapen van Tienhoven op.

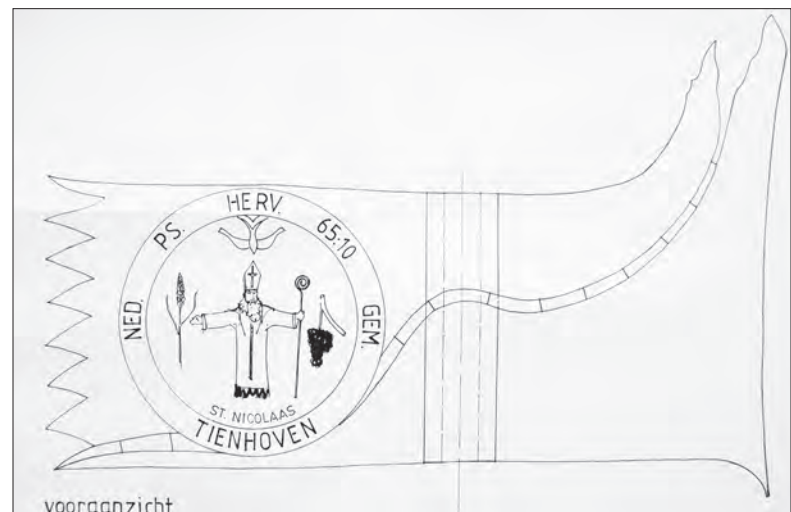
Op het ronde kerkzegel van de Nederlands Hervormde Gemeente Tienhoven wordt gerefereerd aan Psalm 65 vers 10: 'U zorgt voor het land en bevoleet het, u maakt het vruchtbaar, vol water staat

de rivier van God'. We zien dat de loop van Lek op de windvaan is weergegeven.

De symbolen van het Avondmaal flankeren Sint Nicolaas op het ronde kerkzegel van de Nederlands Hervormde Gemeente Tienhoven: de korenaar en de druiventros. Boven Sint Nicolaas is de Heilige Geest afgebeeld.

Op het meest rechter puntje van de windvaan staat volgens mij een kruis. Op de ontwerptekening staat er geen kruis op die plaats getekend.

Tekening van de Tienhovense windvaan

¹ Zie: <http://www.brascamp.nl/windvaan/>

De onthulling van de balie aan de Lekdijk

Na een lange e-mail- en briefwisseling verleende het in Tiel zetelende College van Dijkgraaf en Heemraden van het Waterschap Rivierenland op 4 april van dit jaar op verzoek van het bestuur van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven schriftelijk toestemming voor de plaatsing van een balie aan de buitenkant van de Lekdijk te Ameide, schuin tegenover de vroegere garage van de firma Bouter & De Groot. Hiermee kwam de weg vrij voor de afronding van dit project, waarvan de basis werd gelegd door twee leden van de vereniging, de in respectievelijk 1927 en 1928 in Ameide geboren en daar ook getogen Krijn van der Grijn en Cees van Toor. Het lag dan ook voor de hand dat beiden er voor in aanmerking kwamen om op zaterdag 1 september de onthulling van de balie gezamenlijk te verrichten, wat met enig ceremonieel gepaard ging.

Bij de voorbereiding van de plaatsing van de balie is gebleken dat de herkomst van het woord "balie" niet zelden vragen oproept.

Raadpleging van de twaalfde, herziene druk van het Groot Woordenboek der Nederlandse Taal van van Dale levert de volgende informatie op: "balie (v.;-s) [< Oudfrans bail(l)e (slagboom), rechtbanken hadden een balustrade, waarachter alleen het gerecht toegang had].

1. leuning, balustrade, hekwerk langs een brug, een trap.
2. gewestelijk: afsluiting langs het water en de watertrappen.
3. in 't bijz.: balustrade ter afsluiting van een gedeelte van een zaal, m.n. in bestuurslokalen en rechtszalen; [uitdr.] hij moet voor de balie komen, voor de rechters verschijnen (omdat die achter de balustrade zitten), [bij uitbr.] hij wordt door zijn superieuren ter verantwoording geroepen;
4. [verzamelnaam] de gezamenlijke advocaten: een lid van de balie, een advocaat; hij is bestemd voor de balie, voor de advocatuur;
5. toonbank in een bank, reisbureau, enz., waaraan het publiek geholpen en te woord gestaan wordt;
6. gewestelijk: zwichtstelling;
7. [vestingbouw, historisch] buitenste verdedigingsring, gordel tussen twee muren, ook om een burcht of een stad.

Duidelijk is dat in het geval van "onze" balie de eerste en de tweede betekenis het meest van toepassing zijn.

Aan de onthulling van de balie ging een korte bijeenkomst in het oude stadhuis op de Dam vooraf. Voorzitter Hans van den Heuvel bracht bij die gelegenheid naar voren dat "de plaatsing van de balie in eerste aanleg uitsluitend bedoeld was om de herinnering levendig te houden aan de voormalige aanlegplaats van de "Lekboten"- de raderboten, waarmee de "Reederij op de Lek" tot in het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw dagelijks een dienst onderhield tussen Rotterdam en Culemborg. De aanlegplaats was een ontmoetingsplaats voor inwoners van Ameide en Tienhoven, die wilden volgen wie er aan of van boord gingen en welke goederen werden vervoerd. Zo kregen de Ameidenaren de naam "Baliebijters" of "Baliekluyvers".

Hij stond er vervolgens bij stil dat in oktober 2010 in Ameide het boek "Macht en armoede aan de rivier. Ameide en Tienhoven 1870-1940" werd gepresenteerd, de postuum uitgegeven dissertatie van mevrouw drs. Carla Jonker, die op 1 september 2007 in de leeftijd van 65 jaar in Amsterdam overleed. Bij deze presentatie werd namelijk afgesproken "om de balie mede aan de nagedachtenis van deze antropologe op te dragen, omdat de Lek in haar werk een niet onbelangrijke rol speelt en zij zo'n veertig jaar geleden in een oud huisje in de Peperstraat woonde, op minder dan een steenworp afstand van de aanlegplaats".

Mevrouw Maud Bredero, een van de vier bestuursleden van de Stichting Carla Jonker, die mede namens de naaste familieleden en vrienden van Carla Jonker sprak, gaf uiting aan de grote mate van erkentelijkheid voor de eer die in Ameide en Tienhoven aan haar persoon en werk wordt bewezen, waarbij ze zich met name richtte tot de "mannen van Ameide", Gert

Maud Bredero.

Groenendijk, Jan Lodewijk den Hartog en Hans van den Heuvel. "Ik ben er zeker van dat Carla dit eerbetoon niet alleen bijzonder zou hebben gewaardeerd, maar er ook door zou zijn geroerd" zo zei ze.

De bijeenkomst in het stadhuis werd afgesloten met het gedicht "De baliebijter", dat werd gemaakt en voorgedragen door Wilja Weeda-van der Grijn, een dochter van Krijn van der Grijn. De tekst van dit gedicht staat op deze pagina.

De onthulling van de balie werd overschaduwd door het plotselinge overlijden van een van de vier ereleden van de Historische Vereniging, de heer Paul Will. Hij werd aan het begin van de bijeenkomst in het stadhuis respectvol herdacht.

De baliebijter

*De Lekboot kwam in vroeger jaren,
dagelijks enkele keren langs Ameide varen.
Hij bracht mensen, vee en handelswaren mee,
uit het binnenland en van overzee.
Manden, fruit en andere zaken werden aan
boord gedragen,
en werden later in Rotterdam verkocht in die dagen.
Als de Lekboot aanmeerde was het gezellig druk
bij "het Hoofd",
en dan werden er veel verhalen klaar gestoofd.
Men hing over de balie om naar de
bedrijvigheid te kijken,
en liet zijn kennis en kunde over diverse zaken blijken.
Je hoorde meteen het wel en wee,
en leefde zo met alles en iedereen mee.
Door deze activiteiten wisten de Termeyenaren,
de bijnaam "BALIEBIJTER" te vergaren.
Nadat de Lekboot uit de vaart was genomen,
is er een einde aan het "baliebijten" gekomen,
Om de herinnering aan de Lekboot en de balie
te bewaren, realiseerde de Historische Vereniging een
aandenken voor de Termeyenaren.*

Wilja Weeda-van der Grijn

De balie aan de Lekdijk is vier meter lang, één meter hoog en rood-wit geblokt. Op de balie zijn twee door Graveerstudio Remkes uit Vianen gemaakte vergulde plaquettes bevestigd, waarop de volgende teksten staan:

*"Voormalige aanlegplaats van de raderboten
van de "Reederij op de Lek"*

*"Macht en armoede aan de rivier
Ameide en Tienhoven 1870-1940"
Carla Jonker (1941-2007)"*

Op de eerste plaquette is een silhouet van de "Lekboot" aangebracht.

Niet onvermeld mag blijven dat het Aannemersbedrijf P. van Leeuwen BV te Meerkerk en het Bouwbedrijf Mulckhuysse BV te Ameide geheel belangeloos medewerking hebben verleend aan respectievelijk de fundering van de balie en de technisch-administratieve voorbereiding daarvan. Het bestuur van de Historische Vereniging is de heren Piet van Leeuwen en Arco Mulckhuysse daar vanzelfsprekend erkentelijk voor.

Een jeugdige 'baliebijter' bij de aanlegplaats van de raderboten van de 'Reederij op de Lek' in Ameide'. Met dank aan mevrouw Gre Zegelaar-Oskam.

Foto links: Krijn de Vroome, Cees van Gelderen, Koos Verheij en Kees Rijnhout (v.l.n.r.) verrichten aan de vooravond van de plaatsing van de balie graafwerkzaamheden aan de buitenzijde van de Lekdijk te Ameide. Krijn van der Grijn en Hans van den Heuvel hebben zich kennelijk met het management van de operatie belast.

Foto rechts: Genodigden en belangstellenden volgen nauwlettend de onthulling van de balie.

Expositie

“Kersentijd in Ameide en Tienhoven”:

“Moe, maar voldaan”. Dat was in de late middaguren van zaterdag 13 oktober onmiskenbaar het gevoel van de 25 leden van onze vereniging, die zich het vuur uit de sloffen hadden gelopen bij zowel de voorbereiding als de inrichting van de expositie “Kersentijd in Ameide en Tienhoven”, die in de week van de “vanouds bekende Ameidese Paardenmarkt” werd gehouden in de Gereformeerde Sionkerk aan de Prinsengracht. Het ging daarbij niet alleen om de leden van de desbetreffende werkgroep (Annie Terlouw-van der Grijn, Herman Beckmann, Cees van Gelderen, Krijn van der Grijn en Krijn van der Ham), maar ook om onder anderen Hans van den Heuvel-van der Kooi, Cees van der Grijn (Jacobuszoon) en Han van Toor, van wie de eerste speciaal voor de expositie een miniatuur-kersenhut en de tweede een CD-ROM van de expositie had gemaakt en de laatste voor de vijfde maal in successie met zijn bijna spreekwoordelijke voortvarendheid leiding had gegeven aan de inrichting en de aankleding van de kerkzaal. De grote voldoening was terecht: de expositie trok bijna tweeduizend (!) bezoekers en de reacties waren zonder uitzondering lovend. Daar komt bij dat de CD-ROM's “als warme broodjes over de toonbank gingen” en er ook veel publicaties werden verkocht, zodat ook penningmeester Jetty Stasse goede dagen had.

De expositie werd op dinsdagavond geopend door burgemeester Coert van Ee van de gemeente Zederik, die niet naliet te vermelden dat hij op grond van zijn “heuersverleden” als ervaringsdeskundige sprak. Hij ging met name in op de cultuur-historische en

folkloristische betekenis van de vroegere kersenboomgaarden in de regio, “waar destijds in de oogsttijd de basis werd gelegd voor menige echtverbintenis”.

De eerste burger stond ook stil bij de “onmisbare bijdrage” van de Historische Vereniging aan het behoud, het beheer en de promotie van het historische en cultureel erfgoed van Ameide en Tienhoven: “de vereniging slaagt er, mede door haar grote omvang, keer op keer in om een brug te slaan tussen heden en verleden, wat voor het historisch besef van jong en oud van grote betekenis is”. De heer Van Ee richtte zich in dit verband in het bijzonder tot Krijn van der Grijn, die ondanks zijn gevorderde leeftijd (85 jaar) nog altijd tot de meest actieve leden van de vereniging behoort.

Voorzitter Hans van den Heuvel besteedde aandacht aan de samenwerking tussen de kerkrentmeesters van de Gereformeerde Sionkerk en het bestuur van de Historische Vereniging, die “kennelijk wortel heeft geschoten”, aangezien aan de expositie over de vroegere kersentijd in respectievelijk 2005, 2006, 2007 en 2009 gehouden exposities voorafgingen. “De titel van de expositie was in eerste aanleg niet “Kersentijd in Ameide en Tienhoven”, maar “De vroegere kersenboomgaarden in Ameide en Tienhoven”. Bij het selecteren van de oude foto's kwam men echter al spoedig tot de conclusie dat verscheidene foto's niet in Ameide of Tienhoven, maar in onder andere Gorinchem (op “De Haar”), Houten, Jaarsveld (in de nabijheid van het toenmalige veer Tienhoven-Jaarsveld), Langerak, Lexmond, Meerkerk (in de “Burggraaf”) en Vianen waren gemaakt. De lokale ondernemers pachtten dus niet uitsluitend boomgaarden in de eigen gemeenten. Integendeel, ze zagen er niet tegen op om voor die tijd soms flinke afstanden te overbruggen” merkte hij verder op.

De voorzitter bracht dank aan allen die zich voor de expositie hebben ingezet. “Er is wederom groots werk verricht”, zo zei hij tot slot, zich baserend op een toepasselijke uitspraak van Lambertus (Bart) Woudenberg, een bekende aannemer uit het Ameide van het midden van de vorige eeuw.

Burgemeester Coert van Ee demonstreerde bij de opening van de expositie dat hij het ratelen nog niet is verleerd.

bijna tweeduizend bezoekers

In Vianen was er vroeger een kersenboomgaard pal achter de toenmalige pastorie van de hervormde gemeente, nu het Pastoraal Diakonaal Centrum “De Korte Inloop”. In het midden van de vorige eeuw woonde daar dominee Kors met zijn gezin. Op een ochtend werd de predikant opgeschrikt door gewerschoten en de luide kreet “Opgedonderd, gij vogelen van Beëlzebub”. Dat was voor hem aanleiding om telefonisch contact op te nemen met één van de plaatselijke politieagenten. Diens reactie was: “Maakt u zich maar geen zorgen, dominee. Dat is de oude Piet van Kekem uit Ameide, die spreuwen aan het verjagen is”.

Mevrouw Gerda van Stolk-Klaverdijk (de moeder van de Ambachtsheer), Ambachtsheer Chris van Stolk, Burgemeester Coert van Ee en zijn echtgenote Marion en voorzitter Hans van den Heuvel (vlnr.) poseren gezamenlijk voor de “levende kersenboom” van Cees van Gelderen.

Oud-mandenmaker Peet Versluis breide tijdens de expositie menig kersenmandje.

Deze foto geeft een goed beeld van het interieur van de “kersenhut”, die Krijn van der Ham met veel gevoel voor verhoudingen had gereconstrueerd.

GASTENBOEK DER STEDE AMEIDE

Dit in wit leer gebonden boek is 32 cm hoog, 25 cm breed en 3,5 cm dik. De voorkant is versierd met het wapen van Ameide.

- De eerste keer dat het gastenboek gebruikt werd was tijdens de plechtige opening van het gerestaureerde stadhuis op woensdag 22 februari 1961 door Mr. J. Klaasesz, Commissaris der Koningin in het gewest Zuid-Holland. In het boek komen wij ook de handtekeningen van de ambachtsheer Jacobus van Stolk en zijn vrouw tegen. Een bijzondere gaste tijdens de opening was de weduwe van Jhr. dr. Dirk Petrus Marius Graswinckel, Johanna Abrahamina Breda Kleijnenberg. Zij was de schenkster aan de gemeente Ameide van de twee Avondmaalsbekers.

- Een andere prominente gast was de burgemeester van Gorinchem; mr. Louis Rudolph Jules ridder van Rappard.
- Een niet minder beroemde gast was Jan van Straten, de gemeentelijke duvelstoejager.
- Het Historisch Genootschap 'De Mare' bezocht op 12 mei 1962 met een delegatie van 40 personen Ameide.
- Op 12 november 1963 werd het wandkleed officieel overgedragen. Tijdens de opening van het gerenoveerde stadhuis in 1961 deed de heer F.P.Th. Rohling als vertegenwoordiger van het ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen de toezegging, dat speciaal voor

*Het door de ambachtsheer geschonken
en nadien gerestaureerde
stadhuis der stede Ameide
heb ik
Mr. J. Klaasesz
Commissaris der Koningin
in het gewest Zuid-Holland,
geopend
op woensdag 22 februari 1961*

Overdracht wandkleed 12-11-1963

*J. Heelkes
Ministerie van O. K. W.*

*F.P.Th. Rohling
Ministerie van O. K. W.*

*W. van
Rijkscommissaris monumenten
kunsten*

*S. Heuff
Rijksadv. bij
Min. Kunst.*

*J. de Graaf
Min. Kunst.*

*H. van Norder
Min. v. Onderwijs*

*J. de Graaf
Min. Kunst.*

*H. van Norder
Min. v. Onderwijs*

*H. van Norder
Min. v. Onderwijs*

*H. van Norder
Min. v. Onderwijs*

dit gebouw, een op Ameide en omgeving geïnspireerd wandkleed zou worden ontworpen en vervaardigd. Nadat burgemeester J.C. de Ridder de verschillende genodigden had verwelkomd, gaf hij een overzicht van de geschiedenis van het uit de 17de eeuw daterende stadhuis. Dit was eerder eigendom van de heer J. van Stolk uit Rotterdam - de ambachtsheer van Ameide - die het aan de gemeente ten geschenke gaf. Het is daarna met de hulp van de Stichting Monumentenzorg gerestaureerd en van passend interieur voorzien. De burgemeester beschouwde de toewijzing van het wandtapijt als de kroon op dit werk.

De heer J. Hulsker, die namens het Ministerie het wandtapijt ter beschikking stelde, lichtte de gang van zaken bij het verstrekken van opdrachten aan kunstenaars toe. Hij wees er op dat de op die wijze tot stand gekomen kunstwerken slechts bij wijze van uitzondering aan gemeenten in blijvende bruikleen worden gegeven, maar dat het stadhuis van Ameide een bij uitstek geschikte plaats voor het aanbrengen van een wandtapijt was.

Hans van Norden, de ontwerper, zette uiteen dat hij gebruik had gemaakt van drie voor Ameide karakteristieke eigenschappen: de mandenmakerij, de visserij en de rivier de Lek.

Hij verklaarde zeer veel waarde te hechten aan een zekere relatie tussen een kunstwerk en het milieu waarin het is geplaatst. In dit verband wees hij er op dat het tapijt dus eigenlijk een allegorische voorstelling geeft van het leven in Ameide en omgeving.

Daarna vertelde de bedrijfsleider van de weverij waar het tapijt werd vervaardigd, de heer de Cneut uit Baarn, een aantal interessante bijzonderheden over de realisering van het ontwerp. Uit zijn woorden bleek dat drie weefsters (waarvan er twee bij de overdracht aanwezig waren) ieder meer dan 1400 uren aan het tapijt hebben gewerkt en dat bij het verven van de wol ongeveer 300 verschillende kleuren zijn gebruikt.

- Op 17 juni van dat jaar bezochten 30 leden van de Historische Vereniging van het land Lippe (Duitsland) Vianen en Ameide. De Lippische graaf Simon Heinrich Adolf verkocht in 1725 Vianen en Ameide aan de Staten Van Holland en West Friesland.
- Enkele weken later komen vier ambassadeurs (Spanje, België, Hongarije en Canada) op bezoek.
- Op 6 juli 1965 wordt Ameide bezocht door het corps diplomatique onder leiding van de Commissaris van de Koningen in de provincie Zuid-Holland. Het gezelschap was zo groot dat er twee bussen aan te pas moesten komen¹.

- Het stadhuis werd op 9 juni 1966 bezocht door een delegatie uit Hendrik Ido Ambacht bestaande uit burgemeester, secretaris en raadsleden met hun echtgenotes.
- Een delegatie van architecten en stadsplanners uit India bezoekt op 20 juni 1966 Ameide.
- Een excursie naar Ameide van de vereniging 'Hendrick de Keyser' vond plaats op 6 juli 1974.
- De vrouwenvereniging Hattem bezocht op 4 juni 1975 het stadhuis.
- Tijdens het Europees Monumenten Congres maakte de deelnemers op 25 oktober 1975 een excursie naar onder andere Ameide.
- Op 2 oktober 1981 kwam Prins Claus op bezoek om het kantoorgebouw van de B.V. Woudenberg te openen. Zie in dit verband het artikel *Koninklijke Woudenberg, Voorstraat 7* geschreven door Hans van den Heuvel. Nieuwsblad 2006, jaargang 17, no. 2.

Ter gelegenheid van het bezoek van H.K.H. Prins Claus der Nederlanden bij de opening van het nieuwe kantoorgebouw van B.V. Woudenberg te Ameide op vrijdag 2 oktober 1981.

Claus

- Op 18 augustus 1986 trouwde de acteur Kees Brussé met Sonja Boerrigter in het stadhuis in Ameide. Zij woonden toentertijd op een boerderij in Lakerveld tussen Meerkerk en Lexmond.

Het was zijn vierde huwelijk.

*Brussé Boerrigter 18/8 '86
een huwelijk den in het stadhuis en in een omgeving met warmte, waar alles nog "in orde is" nu doet
Kees Brussé*

¹ Zie het septembernummer van dit jaar. *Het corps diplomatique bezocht het 'groene hart' van Zuid-Holland.*

Memento mori

mr. Hendrik

Paul Will

De aanleiding tot het schrijven van dit artikel is geweest dat de hoofdpersoon 70 jaar geleden als oorlogsslachtoffer in de junidagen van 1940 is omgekomen. De tweede aanleiding was dat ik tevens zat te piekeren wat boven dat geschrijf over plaatsnamen te zetten. Eensklaps wist ik het: 'De stem van het water gehoord'. Dit half dozijn woorden waren niet van mezelf, maar geleend van Marsman. Ze komen uit de slotregels van zijn wellicht meest geciteerde en bekend gebleven gedicht: 'Herinnering aan Holland'. Kenners onder ons moeten merken dat die zes woorden aanvulling behoeven. In het origineel staat de schakel: *met zijn eeuwige rampen / gevreesd* om te eindigen met *en gehoord*. Die volgorde der beide werkwoorden is veelzeggend voor 's schrijvers levenseinde. Volgens mij bestaat er geen ander dichterschap dan dat van hem dat meer karakteristiek is voor het interbellum, d.i. de tijd tussen beide wereldoorlogen.

Hendrik - roepnaam Hennie - kwam in Zeist ter wereld. Hij groeide op in een protestants middenstandsgezin - vader had er een boekhandel -. Beide ouders waren van Hervormden huize, hoewel moeder bijzonder sympathiseerde met de Hernhutters, de Zeister Broedergemeente. Daar ging Hennie dan ook naar de lagere school. Na in Utrecht zijn H.B.S.-diploma behaald te hebben, ging hij rechten studeren. Tussen 1929 en 1933 zat hij te Utrecht in de advocatuur en hij was vanaf 1929 gehuwd met Rien Barendregt, onderwijzeres van

Rien Marsman-Barendregt.

professie. Deze moet wel een portret geweest zijn, die volgens overlevering uit hun vriendenkring zowel manlief als hen behoorlijk bemoederd heeft. In hoeverre zij een rol heeft gespeeld in de ommekeer van voorspreker tot voorzeger, oftewel de advocatuur vaarwel gezegd om dichter en prozaschrijver, essayist en criticus te worden, is niet geheel duidelijk. Met name zijn verzen geven het poëtisch verslag van zijn hartstochtelijk bewogen

tocht door het leven, een snelle levensreis, maar waar deze auteur ging of rakelings langs scheerde, liet hij een onuitwisbaar spoor achter.

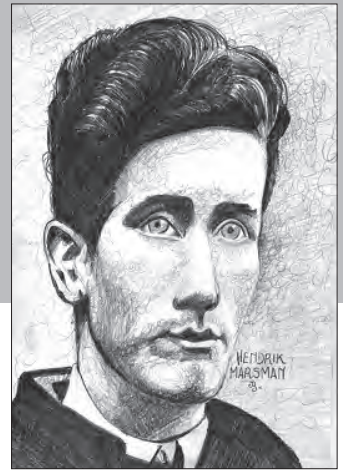
Als motto boven diens poëzie uit de beginperiode zou men kunnen plaatsen 2 regels uit zijn gedicht *De grijsaard en de Jongeling*: 'Grootsch en meeslepend wil ik leven! hoort ge dat, vader, moeder, knekelhuis!' Zijn

leven lang heeft hij gestreden, in de eerste plaats met zichzelf, teneinde inzicht te verwerven in eigen wezen en bestemming. Hem bezielde aanvankelijk het intense verlangen naar fel en groots leven, lenig en weerbaar zijn zijn sleutelwoorden in zijn eerste bundel: *Paradise regained* (1927). Schuimende levensvreugde spat uit het vers: 'Zwervende tusschen fonteynen van licht / en langs de stralende pleinen van 't water / voer ik een blonde vrouw aan mijn zij, / die zorgeloos zingt van het eeuwige water /.../. Wij gaan terug naar 't Paradijs'.

Hij heeft echter een ommezwaai gemaakt, van het tijdperk van het uitroepteken is hij terechtgekomen in dat van het vraagteken. Met andere woorden: hij begon zijn dichterleven als vitalist, dolvol levensdrift, op den duur werd hij meer een mortalist (iemand die geobsedeerd is door de gedachte aan de dood). Of er echter echt sprake was van een totale ommekeer valt te betwijfelen. Bezigde hij in zijn 1ste periode al niet het bizarre woord *knekelhuis*? Wie zich serieus verdiept in zijn literaire werk, krijgt de indruk dat deze dichter, van jongs af behept met een zwakke gezondheid, zijn levensangst tracht te overschreeuwen. Gelijk een kind bang in het donker zich heel luidruchtig gaat gedragen, zo bespeur je in die 1ste vitalistische periode reeds een ondertoon van levensbedreiging. Bovendien bleken zijn idealen veelal niet echt op generatiegenoten over te slaan. Hoor hem klagen in een kwatrijn, getiteld: *Zonder Weerklank*: 'Volk, ik ga zinken als mijn lied niet klinkt; / ik moet verdrogen als gij mij niet drinkt; / verzwelg mij, smeek ik - maar zij drinken niet; / wees mijn klankbodem, maar zij klinken niet'.

Deze bevinding was niet de voornaamste reden Nederland vaarwel te zeggen. Al ver voor het bange jaar 1939 aanbrak, was hij reeds met zijn echtgenote vanwege de oorlogsdreiging naar Frankrijk getrokken om zo mogelijk aan de machtsgreep van het wassende Duitse nazisme en water - zijn twee spookbeelden - te ontkomen. Toen echter zijn vaderland na vijf dagen ongelijke strijd in mei 1940 zich gewonnen moest geven en Frankrijk eenzelfde lot wachtte, trokken zij halsoverkop nog verder zuidwaarts om zo mogelijk de oprukkende Duitse troepen voor te blijven. Aanvankelijk wilde deze 'watervrees' alsnog naar Portugal uitwijken, maar noodgedwongen belandde het echtpaar in de vluchthaven Bordeaux, hopende nog op een der boten terecht te kunnen, die onder stoom lagen om refugiés naar Engeland te vervoeren. Op de prille morgen van 21 juni - de langste dag van dat jaar zou voor hem van heel korte duur zijn - belandden deze vluchtelingen nog op het nippertje aan boord van het

Marsman (1899 – 1940)

stoomschip de Berenice. Deze KNSM-er zette koers richting Albion, maar zou buitengaats eensklaps door torpedo's getroffen zijn, waarna het schip binnen amper vijf minuten zonk. Geen der passagiers, die in het ruim schuilden, overleefden de ramp, behalve Rien, die voortvarend als ze was, juist op dat moment in de kombuis verbleef om de kok te helpen bij het gereedmaken van het ontbijt. Aangrijpend is, bladerende in zijn verzamelde werken, te lezen hoe hij in diverse doodsgedichten als het ware voorvoeld heeft zijn levenseinde in het water te moeten verwachten!

Luister maar naar enkele verzen uit jaren ervoor, o.a. *De Overtocht*, geschreven, midden jaren '30, toen het water hem denkbeeldig al naar de lippen steeg. Op kleine gegevens na die later bittere werkelijkheid zijn geworden, staan daarin diep tragisch reeds regels als:

*De eenzame zwarte boot
vaart in het holst van de nacht
door een duisternis, woest en groot,
den dood, den dood tegemoet.*

*Ik lig diep in het kreunende ruim,
koud en beangst en alleen
en ik ween om het heldere land,
dat achter den einder verdween
en ik ween om het duistere land,
dat flauw aan den einder verscheen.*

Of in *Maannacht*: 'ik lig in het ruim naast een vrouw, / haar borsten rijzen en dalen; / zij slaapt, zij denkt nu alleen / in haar dromen aan het geluk; / hoe vredig haar ademhalen: / zij weet niets van den nood / van ons schip, zij hoort / de seinen niet gillen / noch het angstige fluiten / driemaal, als het signaal / van de dood'.

Of *Zinkend schip* uit de bundel *Porta Nigra* (1934), waaruit de noodkreten opklinken: 'De avond daalt; / een zinkend schip. / de kiel slaat op / een blinde klip. (...) en gij, die eens / dit leven prees / met sterke stem / en harde keel. Het eindigt met: 'een zinkend schip, / een koele maan - / twee stemmen, stijgend uit de klip: / - o, red ons, wij vergaan!'

De juiste oorzaak van de ondergang der Berenice is echter niet geheel duidelijk. Terwijl letterkundige studieboeken tot midden jaren '80 spreken over torpedering, geeft de *Geschiedenis van de Nederlandse Koopvaardij in de Tweede Wereldoorlog*, een studie van K.W.L. Bezemer uit 1986, een andere versie. Daarin staat o.m. dat de Berenice in het voorjaar van '40 op weg was van de Bulgaarse havenplaats Burgas naar zijn thuishaven Amsterdam met o.m. 1000 ton magnesiet geladen. Door de Franse autoriteiten van hot naar her gestuurd, werd het alsnog in Bordeaux van zijn lading verlost en verkreeg op 19 juni toch nog toestemming zich gereed te maken om naar het Engelse Falmouth te vertrekken.

Het schip zou niet alleen varen - dus niet de éénzame zwarte boot van Marsmans klaagzang - maar met andere, o.m. de coaster 'Netty'. Opvarenden hiervan hebben later verklaard dat zij de volgende morgen verbijsterd getuigen waren hoe zich onverwacht een hevige ontploffing voordeed midscheeps op hun bewuste makker.

Eveneens is er in Duitse gegevens gespeurd. Veelal werd als boosdoener genoemd de Duitse onderzeeboot U 65. De commandant daarvan, ene Von Stockhausen, rapporteerde dat hij op 22 juni om

BERENICE, Koninklijke Nederlandsche Stoomboot Maatschappij N.V., Amsterdam-Nederland.

21 juni 1940 op reis van Bordeaux naar Falmouth, in het Engels Kanaal getorpedeerd door de 'U 65' en gezonken. 18 opvarenden en 21 passagiers kwamen daarbij om het leven.

Hans-Gerrit von Stockhausen (1907-1943).

6 uur 's avonds een tanker van zo'n 7000 ton had getorpedeerd, welk schip brandend was ondergegaan. Hoe het zij: datum en tijd kloppen niet, evenmin als de omvang van het scheepstype, ach, de tragiek blijft... 't is gebeurd.

Ter afsluiting nog enkele aangelegenheden: ten eerste wat een open oog voor de kleurrijke natuur had deze dichter! Ten tweede: de laatste dichtbundel die kort voor zijn dood nog het licht zag en ten slotte nog enige gegevens aangaande het voortgezette leven van de vrouwelijke helft der 'Marslieden'.

1) 's Dichters gevoel voor kleuren: Uit een brief van begin 1918 citeer ik; "Elke dag wandel of rijd ik achter ons dorp - 't land is zwart en bruin en groen en geel, en de bomen zijn goud en zwart en welk-groen-geel - en de lucht is grijs, blauw-grijs en grijs violetvloeiend...". Of proef de beginregels uit zijn *Zonnige septembermorgen*: 'De zomer en de late rozen / zijn zacht ontblaadrend uitgebloeid; / het bloedend vuur, het heete blozen / tot oud octobergoud vergloeid. / de groene vlammen van de boomen / - bestorven bruin en wingerdood - / zijn van hun donkre drift benomen / o dag, o droom van blauw en goud!'.

2) Marsman, een gespleten mens, letterlijk en figuurlijk dolende, het bovengenoemde uitroepeten heeft hij omgebogen tot een vraagteken om in de laatste fase te eindigen met iets van een dubbele punt: Op dit leesteken volgt vaak een verklaring van het voorafgaande. Dit doet hij in het omvangrijke autobiografisch getinte gedicht 'Tempel en Kruis'. Deze - zich een schipbreukeling voelende - overziet de diverse stadia van zijn leven in hun zekerheden en twijfels. Er volgt in deze laatste tijdspanne een zekere berusting. Van de noordelijke 'Germaanse' hardheid neigt hij naar de mildheid der zuidelijke Romaanse krachten. Die heldere sfeer van daar proef je in deze zijn zwanenzang. Wie belevend leest, bemerkt dat het Katholicisme hem even heeft bekoord. Een leven zonder christelijk schuldbesef sprak hem echter meer aan, zodat uiteindelijk antieke vrede in zijn ziel is gedaald, vandaar die titel. Zijn voorkeur voor de klassieke tempel - de grootheid van de mens - ging uit boven het kruis, dat christelijke deemoed en erfzonde predikte!

Zou dat de reden kunnen zijn dat in Marsmans *Verzamelde Gedichten* (1951) niet weerkeert het kleinood dat deze zoeker schreef toen hij eens diep geroerd was na het horen van een negrospiritual? Hoe eenvoudig getuigende en met hoe weinige woorden weet deze begenadigde dichter de blijde boodschap te vertolken:

Paul Robeson zingt
(vier stemmen en de stem van Christus)

mijn hart is zwart
mijn hart is rood
mijn hart is hard
mijn hart is dood

maar ieder hart ...
mijn hart is dood!
maar ieder hart...
mijn hart is rood...
maar ieder hart
't zij hard of dood
of zwart of rood
wordt wit in Mijnen Dood.

Vier tobbers ontmoeten Christus en zo maar zonder enige inleiding vertelt ieder waarom hij ongelukkigerwijs geen vrede kent. De eerste herinnert zich misschien dat Jezus zich het licht der wereld had genoemd. Nummer twee heeft 't te kwaad met eigen hartstocht en opstandigheid, de derde denkt eraan hoe het leven hem verbitterd heeft en de laatste verhaalt van zijn wanhoop en wat voor toekomst heeft hij nog? De mannen gunnen mekaar amper tijd om van hun ellende te vertellen, Ze onderbreken Jezus woorden zelfs tweemaal, maar het is voldoende voor Hem. Zo wordt het stil en luisteren ze naar het antwoord: elkeen die Mij oprecht zijn nood klaagt, ga Ik redden.

Paul Robeson.

3) Nu nog een enkel woord gewijd aan de verdere levensloop van Marsmans wederhelft. Als reeds opgemerkt had deze tante wat dominants en in hoeverre zij een rol heeft gespeeld in het besluit naar Zuid-Europa uit te wijken om zich voornamelijk in Frankrijk op te houden, blijft enigszins in nevelen gehuld. Over Riens weduwschap is ietwat meer bekend. Nadat ze als enige overlevende van de 27 passagiers in Engeland was gearriveerd, kreeg zij op een voorstel van haarzelf weldra een gewichtige opdracht. Deze hield in onder toezicht van de Ned. minister van O.K. en W. het tijdelijk lager onderwijs voor de in Engeland verblijvende ontheemde hummels ter plekke te organiseren. Zoiets was goed aan haar besteed; haar activiteiten in het Londense Netherland zijn eens beschreven als die van een bijenkoningin. Ook die andere koningin, Wilhelmina, kwam eens een kijkje nemen en zij moet door de kordaatheid van jufs optreden zijn getroffen. Na de oorlog, toen Rien in het Amsterdamse Prinsengracht-ziekenhuis kwam te liggen, besteeg hare majesteit de trappen ervan om haar te bezoeken. Een zekere geestelijke verwantschap tussen die twee, zal aan deze vriendschap niet vreemd zijn geweest. Mevrouw Marsman schreef na de oorlog zelfs twee aardige boekjes over het koninklijk huis: *Haar werk ging door* gaat over prinses Juliana in Canadese ballingschap en *Vier Koningskinderen* over de jeugdijaren van het welbekende viertal.

Toen mevrouw Marsman-Barendregt op 56-jarige leeftijd in Amsterdam overleed, werd er vanuit de letterkundige hoek nauwelijks belangstelling getoond, maar weliswaar de koninklijke prinses Wilhelmina was er!

De beginjaren van onze Historische Vereniging

Paul Will

Uit: Nieuwsblad Merwepost 24 mei 1989.

Is het verwonderlijk dat, nu het tijd is geworden om functioneel afscheid te nemen van genoemde Vereniging¹, je op speciale voorvallen uit de eerste jaren terugblikt?

Voor de juiste dagtekening heb ik weliswaar een duik moeten nemen in mijn vergeelde paperassen en deze gecontroleerd in het Jubileumnummer, uitgekomen ter gelegenheid van het tienjarig bestaan: nummer 3 van jaargang 10 (1999).

Kort voor de gemeentelijke herindeling van de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden een feit zou worden², heeft onze burgemeester C. Bakker met zijn raadsliden ervoor gezorgd dat er 500 gulden gereserveerd zou blijven, omdat plaatsgenoten aarzelende pogingen hadden gedaan om te komen tot de oprichting van een Historische Vereniging. Na de herindeling heeft de nieuwe burgervader T. den Breejen getracht het vuurtje van het 'Comité Oud-Ameide' opnieuw te doen oplaaien en nieuwe geïnteresseerden bijeengeroepen om tot stichting van zo'n Vereniging te komen. Daarop heeft hij verder met die taak belast zijn ambtenaren Wim van Dijk en Jouk Mulder, die een enkele bijeenkomst hebben belegd om tot uitvoering te geraken.

Dit initiatief heeft ertoe geleid dat belangstellenden uitvoerig werden voorgelicht door kenners. Zo werd op 5 april en 9 mei 1989 dhr. Dick van den Dool uit Hardinxveld-Giessendam uitgenodigd.

Een volgende kenner behoren we in het bijzonder te vermelden: Dr. J.H. de Bruijn en diens echtgenote, woonachtig in Austerlitz. Zij hadden reeds tal van gegevens opgediept in het Zederiks archief.³ Dit betrof in het bijzonder diverse wetenswaardigheden over diens Termeise voorvaderen. Speciaal de avontuurlijke Govert de Bruijn⁴ en anderen zijn op een avond de revue gepasseerd in 'Het Spant'.

Vermeldenswaard is evenzo dat op deze bijeenkomst zich ruim 50 leden hadden gemeld! Vervolgens is op 7 januari 1990 de eerste ledenvergadering gehouden, waar o.a. op de agenda stond de bestuursverkiezing. Tot bestuursleden zijn daarop gekozen: Gerrit Streefkerk, voorzitter, Paul Will, eerste secretaris, en Riks Smith, tweede secretaris, Wim Veen, eerste penningmeester, en Jettie Stasse, tweede penningmeester. Al den Oudsten, algemeen adjunct, en Cor

1 Paul trad met ingang van dit jaar in verband met zijn gevorderde leeftijd terug als lid van de redactie.

2 Op 1 januari 1986 werd Ameide een van de kernen van Zederik.

3 Dit is geschied voordat archivaris drs. P.G.M. Diebels uit Leiden dit totale archief in kaart heeft gebracht.

4 Zie het artikel *Oost west, thuis minder best. Het turbulente leven van Govert de Bruijn* dat is gepubliceerd in het Nieuwsblad 16de jaargang nummer 3. (2005)

den Oudsten, technische zaken. Aanvankelijk zijn vervolgens de Bestuursvergaderingen wisselend gehouden bij de respectieve bestuursleden thuis, tot we over ruimte konden beschikken in het oude Ameidese Stadhuis.

Daar heeft op 28 februari 1990 dijkgraaf Drs. S. van Harten een zeer geslaagde avond verzorgd rondom het thema: *'De waterhuishouding en bedijking van de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden'*.

Intussen hadden ervaringsdeskundigen uit Vianen op verzoek bezoeken aan Ameide gebracht om het kersverse bestuur wegwijs te maken in het wereldje der Historische Verenigingen. Eveneens heeft G.A. Verduin, erelid van de *'Historische Vereniging het Land van Brederode'* te Vianen, toevallig mijn buurman, zich in den beginne bijzonder verdienstelijk gemaakt als onze bestuursadviseur. Op de vergadering van 24 april 1990 wordt het lidmaatschapsgeld vastgesteld op - schrik er niet van - vijftig gulden per jaar, wat bij de invoering van de Euro 15 Euro werd. Eveneens werd ook het rooster van aftreden en herverkiezing goedgekeurd en kwam het ontwerpstatuut van notaris Tromp c.s. te Vianen ter discussie, dat inmiddels bij enige bestuursleden reeds ter inzage had gelegen⁵. Na de pauze wist de heer J. de Haan, als oud-kerkvoogd der Hervormde gemeente alhier, veel te vertellen over de historie van het gebouw en de functie ervan in de loop der eeuwen.

Op 3 oktober 1990 is er opnieuw een avond verzorgd door ons lid Arie Horden uit Noordeloos, die de vele aanwezigen op geestige wijze trakteert op *'Hoe divers klinkt het gesproken Alblasserwaards?'*

Vermeldenswaard is dat wij het oude notulenboek der Mandenmakerspatroonvereniging (1932 - 1941) hebben gekregen. Op 28 november 1990 gaf de heer P. Verhagen uit Gorinchem een lezing met fraaie illustraties over de *'Boerderijen in de Waard'*.

Welgeteld zijn dat jaar vier avonden georganiseerd! En hoe stond 't met de excursies? In ons tweede blad stond al de aankondiging over de tocht naar Gouda op 22 september 1990. En in het volgende nieuwsblad wordt onder meer gemeld dat een

5 De Vereniging werd op 13 december 1989 opgericht, maar de akte van de oprichting van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven werd op 8 februari 1991 in Vianen ondertekend.

Historische vereniging

AMEIDE/TIENHOVEN — Op initiatief van burgemeester Den Breejen zijn met een aantal inwoners van Ameide/Tienhoven, waarvan bekend is dat zij geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van hun dorpen, enkele besprekingen gevoerd om te komen tot de oprichting van een historische vereniging.

Op deze avonden is een werkcmité gevormd. Dit comité zal trachten in september een avond te organiseren voor de hele bevolking, waarop het doel van de vereniging met behulp van dia's en reeds beschikbaar materiaal uiteen zal worden gezet. Nadere bijzonderheden zullen later bekend worden gemaakt.

middagtocht naar de oudste stad van het gewest Holland, Dordrecht, gepland is. Daar maakten we onder leiding van een ervaren gids een boeiende stadswandeling met onder meer een bezoek aan de Grote kerk. Verrassend is het dingen te horen en zien die nieuw voor je zijn, ondanks het feit dat we daar 25 jaar gewoond hebben.

Ook werd het besluit genomen om een kraam op de paardenmarkt te huren, wat nog steeds het geval is. Uit de volgende notulen halen we: Met de werkgroepen loopt 't nog niet erg; suggesties zijn gedaan; griencultuur, oud handschrift leren lezen, de historie van het plaatselijk verenigingsleven, het ordenen van het archief van de Tienhovense kerk. Nummer twee is van de grond gekomen; begin het nieuwe jaar hebben gedurende enige maanden een zestal leden op eigen kosten in het Schoonhovense archief o.l.v. archivaris C. R. Schoute zitten ploeteren op het ontcijferen van oude streekstukken.

Op de vergadering van 30 mei 1991 wordt melding gemaakt van het feit dat wij een uitnodiging van de 'Europese Bibliotheek' te Zaltbommel hebben ontvangen om gezamenlijk te gaan werken aan een mogelijke uitgave: *'Ameide en Tienhoven in grootmoeders tijd'*.¹ Voorts volgt een verslag van de lezing over genealogie door de heer Van Asch, gehouden op 2 mei 1991. De volgende bestuursvergadering is 19 juni, waar het hoofdonderwerp de tentoonstelling van 26 tot 29 juni 1991 is. Deze is gehouden in de trouwzaal en omvatte antieke spulletjes, voornamelijk 'gebruikleend' van de familie Muilwijk op de Dam. Het standaardwerk over het geslacht Diepenhorst *'Op zoek naar 't Fortuin'*, samengesteld door mevrouw Anna S.D. van der Lem, werd dat jaar gepresenteerd.

Terugblikkende valt op dat het karakter van de Vereniging duidelijk is veranderd. In de beginjaren lag veeleer het karakter op het organiseren van avonden en het maken van excursies, terwijl het blad meer weg had van een mededelingenblaadje. Zelf herinner ik me dat de vulling vooral een taak was van de beide secretarissen - een redactiecommissie was nog verre - en ik bedenk vol schaamte dat door de nood geboren ik nummer vier vrijwel geheel in mijn eentje heb gevuld. Wel had ik naast allerhande mededelingen onder de titel *'Hoe komt het beestje aan zijn naam?'* een poging gewaagd de plaatsnamen Ameide en Tienhoven uit de doeken te doen.

'Hier stoppe ik' om een bekend dichteindregeltje van de Vlaming Guido Gezelle aan te halen. Hoe ouder je wordt, hoe meer je bepaald wordt bij ervaringen die ooit indruk op je gemaakt hebben.

Enne daarbij: hoe ouder je wordt, hoe duidelijker je leert beseffen dat je levenslang leerling blijft en dat maakt bescheiden. Het zal gezien het voorafgaande

¹ Onze huidige voorzitter heeft zich als geboren Ameidenaar in vroeger jaren reeds niet onbetuigd gelaten. Van zijn hand verscheen in 1971 bij dezelfde uitgever te Zaltbommel: *'Ameide in oude ansichten'*, samengesteld door Hans van den Heuvel in samenwerking met Ben Crezée. En een jaar nadien *'Kent u ze nog... de Ameidenaren'*.

Herdruk in 2004 van de oorspronkelijke uitgave uit 1971.

duidelijk zijn dat we ook bescheiden zijn gestart met onze Vereniging einde 1989.

Kennelijk was bij sommige eerste bladen der Historische Vereniging een buitenblad al in trek. We hebben namelijk de nummers van november 1990 en die van april 1991 in beeld gebracht.

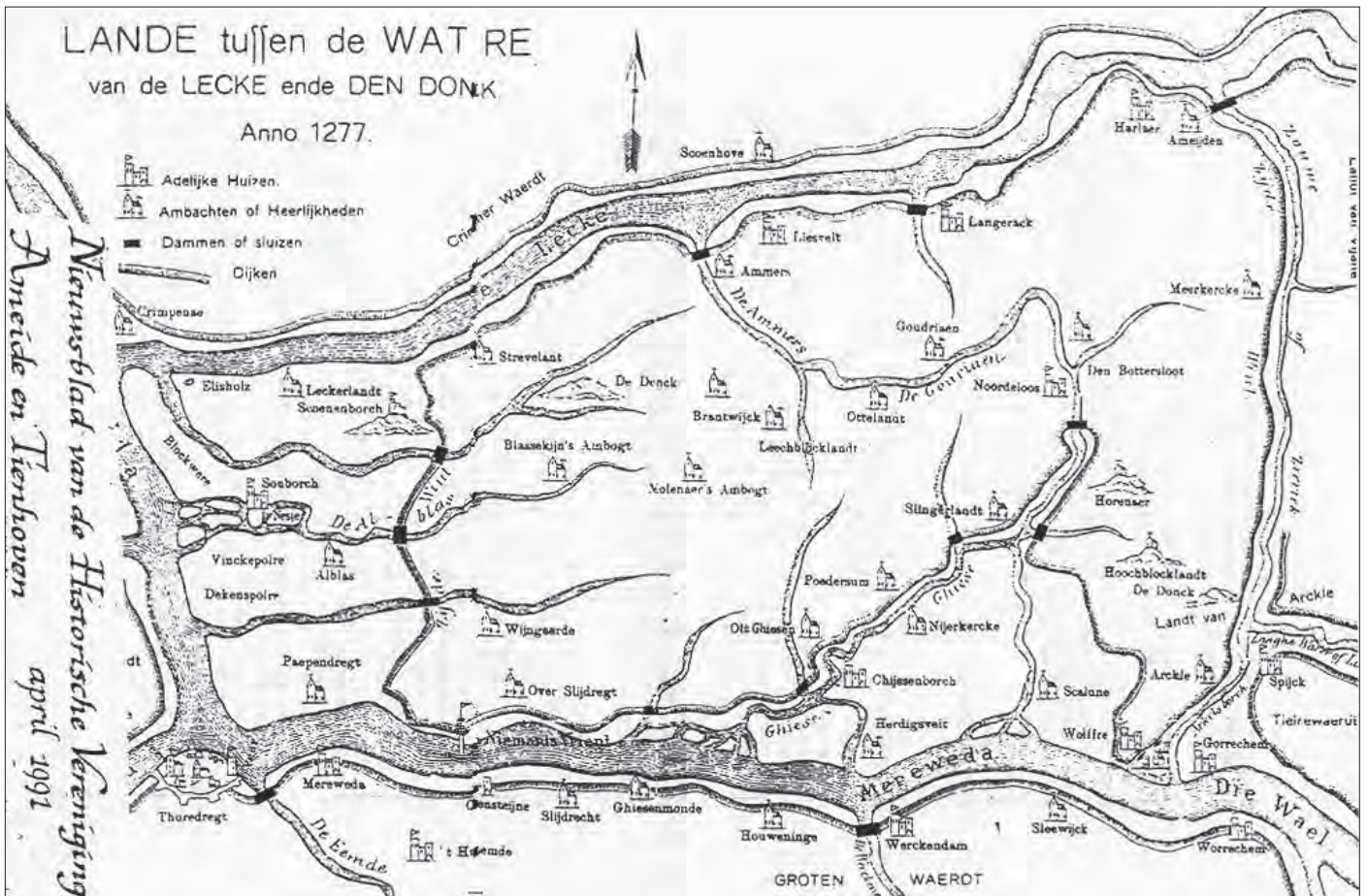
Beginnen we met het eerste en wat onmiddellijk opvalt is de titel: *LANDE tussen de WATERE van de Lecke ende Den DONK, Anno 1277*. De kaart laat de situatie zien zoals die in 1277 was, de kaart zelf is van latere datum. Bij nadere beschouwing blijkt de maker een wijdere blik te tonen, daar hij ruim onder ogen ziet het gebied tussen de 'Lecke' en 'Merewede'. Enne of het al niet genoeg is, doet hij ook het Overlekse Crimpenae en Schoonhoven aan en neemt tevens mee plaatsen gelegen aan de zuidoever van de Merwede.

Omslag 1. Links bovenaan 'verbeeldt' hij en maakt onderscheid tussen 'Adellijke Huizen' en 'Ambachten of Heerlijkheden', terwijl o.a. Elisholz (= Elshout) buiten de boot valt.

Bezien we eerst de plaatsen die op Adellijke huizen konden bogen. Te beginnen met twee burchten: Souborc en Scoenenborch, voorts Liesvelt, Langerack, Harlaer, Noordeloos, Ghijssenborch (= Giesenburg), Wolffre? en Spijck, Gorrechem en Worrechem (= Woudrichem), Werckendam, Mereweda, en Thuredregt (= Dordrecht).

Nu de plekken die o.a Heeren kenden: Leckerlandt, Strevelant (= Streefkerk), Ammers, Scoenhove, Ameijden. Meerkercke, Den Battersloot, Horenaer, Blassekijn's Ambogt, Brantwijck, Molenaer's Ambogt (= Molenaarsgraaf), Nijkerkercke, Olt Ghiessen (= Giessenoukerk), Scalune (= Schelluinen), Arckle, Herdigsveld. Opvallend zijn twee Slijdrechten: Slijdrecht en Over Slijdrecht, Slingerlandt, Poedersum (= Peursum).

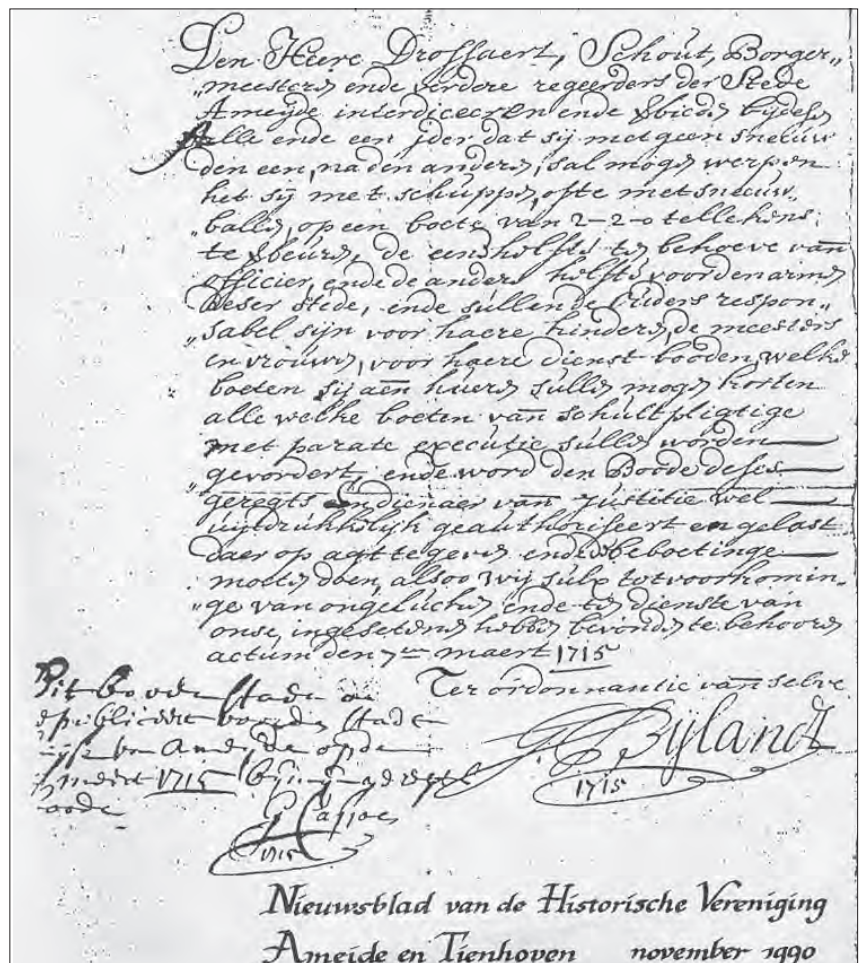
Omslag 2. Het opent met een indrukwekkende lijst van hoogwaardigheidsbekleders alhier: Den Heere Drossaert, Schout, Borgemeesteren ende verdere regeerders der Stede Ameijde interdiceren ende verbieden - beide termen betekenen hetzelfde, maar om indruk te maken deed een term aan het Frans

Omslag 1.: LANDE tussen de WATERE van de Lecke ende Den DONK, Anno 1277.

ontleend het prima in de stadhuistaal -. Verderop komen we er nog meer tegen. Een ieder mag geen sneeuw naar anderen werpen of met schuppen (deze term is nog actueel) vol smijten noch met sneeuwballen gooien op een boete van 2 guldens en 2 stuivers. De ene helft komt ten behoeve van het gerecht - = den officier - en de andere helft is voor een goed doel: de armsten deser stede. Uiteraard zijn de ouders in dezen responsabel (= verantwoordelijk) voor hun kinderen, maar de heren des huizes en hun vrouwen voor de gedragingen van hun dienstponeel. Dezen mogen gekort worden op hun loon, met welke boete zij de huren mogen korten. In de slotzin wordt de Bode, de gerechtsdienaar van Justitie, nadrukkelijk geauthoriseerd en gelast acht te geven dat de beboetingen voldaan worden. Opdat alzo dergelijke zaken voorkomen kunnen ten dienste van onze ingezetenen. Dit hebben we passend bevonden te doen actum den 7den maart 1715.

Ter ordonnantie van selve G. Bijlandt.

Omslag 2. Het opent met een indrukwekkende lijst van hoogwaardigheidsbekleders alhier.

P.S. De krabbels van gerechtsbode G. Capoen zijn niet te ontcijferen!

Herinneringen levend houden...

Alice van Bekkum

Wat zou het motto van uw historische vereniging kunnen zijn. Voor mij kwam een herinnering 'tot leven' tijdens een verrassende ontmoeting op de Airborne Begraafplaats in Oosterbeek.

Daar is de Poolse militair Czeslaw Gajewnik herbegraven. Het lichaam van de Pool en dat van de Canadese soldaat Harold Magnusson werden in 1944 geborgen uit de Lek door twee jongens uit Tienhoven. Daarover heeft u meer kunnen lezen in de juni-uitgave van dit blad.

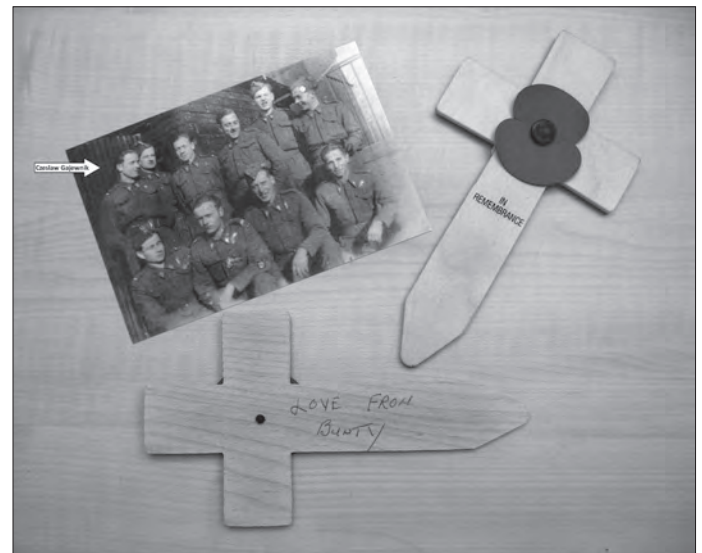
Afgelopen september reden mijn man en ik na een bezoek aan Midden-Engeland richting Schotland. Daar had ik afgesproken met Bunty; het Schotse vriendinnetje van Gajewnik. Zij leerde hem kennen tijdens de Tweede Wereldoorlog toen hij en zijn kameraden daar in een trainingskamp gelegerd waren voor hun opleiding tot parachutist. De Poolse officieren organiseerden als vertier van tijd tot tijd dansavonden.

Eind november 2006 heb ik haar opgespoord met hulp van de historische vereniging in Markinch; de omgeving waar het militaire kamp toen stond. Dat kon door de brieven die zijn ouders na zijn dood samen met zijn persoonlijke bezittingen kregen. Die mocht ik lezen toen zijn nicht ze meebracht. Ze waren getekend door 'Bunty'; wat later een koosnaampje bleek. Mary, zoals haar echte voornaam is, blijft voor mij Bunty!

Nu bezocht ik deze sympathieke dame weer, mede doordat zij mij in juli een krantenknipsel stuurde waarin een oproep stond van een 92-jarige mevrouw Thijssen uit ... Milsbeek (mijn woonplaats). Zij verzorgt al sinds 1945 het graf van een Schotse soldaat op de geallieerde begraafplaats in ons dorp. Zij deed een laatste poging iemand te vinden van zijn familie. Wat bleek? Deze mevrouw woont vlak bij mij

en ik heb haar opgezocht en het krantenknipsel gegeven dat Bunty had opgestuurd. Later vertelde ze dat ze bericht uit de woonplaats van de soldaat had gekregen. Op een mooie kaart stond: "Namens mij en een aantal inwoners van Dunscore willen wij u laten weten dat wij Harold Ewen goed hebben gekend. Heel veel dank voor uw liefdevolle verzorging van zijn graf. Helaas leven zijn ouders niet meer, zij zouden heel blij zijn geweest." Ik mocht Bunty een kopie van de kaart brengen en haar bedanken voor het opsturen van het krantenknipsel namens mijn oude dorpsgenoot.

Bunty heeft een boodschap geschreven op een houten herinneringskruisje met een klaproos erop. Ik beloofde haar het bij het graf van Czeslaw te plaatsen in de week daarna tijdens de herdenkingen van Operatie Market Garden. Zij heeft zijn graf nooit kunnen bezoeken.

De klaproos staat voor de landen van de Gemenebest symbool voor het herdenken van de gevallen militairen. Op 11 november wordt dat herdacht. In Engeland draagt men dan een klaproos op de revers. Op die datum kwam een einde aan de Eerste Wereldoorlog. De klaproos bloeide op de enorme slagvelden waar zoveel militairen het leven lieten. In 1915 heeft een Canadese militaire arts, een gedicht geschreven: *In Flanders fields the poppies grow*. Hieronder een vertaling van het eerste deel.

In Vlaanderens velden bloeien de klaprozen
Tussen de kruisen, rij aan rij
die onze plek aangeven; en in de lucht
vliegen leeuweriken, nog steeds dapper zingend
ook al hoor je ze nauwelijks te midden van
het kanongebulder aan de grond.

Het rood van de klaproos werd vergeleken met het bloed van de slachtoffers. Het binnenste is zwart, de kleur van de rouw. En in het hart is een kruis te zien; teken van lijden en verlossing.

Van de eerste ontmoeting met Bunty in 2007 werd in de plaatselijke krant, de Glenrothes Gazette, verslag gedaan.

Zaterdag 22 september woonden wij de kranslegging bij in Driel. Daar worden de Poolse slachtoffers, dus ook Gajewnik, herdacht bij het monument op het Polenplein tijdens de herdenkingen van Operatie Market Garden (zie afbeelding rechts).

Daarna nam ik deel aan de kranslegging bij het Engineers Monument. Daar worden de zeven Canadese militairen herdacht die tijdens de evacuatie van de geallieerden sneuvelden. Magnusson is er daar één van (zie 2e afbeelding van boven).

De volgende dag woonden we de indrukwekkende herdenkingsdienst bij op de Airborne begraafplaats in Oosterbeek (zie 3e afbeelding van boven).

De Poolse militairen zijn daar herbegraven; de graven liggen in een rij vlak bij de ingang. Het graf van Czeslaw is het allereerste aan de linkerkant.

Nadat de, jaarlijks terugkerende, dienst was afgelopen, liep ik naar het graf van Gajewnik.

Daar kwam ook Stanislaw Opalacz naar het graf en hij boog zich huilend over de grafsteen van zijn kameraad (zie afbeelding linksonder). Stan had ik al twee keer eerder ontmoet; hij woont in Illinois, USA. Hij was ook een Signalmans (radioverbindingen) net als Czeslaw. (zie afbeelding rechtsonder).

Daarna komt er nog een Poolse veteraan in een rolstoel bij het graf. Hij zegt, terwijl hij naar de grafsteen van Czeslaw wijst: "Dat was mijn beste vriend!"

Ik zeg in een opwelling tegen hem dat ik vorige week het vriendinnetje van Czeslaw in Schotland heb bezocht.

"Oh, Bunty?" zei hij "Is ze nog steeds zo'n mooi meisje?" U begrijpt dat ik even stilviel. Hoe bestaat het; hij kent haar ook! En hij vertelde dat Bunty altijd met haar nichtje meekwam naar de dansavonden.

In die korte ogenblikken haalde ik snel het kruisje met de boodschap van Bunty te voorschijn en vroeg of hij het bij het graf kon zetten. Met wat hulp en twee stokken kwam hij overeind en kreeg het voor elkaar om te bukken en het kruisje in de grond te steken.

Gelukkig lukte het mij snel een foto te maken voor Bunty (zie afbeelding op de volgende pagina, linksboven).

Daarna ging hij, Jozef Wojciekowski, naast Stan Opalacz achter het graf van Gajewnik staan en werden zij door velen gefotografeerd (zie afbeelding op de volgende bladzijde, rechtsboven).

Er kwam ook een regiment jonge Poolse Parachutisten bij. Zij wilden met Opalacz op de foto; de dag ervoor hadden ze uitvoerig met hem gesproken (zie afbeelding op de volgende pagina).

En na zijn thuiskomst in Engeland belde Jozef mij of ik haar telefoonnummer wilde geven. Zij hebben elkaar intussen uitgebreid gesproken. Een nichtje van Bunty heeft het interview van Bunty en mij naar hem opgestuurd.

☞ En zo heeft Jozef het verhaal van Bunty voor mij levend gemaakt! Weer een stukje uit het leven van Czeslaw beschreven. **De jongeman die in Tienhoven werd gevonden en zijn leven gaf voor onze vrijheid...**

Inmiddels was Jozef door zijn zoon weer in de rolstoel geholpen. Ik vroeg hem naar het adres van zijn vader en wat bleek? Jozef woont in Bradford, Engeland.

Al snel moesten de Poolse veteranen en hun gastfamilies naar de bus. Zij werden verwacht aan een lunch met de Poolse en Engelse ambassadeur.

En ik... stond nog na te trillen van wat er in die korte tijd allemaal was gebeurd. Bij thuiskomst heb ik Bunty direct gebeld om het haar te vertellen. En haar toestemming gevraagd om Jozef haar telefoonnummer te geven zodat hij haar kon bellen.

U bent van harte welkom om volgend jaar de kransleggingen bij te wonen (de zaterdag na 17 september). Meer informatie vindt u op www.airborne-herdenkingen.nl

Historisch plaatje met een praatje

Voor de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) waren er weinig actieve verenigingen in Ameide. Het gezag was sterk aanwezig in die tijd. Pas na de Eerste Wereldoorlog kreeg iedereen stemrecht en was er stemplicht. Verschillende groeperingen en politieke partijen vormden zich toen. Er ontstond saamhorigheid en er kwamen verenigingen.

Op 15 februari 1924 werd de algemene gemengde zangvereniging "Zanglust" in Ameide opgericht. A. van der Heiden uit Meerkerk werd gevraagd als dirigent om de zangvereniging te leiden. Deze verbintenis duurde maar enkele maanden: op 21 mei 1924 nam hij ontslag.

De heer H. Zanen uit Bergambacht werd vervolgens gevraagd als dirigent. Deze verbintenis heeft meer dan dertig jaar stand gehouden en was succesvol te noemen. De heer Zanen ging voortvarend te werk: na een winter van oefenen ging "Zanglust" op 23 mei 1925 op Hemelvaartsdag voor het eerst naar een concours met de Lekboot, naar Capelle aan de IJssel.

1935: Algemene zangvereniging Zanglust te Ameide.

Boven, vlnr. Henk de Gans, Dries de Jong, Cor Pelikaan, Jan de Groot, Gerrit Roodhorst, Arie Verboom, Roel de Groot en Piet de Jong. 2e rij: ? Diepenhorst, Marie Zweere, Deli de Groot, Teun Langerak, Annie van 't Hof, Wimpie Diepenhorst, Ko Vermeulen, Nel de Groot en Jo Diepenhorst. 3e rij: Mergje van Gelderen, Wil Bouter, Gerrit Streefkerk, dirigent Zanen, Hansum, Arie Streefkerk, Anton van Gelderen en Cor Diepenhorst. Onder: Wil den Hartog, Dikkie de Lange, Mergje Streefkerk, F. Diepenhorst en Loes van Kekem.

Er werd niet te hoog gegrepen. Men begon in de vierde afdeling, maar kwam wel zingend terug, met een eerste prijs met 338 punten.

Op 26 mei 1926 (weer een Hemelvaartsdag) ging "Zanglust" met de boot naar Lekkerkerk. Men durfde een afdeling hoger te zingen, in de derde afdeling. Daar behaalde men weer een eerste prijs, nu met 323 punten.

Woensdag 25 augustus 1927 nam men deel aan een concours te Hoogblokland. In verband met het vijfjarig bestaan van het fanfarekorps "Symphonia" was op een 1 hectare groot terrein een concours met kermis georganiseerd. De leden van "Zanglust Ameide" gingen er op de fiets naar toe. Ze waren weer een afdeling hoger gekomen en kwamen uit in de tweede afdeling. Men behaalde wederom een eerste prijs (met 332 punten). Ook behaalde men de ereprijs in de sectie gemende koren en de directeursprijs ging naar de heer Zanen. Wat een vreugde moet dat geweest zijn, na een driejarig bestaan al zo succesvol. Zo zijn Ameidenaren: als ze iets doen, doen ze het goed.

11 mei 1928 (Hemelvaartsdag) op de fiets naar een concours in Noordeloos. Door de successen was er een grote toestroom van nieuwe leden en werd naast "Zanglust" in 1928 het kinderkoor "Jong Zanglust" opgericht voor leden tot en met zestien jaar. Voor het

nieuwe koor werd de heer Jan Colje uit Vianen aangesteld als dirigent.

Op Hemelvaartsdag 10 mei 1929 gingen beide koren naar een concours voor zang- en muziekverenigingen in Leerdam. Op de fiets, met waarschijnlijk de kinderen achterop. Het kinderkoor kwam uit in de vierde afdeling en behaalde een tweede prijs met 265 punten. Het volwassen "Zanglust" kwam uit in de afdeling Uitmuntendheid, mogelijk was dit te hoog gegrepen, maar men behaalde een mooie tweede prijs met 265 punten.

Men had kennelijk veel lust om te zingen, want nog in hetzelfde jaar (op woensdag 10 augustus) nam "Zanglust" deel aan een zangconcours in Naaldwijk, met 52 leden. Het was een doordeweekse dag en de kosten voor de bus waren de reden dat er niet meer dan 38 leden meegingen. Ook de heer Zanen was verhinderd, zodat de heer Colje de volwassenen dirigeerde. In de afdeling Uitmuntendheid moest men op deze dag genoeg nemen met een derde prijs en 235 punten. Het vrije nummer was het lied "De veerman".

Om te voorkomen dat dit verhaal te lang wordt, gaan we verder met de bijzonderheden van "Zanglust Ameide".

Jaarlijks gaf men in de winter een uitvoering in de bovenzaal van Diepenhorst, waar ook de repetities waren. Er werden niet alleen enkele liederen ten gehore werden gebracht, maar er werd ook een toneelstuk opgevoerd. Om de toneelstukken in te studeren en daar leiding aan te geven, werd de heer Kaasschieter uit Schoonhoven aangetrokken. Op 23 augustus 1932 gaf "Zanglust" een concert bij het "Brughuis" in Meerkerk.

Op 18 januari 1933 was er weer een uitvoering gepland, maar deze werd uitgesteld als gevolg van een tragisch ongeval op een onbewaakte spoorwegovergang bij Houten, waarbij de gebroeders Van Bruggen en de heer T. de Groot uit Ameide om het leven kwamen. Hun auto werd door een trein gegrepen.

Op 12 februari 1934 was er een jubileumuitvoering ter gelegenheid van het tienjarig bestaan. De heer Hansum van de drukkerij op de Dam was voorzitter en een groot initiatiefnemer van "Zanglust". Hij opende de avond met een welkomstwoord en richtte zich in het bijzonder tot de heer en mevrouw Luyendijk, het burgemeestersechtpaar van Ameide en Tienhoven. Mevrouw Luyendijk was beschermvrouwe van "Zanglust". De uitvoering stond onder leiding van de heer Jan Colje uit Vianen. Op 22 mei 1934 ging men met de Lekboot naar Rotterdam met als resultaat een tweede prijs met 275 punten.

Woensdag 23 februari 1935 was er onder leiding van de heer Kaasschieter weer een uitvoering, met enkele nummers en een blijspel in twee bedrijven, getiteld "De slanke lijn". De zaal was tot in de hoeken gevuld

Plaatselijk Nieuws

Concert

Ameide. In de muziektent op den Dam werd Zaterdagavond door de Gem. Zangvereniging „Zanglust” onder leiding van den heer Kaasschieter, uit Schoonhoven, een concert gegeven. Ondanks het kleine aantal leden, dat deze vereniging bezit, werden de nummers keurig ten gehore gebracht en met een warm applaus beloond. Tot stijving van de kas werden bloemetjes verkocht.

Ameide. De heeren C. Streefkerk (met-selwerk) en P. van Vliet (timmerwerk) alhier waren Zaterdag de laagste inschrijvers voor een te bouwen woonhuis voor rekening van den heer G. de Jong Jz. Architect is de heer F. de Jong.

Uit: De Gorcumse Courant van 8 jun 1936.

Concert.

Ameide. Zaterdagavond gaf de gem. zangvereniging „Zanglust” onder leiding van den heer Kaasschieter, uit Schoonhoven, een concert in de muziektent op den Dam. Het veelvuldig opgekomen publiek genoot, hetgeen duidelijk bleek uit het applaus, dat op elk nummer volgde.

— Maandag zal de werkverschaffing, waarbij zes arbeiders te werk zijn gesteld, weer beginnen. Naar verluidt, is het de bedoeling, de sloot achter het kerkhof te dempen, terwijl ook een paar man aan het baggeren voor de loswal worden gezet.

Uit: De Gorcumse Courant van 4 maart 1942.

AMEIDE

Van de zolder gevallen. Zaterdagmiddag was de heer Abr. den Boer zo onfortuinlijk van een zoldering te vallen. Tengevolge van deze tusseling liep Den Boer een ernstige hoofd-wonde op, welke door dr. N. Jesse werd verbonden.

Gem. zangveren. Zanglust. De gem. zangvereniging „Zanglust”, beschermvrouwe mevr. Luijendijk-Kok, is voornemens evenals gisteren Zaterdag een uitvoering te geven in de zaal van de heer L. H. Diepenhorst.

Tevens zal een toneelspel in 3 bedrijven worden opgevoerd, getiteld „Achter de wolken schijnt toch de zon”. „Zanglust” is in deze omgeving een goede bekende, zodat aanbeveling overbodig is. Men is bij voorbaat verzekerd van een gezellige avond.

Uit het Nieuwsblad (voor Gorinchem en omstreken) van 17 nov 1948.

1948: "Achter de wolken", toneelstuk in 3 bedrijven door zangvereniging "Zanglust". Zie ook de aankondiging op bladzijde 48. Vnr.: dhr. Hansum, Arie Lakerveld (Dirkzoon), Nel de Bie, Bas Alblas, Piet Boon, Cor Molenaar, Neel den Boer en Henk Plieger.

en het geheel werd met een daverend applaus bekoord.

In 1936 werd de heer J.H. de Vrijer benoemd tot muzikleraar en op 8 juni van dat jaar was er een concert op de Dam. Ten bate van de kas werden uit mooie hengselmandjes onder het publiek bloemetjes verkocht.

Op woensdag 29 januari 1938 was er een uitvoering met medewerking van de familie Hofman en een gezellige bal na, omlijst door een muziktrio uit Stolwijk Op zaterdagavond 14 september 1938 volgde op de Dam een uitvoering door "Zanglust" en "Jong Zanglust", met in de pauze verkoop van lootjes.

Dit patroon ging zo jaar op jaar door, ook in de oorlog. De uitvoeringen begonnen dan om 18.00 uur om weer op tijd verplicht thuis te kunnen zijn. Van "Jong Zanglust" kwam ik na 1939 geen informatie meer tegen, waarschijnlijk is men rond 1939/1940 gestopt of ingestroomd bij de groteren. Kleintjes worden nu eenmaal groot.

In 1942 was er een uitvoering met een blijspel in twee bedrijven, genaamd "Aardappelen". In de zomer van 1942 ging men naar een concours in Utrecht. De muziktent, die vanaf 1925 op de Dam stond, is net voor de oorlog door de firma Bart Woudenberg verhuisd naar zijn vaste plaats aan de Prinsengracht. Op zaterdag 28 augustus 1942 was daar een uitvoering van de muziekvereniging "Unie" en "Zanglust Ameide".

Op 16 maart 1943 vond een uitvoering met een toneelstuk in drie bedrijven plaats, getiteld "De Bibere". In de zomer van 1943 ging men met de boot van de familie Blok naar een concours in Bergambacht, de woonplaats van dirigent Zanen, die er op stond dat "Zanglust" hier aan deelnam. De heer Zanen was overigens niet alleen dirigent in Ameide, maar ook in Molenaarsgraaf, Krimpen aan de Lek en Bergambacht.

In 1946 was er weer een winteruitvoering bij Diepenhorst. Alle vrouwelijke leden hadden een wit jurkje aan en een rood/wit/blauwe sjaap om. Van elke provincie werd er een lied gezongen, met bal na. Anton van Dijk speelde hiebij een grote rol. Met zijn elastieke benen heeft hij vele "jonge schoone dames" in Ameide dansles gegeven. Met een stompje kaars in zijn zak om zijn schoenzolen gladder te maken, heeft hij vele mooie draaien gemaakt, zo wisten Adrie de Groot en anderen mij te vertellen. Ook de romantiek kwam om de hoek kijken in het gemengde koor. Bij het aantrekken van de kostuums voor een toneelstuk vroeg een jonge heer aan een schone maagd: "Wil jij mij helpen, ik heb een pijnlijke arm". Hetzelfde geschiedde na afloop. Deze benadering groeide uit tot een al meer dan zestig jaar gelukkig huwelijk, zo vertelden Andries en Gerrie van der Grijn-de Groot van de Meidoornlaan, in het huis met het EHBO- bordje naast de deur. Mogelijk mag deze romance niet verder verteld worden, maar ze zagen elkaar veel betekend aan.

Aan de uitvoeringen en toneelstukken worden nog altijd goede herinneringen bewaard door oudere Ameidenaren. Zo was er in 1939 op 26 mei (Hemelvaartsdag) en op 6 juni (Tweede Pinksterdag), een groot muziek- en zangconcours ter herdenking van het vijftigjarig bestaan van de "Unie" uit Ameide. Het concoursterrein werd ingericht op het land van de gebroeders Oosterom aan het begin van de Broekseweg.

"Zanglust" telde toen 45 leden, inmiddels was A.C. Lakerveld voorzitter geworden. Met het vrije nummer bracht men het lied "Lente" ten gehore. Bewaard gebleven is een prachtige rosé strik met vier linten er aan, waarop met witte letters gedrukt staat "12 december 1939, Zanglust Ameide, uitgereikt door beschermvrouwe G.A. Luyendijk-Kok". Helaas kon ik niet achterhalen waarom dit lint werd gemaakt en uitgereikt. Bij de uitvoeringen kregen alle toneelspelers van mevrouw Luyendijk een bedankje en een liggend boeket bloemen.

Door de hoge leeftijd was dirigent Zanen gestopt. Het was moeilijk om een nieuwe dirigent te vinden en door de afname van het aantal leden hield rond 1954/1955 (de datum was niet te achterhalen) "Zanglust Ameide" op te bestaan.

Tot schrijfs,

Krijn van der Ham

Gemengde zangvereniging "Zanglust" uit Ameide. Deze foto is gemaakt op 6 mei 1948 tijdens een concours te Bergambacht.

Boven, vlnr: Co van Alten, Joop Bouter, Cor de Lange, Marie van Dijk, ?, Ort Alblas, Adrie Alblas, Izak Ravenstein, Marie Plieger, Joke de Jong, Bas Alblas, Nel de Bie, Marie Verkerk, Frans van der Grijn, Wil den Boer, Klaas Verrips, Bets Vroon, Jan Veen, Arie Vroon en Neeltje den Boer.

Midden: Arie Lakerveld, Andries van der Grijn, J. Torreman, Cor Versluis, Nel Donker, dirigent Zanen, Piet Boon en Gijs van Mourik. Zittend: Annie Versluis, Reintje Ravenstein, Gerrie de Groot, meester van Tuil, Marie de Kruijk en Arie Streefkerk.

Gemengde zangvereniging "Zanglust" uit Ameide. Deze foto is gemaakt op 6 juni 1949 tijdens het zangconcours te Ameide.

Boven, vlnr.: Piet Boon, Jo Tukker, Kees Plieger, Annie Versluis, Klaas Verrips, Arie Streefkerk, Bets Vroon, Atie te Velden, Jan Veen, Adrie Lakerveld, Cor Versluis, Janna Veen, Nel Donker, Cor de Lange, dirigent Zanen, Nel de Bie, Freek Lakerveld, Joke de Jong, Wil den Boer, Matie de Hoog en Joop van Straten.

Gekniel: Piet Veen, Gijs van Mourik, Marie de Kruijk, Dina Vroon, Adrie Bouter, Meggie den Hartog, Ort Alblas, Riet Versluis en Neeltje den Boer.

Zittend: Marie van der Leeden, Jannie Barten, ?, Gerrie de Groot, Miek de Bie, Jannie Tukker en Reintje Ravenstein. Liggend op de voorgrond: Bas Alblas.

1948: Gemengde zangvereniging "Zanglust" op Schiphol.

Op de trap, vbnb.: Piet Veen, Adrie Lakerveld, ?, Freek Lakerveld, Neel den Boer, Annie de Kruik en Henk Plieger.

Staannd, vlnr.: Gerrit Langerak, Bas Alblas, ?, Max Verkerk, Kees Plieger, Wil den Boer, dhr. Donker (boekhouder bij Kruyt), Cor de Langen, Riena de Hoog, Jan ?, Bets Vroon, Marie de Kruijk, Nel Donker, Klaas Verrips, Nel de Bie, Jo Alblas, Dikkie de Lange, Arie Streefkerk, Piet Boon, Greet Borst en Trien de Boer (Verrips).

Onderste rij, vlnr.: G. Brink, Engeltje Langerak, Jannie Barten, Riet Versluis, Jannie Tukker, Aartje Alblas, Joke de Jong, Adrie Alblas, Cor Molenaar, Koos Molenaar en Dina Vroon.

Van ons lid Anja van der Grijn-de Groot ontvingen we het hiernaast afgebeelde lint. Aan het lint is een kaartje bevestigd met opschrift "mejuffrouw Lijs Roodhorst", de moeder van Anja.

☞ Wie kan zich nog herinneren waarvoor dit lint destijds gemaakt is?

Expositie "Kersentijd in Ameide en Tienhoven" een groot succes